

UNIVERSITEIT ANTWERPEN

FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN
FACULTEIT TOEGEPASTE ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

Rana Plaza: aanleiding, impact en controlesystemen.

Sociale controlesystemen in het bedrijfsleven.

Eveline Borré

Masterproef voorgedragen tot het bekomen
van de graad van:

Master in de Sociaal-Economische Wetenschappen

Promotor: Prof. dr. Luc Van Liedekerke

Medebeoordelaar: Prof. dr. Jacques Vanneste

UNIVERSITEIT ANTWERPEN

FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN
FACULTEIT TOEGEPASTE ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

Rana Plaza: aanleiding, impact en controlesystemen.

Sociale controlesystemen in het bedrijfsleven.

Eveline Borré

Masterproef voorgedragen tot het bekomen
van de graad van:

Master in de Sociaal-Economische Wetenschappen

Promotor: Prof. dr. Luc Van Liedekerke

Medebeoordelaar: Prof. dr. Jacques Vanneste

Abstract

Nederlands

Motivatie: de mensenrechten en veiligheid van Bengaalse textielarbeiders worden onvoldoende gerespecteerd. Dit onderzoek bekijkt de context van de ineenstorting van Rana Plaza enerzijds en wat er beweegt in de bedrijfswereld en op het internationale toneel anderzijds. Het gaat over de implementatie van MVO in een globaliserende wereld en de controle van de werkomstandigheden bij uitbesteding.

Probleemstelling: de nadruk wordt gelegd op de textielindustrie en de verschillende actoren in en rond de waardeketen van Bangladesh tot in het Westen. De focus ligt op de lokale producenten en tussenhandelaars, Westerse verdelers, merken, winkelketens en consumenten. Hierbij spelen de nationale en internationale context, bedrijfs- en multi-stakeholder initiatieven, controlesystemen en NGO's een rol.

Aanpak: de empirische analyse bestaat uit 11 interviews met 14 personen die 7 verschillende actoren in en rond de productieketen vertegenwoordigen. De geïnterviewden omvatten een secretaris uit het Europees Parlement, een medewerker van het BSCI, vertegenwoordigers van 2 NGO's (Solidaridad en de Schone Kleren Campagne), een journalist met kennis over de Bengaalse context, een lokale vakbondsvertegenwoordiger, een Westerse verdeler, een beroepsorganisatie en tenslotte een merknaam en winkelketen.

Resultaten: Rana Plaza is een optelsom van gemiste verantwoordelijkheden in en rond de waardeketen. De ramp heeft een beweging op gang gebracht, zoals een toegenomen verantwoordelijkheidszin bij de merken, het Veiligheidsakkoord en het aantal lokale vakbonden dat opnieuw toeneemt. De initiatieven winnen aan invloed, de controle ervan is echter niet ongecompliceerd. In Bangladesh blijven er obstakels zoals een partijdige overheid.

Conclusie: de onderlinge concurrentie tussen de verschillende NGO's belemmert de samenwerking die noodzakelijk is om tot geharmoniseerde standaarden te komen. De nieuwe visie van de merken op MVO impliceert een sociale dialoog in de productielanden. De waardeketen zal mogelijk inkorten opdat merken een beter overzicht op de productiepraktijken verkrijgen.

Trefwoorden: textielindustrie – Bangladesh – Rana Plaza – Veiligheidsakkoord – mensenrechten – globalisering – internationale ondernemingen – uitbesteding – productieketen – maatschappelijk verantwoord ondernemen – MVO – werkomstandigheden – standaarden en normen – certificaten – labels – multi-stakeholder initiatieven – belanghebbenden – NGO's – controlesystemen – zelfregulatie – SA 8000 – ISO 26000 – BSCI – FWF – ETI – CCC – Solidaridad – IAO – OESO – VN – EU – Preferentiebeleid

English

Motivation: the human rights and safety of Bengali textile workers are being insufficiently respected. This research considers the context of the collapse of Rana Plaza on one hand and has a look at the developments in the business world and on the international stage on the other. It also considers the implementation of CSR in a globalizing world and how audits on labor conditions can be executed.

Problem statement: the emphasis is being laid on the textiles industry and the various actors in and around the supply chain which goes from Bangladesh to the West. The focus is put on local producers and traders, Western distributors, brands, store chains and consumers. Also both the national as the international context, business- and multi-stakeholder initiatives, audit systems and NGOs are taken into account.

Approach: the empirical analysis consists of 11 interviews with 14 interviewees representing 7 different actors in and around the supply chain. As such a secretary of the European Parliament, a cooperator from BSCI, representatives of 2 NGOs (Solidaridad and the Flemish division of the Clean Clothes Campaign), a journalist with expertise concerning the Bengali context, a local trade union activist, a Western distributor, a professional organization and a brand and chain are being heard.

Results: Rana Plaza is a summation consisting out of several missed responsibilities in and around the supply chain. The catastrophe has brought brands to an increased sense of responsibility, the creation of the Accord on Fire and Building Safety and a new rise in local trade unions. The initiatives are becoming increasingly influential, yet the auditing is not uncomplicated. Obstacles in Bangladesh, such as a biased government, do remain.

Conclusion: the mutual competition between the various NGOs impedes the cooperation which is needed to develop harmonized standards. The new vision of brands on CSR implies a social dialogue in production countries. The supply chain will possibly be shortened as brands wish to acquire a better overview on the production practices.

Keywords: textiles industry – Bangladesh – Rana Plaza – Accord on Fire and Building Safety – human rights – globalization – multinationals – outsourcing – supply chain – corporate social responsibility – CSR – labor conditions – standards and norms – certificates – labels – multi-stakeholder initiatives – NGOs – audit systems– self-regulation – SA 8000 – ISO 26000 – BSCI – FWF – ETI – CCC – Solidaridad – ILO – OECD – UN – EU – Generalised System of Preferences

Voorwoord

Graag zou ik mijn dank betuigen aan Prof. Dr. Luc Van Liedekerke, die mij als promotor met woord en daad heeft bijgestaan om van een abstract idee tot een uitgewerkte paper te komen.

Mits de nodige inspanningen en tijdsinvesteringen, is dit onderzoek erin geslaagd een aantal belangrijke actoren te representeren. Daarbij gaat mijn dank uit naar hen die tijd vrij wilden maken om een persoonlijk interview te geven en mij op die manier hielpen een beeld van de realiteit te schetsen. In het bijzonder wens ik daarvoor mevrouw Sara Ceustermans (coöperante bij Wereldsolidariteit en coördinatrice van de Schone Kleren Campagne), mevrouw Nele Thijs, mevrouw Livia Raskin, mevrouw Sarah Machiels (verantwoordelijken van respectievelijk aankoop, bedrijfsprocessen en innovaties door onderzoek en ontwikkeling bij Global Impact), Carien Duisterwinkel (lid van de stakeholdersraad bij het Business Social Compliance Initiative, programmahoofd goud en textiel en lid van het fashion team bij Solidaridad) en de heren Patrick Vanhauwaert (raadgever bij Creamoda), John Vandaele (journalist bij MO-magazine), Jef Van Hecken (coöperant voor Azië vanuit Dhaka, Bangladesh, voor Wereldsolidariteit) en Lode Benoit (algemeen directeur bij Bel & Bo) te vermelden.

Furthermore I would like to thank Mr Ranjeeb Sarma (programme head of textile and cotton within Solidaridad), Mr Christopher Williams (member of the International Trade, Development and Human Rights Unit within the European Parliament) and Ms Friederike Römer (“Planning, Monitoring and Evaluation”-coordinator for South- and South-East Asia within Solidaridad) for their willingness to be interviewed and their contribution as such.

To finish with, I would like to mention the much appreciated contribution of Mr Sohrab Ali (labour union activist from Bangladesh) and his wife, Ms Amena Siddique. I am grateful for their testimony concerning the situation in Bangladesh.

Meer algemeen wens ik iedereen die mij gesteund heeft van harte te bedanken.

Inhoudstafel

Abstract	i
Nederlands	i
English	ii
Voorwoord	iii
Lijst met afkortingen, figuren en tabellen	viii
Afkortingen.....	viii
Figuren.....	viii
Tabellen	viii
Inleiding	1
Conceptueel schema.....	3
<u>DEEL I: Literatuurstudie</u>	
0. Globalisering.....	6
0.1 Een veranderende institutionele context.....	6
0.2 Maatschappelijk verantwoord ondernemen.....	7
1. Bangladesh als productieland.....	10
1.1 Situatieschets	10
1.1.1 Het Veiligheidsakkoord.....	12
2. Regulering.....	14
2.1 Op nationaal niveau	14
2.1.1 Exportland	14
2.1.2 Importland	15
2.2 Op internationaal niveau.....	15
2.2.1 De rol van internationale organisaties	17
2.2.2 Het ontstaan en de evolutie van internationale organisaties.....	17
2.2.3 De toekomst: dwingende internationale regulering?.....	21
3. Bedrijven.....	22
3.1 Exportbedrijven: lokale producenten.....	22
3.2 Importbedrijven: verdelers en internationale bedrijven.....	22
3.2.1 Verantwoordelijkheid met betrekking tot praktijken bij exportbedrijven.....	23
3.2.2 Geen schade berokkenen of verbeteren.....	24
4. Non gouvernementele organisaties	25
4.1 Rol	25

4.2	Samenwerking met bedrijven	25
5.	Standaarden en normen & zelfregulatie: (multi-)sectorinitiatieven.....	26
5.1	Standaarden en normen	26
5.1.1	Social Accountability 8000 standard (SA 8000).....	26
5.1.2	International Organization for Standardization 26000 (ISO 26000).....	27
5.2	Op bedrijfsinitiatief (multilateraal).....	28
5.2.1	Business Social Compliance Initiative (BSCI)	28
5.3	Multi-stakeholder benaderingen	30
5.3.1	Fair Wear Foundation (FWF).....	31
5.3.2	Ethical Trading Initiative (ETI).....	32
5.3.3	Clean Clothes Campaign (CCC)	32
6.	Consumenten.....	33
6.1	Nood aan responsabilisering.....	33
6.2	Nood aan transparantie	33
7.	Praktische problemen	34
7.1	Bepaalde invloed bij kleinere bestellingen	34
7.2	Kostprijs certificaten.....	34
7.3	Een accurate controle.....	34
<u>DEEL II: Toetsing aan de praktijk</u>		
0.	Empirische strategie.....	37
0.1	Representatie	37
0.1.1	NGO's	37
0.1.2	Het bedrijfsstandpunt vertegenwoordigd	39
0.1.3	Rechtsgeleerde vanuit een Europese invalshoek.....	40
0.1.4	Journalist	41
0.2	Associatie met het conceptueel schema.....	41
1.	Bangladesh als productieland.....	43
1.1	Situatieschets	43
1.2	Vraag naar en aanbod van arbeid	45
1.3	Vakbonden.....	46
2.	Regulering.....	48
2.1	Op nationaal niveau	48
2.1.1	Exportland	48
2.1.2	Importland	48

2.2	Op internationaal niveau.....	49
2.2.1	De rol van internationale organisaties.....	50
2.2.2	Het ontstaan en de evolutie van internationale organisaties.....	50
2.2.3	De toekomst: dwingende internationale regulering?.....	50
3.	Bedrijven.....	52
3.1	Exportbedrijven: lokale producenten.....	52
3.2	Importbedrijven: verdelers en internationale bedrijven.....	52
3.2.1	Verantwoordelijkheid met betrekking tot praktijken bij exportbedrijven.....	53
3.2.2	Geen schade berokkenen of verbeteren.....	55
4.	Non gouvernementele organisaties.....	58
4.1	Rol.....	58
4.2	Samenwerking met bedrijven.....	58
5.	Standaarden en normen & zelfregulatie: (multi-)sectorinitiatieven.....	60
5.1	Standaarden en normen.....	60
5.1.1	Social Accountability 8000 standard (SA 8000).....	60
5.1.2	International Organization for Standardization 26000 (ISO 26000).....	61
5.2	Op bedrijfsinitiatief.....	61
5.2.1	Business Social Compliance Initiative (BSCI).....	61
5.3	Multi-stakeholder benaderingen.....	63
5.3.1	Fair Wear Foundation (FWF).....	63
5.3.2	Ethical Trading Initiative (ETI).....	64
5.3.3	Clean Clothes Campaign (CCC).....	65
5.4	Evolutie.....	65
6.	Consumenten.....	66
6.1	Nood aan responsabilisering.....	66
6.2	Nood aan transparantie.....	67
7.	Praktische problemen.....	68
7.1	Beperkte invloed bij kleinere bestellingen.....	68
7.2	Kostprijs certificaten.....	69
7.3	Een accurate controle.....	70
	Conclusie.....	73
	a) Interne belanghebbenden (in de waardeketen).....	73
	b) Externe belanghebbenden.....	74

c) Suggesties voor verder onderzoek.....	76
Literatuurlijst.....	78
Bijlagen	I
Bijlage 1: Tijdslijn van MVO, internationale mijlpalen.....	I
Bijlage 2: Conceptueel schema met ethische prestaties en verkorte waardeketen	III
Figuur 4: Conceptueel schema met ethische prestaties.....	III
Figuur 5: Conceptueel schema met verkorte waardeketen	IV
Bijlage 3: Interviews.....	V
1. Interview met mevrouw Sara Ceustermans (coöperante bij Wereldsolidariteit en coördinatrice van de Schone Kleren Campagne).....	V
2. Interview met mijnheer Patrick Vanhauwaert (raadgever technologie en milieu bij Creamoda).....	V
3. Interview met mijnheer John Vandaele (journalist bij MO-magazine).....	V
4. Telefonisch interview met mijnheer Christopher Williams (lid van de Eenheid van Internationale Handel, Ontwikkeling en Mensenrechten uit het Europees Parlement) (Engelstalig).....	V
5. Telefonisch interview met mijnheer Ranjeeb Sarma (programmahoofd van textiel en katoen van Solidaridad) (Engelstalig).....	V
6. Interview met mevrouw Nele Thijs & mevrouw Livia Raskin (verantwoordelijken van respectievelijk aankoop en bedrijfsprocessen bij Global Impact).....	VI
7. Interview met mevrouw Sarah Machiels (verantwoordelijke van innovaties door onderzoek en ontwikkeling bij Global Impact)	VI
8. Interview met mijnheer Jef Van Hecken, mijnheer Sohrab Ali & mevrouw Amena Siddique (respectievelijk coöperant voor Azië vanuit Dhaka, Bangladesh, voor Wereldsolidariteit en Bengaalse vakbondsafgevaardigde en zijn vrouw) (Engelstalig)...	VI
9. Telefonisch interview met mevrouw Friederike Römer (“Planning, Opvolging en Evaluatie”-coördinatrice voor Zuid- en Zuidoost-Azië bij Solidaridad) (Engelstalig).....	VI
10. Telefonisch interview met mevrouw Carien Duisterwinkel (lid van de stakeholdersraad bij het Business Social Compliance Initiative, programmahoofd goud en textiel en lid van het fashion team bij Solidaridad)	VII
11. Interview met mijnheer Lode Benoit (algemeen directeur bij Bel & Bo)	VII

Lijst met afkortingen, figuren en tabellen

Afkortingen

NGO – non gouvernementele organisatie

MVO – maatschappelijk verantwoord ondernemen

CCC – Clean Clothes Campaign

VN – Verenigde Naties

EU – Europese Unie

IAO – Internationale Arbeidsorganisatie

OESO – Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling

NCP – Nationale Contactpunten

SA 8000 – Social Accountability 8000

SAI – Social Accountability International

ISO 26000 – International Organization for Standardization 26000

BSCI – Business Social Compliance Initiative

FTA – Foreign Trade Association

FWF – Fair Wear Foundation

ETI – Ethical Trading Initiative

SERV – de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen

Figuren

Figuur 1: Conceptueel schema..... 3

Figuur 2: Conceptueel schema en representatie..... 41

Figuur 3: Mijlpalen van maatschappelijk verantwoord ondernemen..... I

Figuur 4: Conceptueel schema met ethische prestaties..... III

Figuur 5: Conceptueel schema met verkorte waardeketen IV

Tabellen

Tabel 1: Conceptualisering – Kenmerken van de traditionele (instrumentele) en de nieuwe (politieke) benaderingswijze van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO)..... 8

Tabel 2: Geregistreerde ongevallen in Bengaalse confectiefabrieken..... 11

Inleiding

Op 24 april 2013 stortte een kledingfabriek in Dhaka in, met 1125 doden¹ en 2500 gewonden tot gevolg (Belga, 2013, 10 mei; AFP, 2013, 16 mei). Ondanks de nadrukkelijke voorafgaande waarschuwingen (Ali Manik, Greenhouse, Yardley, 2013, 25 april; Hancké, 2013, 25 april), waren de arbeiders gedwongen aan het werk in een gescheurd gebouw (Belga, 2013, 27 april).

De Europese Unie dreigde met sancties indien de Bengalese regering geen maatregelen zou treffen om de arbeidsomstandigheden te verbeteren (Bar, 2013, 2 mei). De oorzaken van de problematiek lijken zich echter niet uitsluitend op lokaal niveau te situeren. De lokale fabrieksverantwoordelijken stonden namelijk onder grote druk van Westerse bedrijven om de goederen op tijd af te werken (Ali Manik, Greenhouse, Yardley, 2013, 25 april).

Bovendien leidde het voorval, dat slechts één in een lange lijst is, opnieuw tot protest van de arbeiders tegen de onveilige werkomstandigheden (Belga, 2013, 1 mei). Dit illustreert dat de vele ongelukken resulteren in sociale conflicten ter plaatse. Soms blokkeren de demonstranten zelfs de havens (Van Liedekerke, persoonlijke communicatie, 13 maart 2013). Daarom zijn betere arbeidsomstandigheden ook in het belang van de internationale bedrijven en merken die hun productie in Bangladesh laten uitvoeren. Naast hun reputatie moeten zij immers ook hun productieproces, de waardeketen, veiligstellen.

De boodschap aan de consument luidt dat zij de in Bangladesh geproduceerde kledij beter niet ontwijken. De kledingsector is immers essentieel voor de Bengaalse economie en daaruit komen de positieve sociale veranderingen voort (Hasan Abed, 2013, 29 april).

Hierboven werden reeds verschillende belanghebbenden ter sprake gebracht. Ten eerste zijn er de lokale, Bengaalse arbeiders. Ten tweede zijn er de plaatselijke confectiebedrijven. Ten derde zijn er de internationale bedrijven en merken. De tweede en de derde schakel worden meestal verbonden door tussenhandelaars en verdelers. Ten vierde zijn er de consumenten. Deze schakels worden beïnvloed door externe actoren, zowel op plaatselijk als op internationaal niveau. Er werd al melding gemaakt van de macht van de Europese Unie. Daarnaast zijn er non gouvernementele organisaties (NGO's) die het gedrag van overheden, merken en consumenten trachten te beïnvloeden.

Aangezien dit onderwerp de belichting van vele facetten vereist, wordt getracht een antwoord te bieden op verschillende onderzoeksvragen om dit alles te kunnen omvatten. Een eerste onderzoeksvraag stelt zich als volgt:

Wat is de aanleiding van de problematiek in de Bengaalse textielindustrie?

Een tweede luidt:

Wat is de impact van de talrijke incidenten en Rana Plaza in het bijzonder?

De derde onderzoeksvraag, tenslotte, is de volgende:

Hoe evolueren initiatieven en de rol van bedrijven?

¹ Dit aantal loopt op tot 1138 volgens mijnheer Jef Van Hecken (Van Hecken, 2014).

Met dit doel voor ogen kan het nuttig en bovenal interessant zijn om deze veelheid aan perspectieven te verweven. Op die manier wordt gelet op de belangen en verantwoordelijkheden van verschillende partijen, in het licht van de evoluerende samenlevingen en bedrijfsbelangen. Uit deze harmonisatie kunnen mogelijk belangrijke conclusies getrokken worden die rekening houden met de noden van alle stakeholders en bovendien ook realiseerbaar zijn in een bedrijfseconomische context. Deze thesis hoopt te resulteren in bevindingen die de mogelijkheid bieden om, indien zij geïmplementeerd worden, voor alle partijen tot structureel betere resultaten te leiden op lange termijn. Kortom, het doel is dus een punt te vinden waar bedrijven, NGO's en andere belangengroepen elkaar ontmoeten: zouden zij erin kunnen slagen om samen te werken en zo tot voldoende en haalbare standaarden te komen?

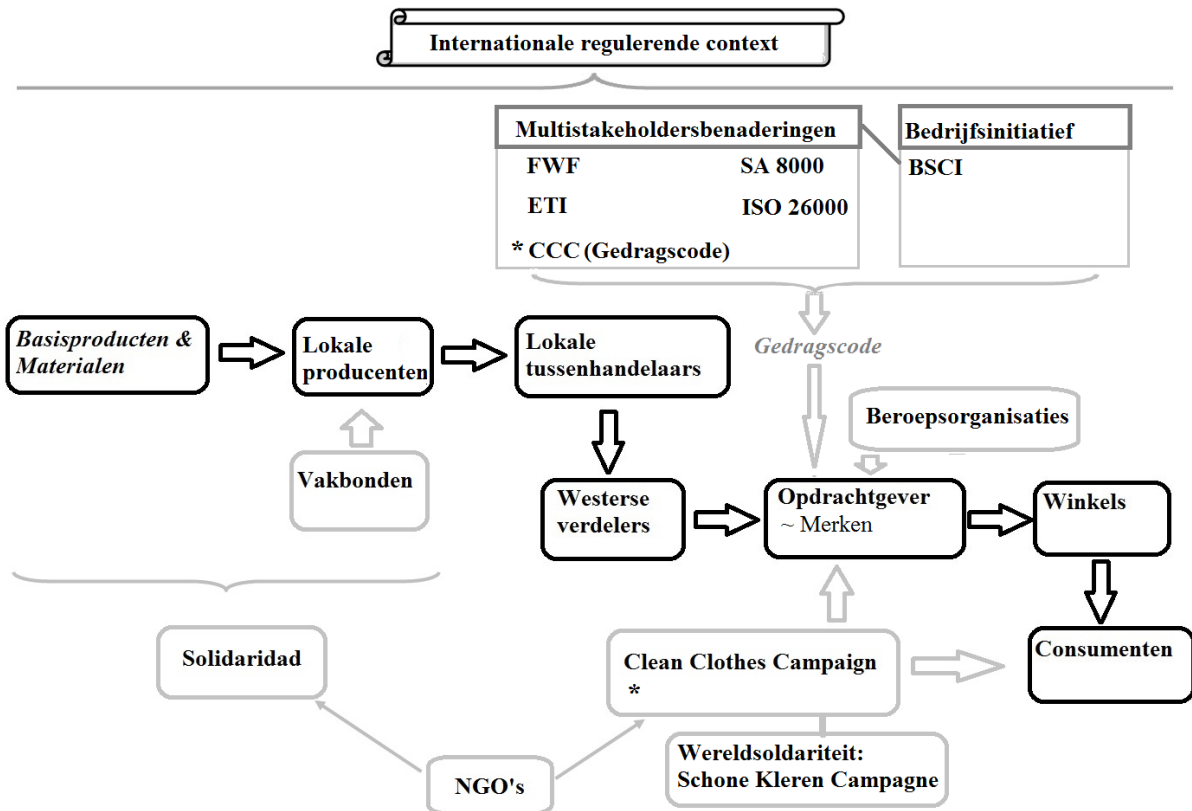
Concreet is deze thesis in twee hoofddelen onderverdeeld. Vooreerst wordt echter een conceptueel schema getoond dat een overzicht biedt van de bovenvermelde actoren. Het eerste deel bestaat dan uit de literatuurstudie die de theoretische achtergrond onderzoekt. Hierbij wordt in hoofdstuk 0 eerst dieper ingegaan op het concept globalisering en de gevolgen van dit fenomeen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Daarna wordt in hoofdstuk 1 een korte focus gelegd op Bangladesh als productieland. Het daaropvolgende onderdeel, hoofdstuk 2, werpt een blik op de regulering op nationaal en internationaal niveau. Vervolgens worden de belangen en verantwoordelijkheid van zowel export- als importbedrijven uiteengezet in hoofdstuk 3. Verder worden de rol van Non governmentele organisaties en hun samenwerking met bedrijven verduidelijkt in hoofdstuk 4. Dan worden in hoofdstuk 5 de standaarden en normen en initiatieven ter zelfregulatie onder de loep genomen. Hierbij hoort een onderscheid gemaakt te worden tussen standaarden en normen enerzijds en bedrijfsinitiatieven en multi-stakeholder benaderingen anderzijds. Het volgende hoofdstuk 6 gaat kort in op de rol van de consument in het hele verhaal. Hoofdstuk 7 van deel I bekijkt uiteindelijk enkele praktische problemen van het huidige systeem die uit de literatuur naar voren kwamen. Zo geeft het alvast een aanzet tot de empirie.

Het tweede deel toetst de theoretische veronderstellingen aan de praktijk. Dit gebeurt op kwalitatieve wijze. De onderverdeling die gehanteerd wordt bij deel II is analoog aan deze van deel I. De empirie wordt opgebouwd aan de hand van interviews met actoren die verschillende belangen behartigen. Door deze verscheidenheid aan invalshoeken hoopt dit onderzoek een bijdrage te leveren aan de huidige literatuur.

Conceptueel schema

Dit conceptueel schema biedt een visualisering van de waardeketen, de betrokken belangengroepen en hun onderlinge relatie zoals ze omschreven werd in de inleiding. Op die manier verduidelijkt het de architectuur van de opbouw.

Figuur 1: Conceptueel schema

Bron: eigen samenstelling

Het geheel kadert zich in een internationale regulerende context (zoals verder zal blijken, kan dit uit volkomen verblijvende richtlijnen bestaan). Multi-stakeholder benaderingen en bedrijfsinitiatieven zijn additionele controlesystemen waartoe bedrijven zich kunnen engageren. Door hun gedragscode hierop af te stemmen sijn deze principes door naar hun werkwijze (met eventuele implicaties voor de leveranciers; cf. infra: onder andere hoofdstuk 3.2.1).

Een eerste bemerking in verband met de waardeketen zelf is dat de schakel “Basisproducten & Materialen” buiten het bereik van deze thesis valt. Dus de producenten van knopen, ritsen, stof en katoen vallen buiten beschouwing. Verder werden de verschillende belanghebbenden reeds uitgelicht in de inleiding. De lokale, Bengaalse arbeiders situeren zich in de schakel van de lokale producenten, ze zijn tewerkgesteld in de plaatselijke confectiebedrijven. Idealiter zijn er vakbonden die hun belangen vertegenwoordigen. Lokale tussenhandelaars en Westerse

verdelers zijn mogelijke tussenschakels. De internationale bedrijven en merken² vallen onder de noemer opdrachtgever vermits zij de bestellingen plaatsen, al dan niet via tussenhandelaars. Via de winkels bereikt het eindproduct de consumenten, deze laatste schakel is niet vertegenwoordigd in het empirisch onderzoek van deze thesis.

De knik in de waardeketen (bij elke verticale, zwarte pijl) duidt op een overgang waarbij, zoals later zal blijken, het overzicht van de volgende op de voorgaande schakels sterk vermindert.

Uit dit conceptueel schema blijkt eveneens dat de doelgroep van NGO's verschilt. Bijvoorbeeld Solidaridad richt zich tot de eerdere schakels in de waardeketen. De Clean Clothes Campaign tracht zowel de merken als de consumenten te informeren en te responsabiliseren. Als NGO poogt de CCC de mate waarin merken ethisch verantwoord handelen door te spelen aan de media om zo de consumenten te bereiken. De CCC stelde eveneens een gedragscode op.

² Zoals Aldi en Disney

DEEL I: Literatuurstudie

0. Globalisering

De laatste decennia is het aantal grensoverschrijdende sociale interacties toegenomen dankzij de dalende kosten die verbonden zijn aan communicatie en de transfer van kapitaal, goederen en personen. Dit fenomeen staat bekend onder de noemer globalisering (Scherer & Palazzo, 2011).

Het doel van dit hoofdstuk is aan te tonen dat, binnen een geglobaliseerde context, de rol van bedrijven binnen de maatschappij aan een transformatie onderworpen wordt. Maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) zal volgens Scherer en Palazzo vanuit een andere invalshoek bekeken worden in de toekomst. Dit staat in relatie tot de derde onderzoeksvraag die peilt naar de evoluerende rol van bedrijven.

0.1 Een veranderende institutionele context

De globalisering brengt zowel kansen als risico's met zich mee (Beck, 2000; Giddens, 1990; Held et al., 1999). Bedrijven uit de hele wereld kunnen elkaar beconcurreren zonder al te veel hindernissen vermits de handelsbelemmeringen afnemen en de markten geliberaliseerd en gedereguleerd worden. Bovendien verwachten investeerders hogere winsten. Ze worden dus in toenemende mate onder druk gezet om aan lage kosten te produceren. Daarom gaan Westerse bedrijven hun productieketen opdelen en bepaalde activiteiten uitbesteden naar lageloonlanden (Scherer & Palazzo, 2011). Het probleem bij uitbesteding is echter dat bedrijven dikwijls landen uitkiezen die niet adequaat bestuurd worden (Koenig-Archibugi, 2005).

De uitbesteding impliceert dat de zogenaamde thuishaven van de bedrijven, het land waar hun hoofdzetel gevestigd is, grip verliest op de bedrijfspraktijken. Dit verlies aan macht van natiestaten door de globaliserende economische markt is een eerste vaststelling van Habermas (Habermas, 2001). De burgerlijke en democratische instellingen lopen immers achter. Internationale instellingen zoals de Verenigde Naties en de Internationale Arbeidsorganisatie (cf. infra) kunnen deze hiaten moeilijk vullen. Dit is te wijten aan het beginsel van de non-interventie in de soevereiniteit van de natiestaat, het gebrek aan handhavingsmechanismen en de invloed van het nationale egoïsme op internationale instellingen (Scherer & Smid, 2000). Dus bij gebrek aan internationale, dwingende bepalingen en omdat bedrijven de mogelijkheid hebben hun productieactiviteiten te verhuizen, staan overheden onder druk om bedrijven niet te veel in de weg te leggen (cf. hoofdstuk 2: regulering). De arbeidsomstandigheden gaan zo ten koste van het belang van de economie. Bedrijven hebben dankzij de afwezigheid van internationale dwingende bepalingen de kans om overheden tegen elkaar uit te spelen. Deze bevinding kan teruggekoppeld worden aan de eerste onderzoeksvraag: de problematiek in de Bengaalse textielindustrie situeert zich deels in de groeipijnen van globalisering.

Habermas' tweede vaststelling is dat er sociale veranderingen gaande zijn, zoals het ontstaan van nieuwe identiteiten, het individualisme en de toegenomen migratie (Cohen & Kennedy, 2000; Scholte, 2005). Dit resulteert in een pluralisme aan waarden in de bedrijfsomgeving en een groeiende heterogeniteit van sociale verwachtingen (Habermas, 2001; Palazzo & Scherer,

2006). In die zin is het ook voor de internationale bedrijven zelf, die hun productie uitbesteden naar verre landen, moeilijk om in te schatten aan welke voorwaarden voldaan moet worden. Ze werken in een omgeving met een heterogene wetgeving en onduidelijke sociale verwachtingen (Doh, 2005). Bedrijven kunnen zich de vraag stellen of het voldoet om de plaatselijke (en soms gebrekkige) regulering na te leven om te beantwoorden aan wat de Westerse consument van hen verwacht: Westerse waarden en normen respecteren tijdens alle bedrijfspraktijken en zo ook de productie (Scherer & Palazzo, 2011). Het blijkt echter dat in bepaalde landen, waaronder Bangladesh, zelfs niet altijd voldaan wordt aan de plaatselijke regulering (cf. infra).

Kortom: tegenover deze nieuwe kansen en kostvoordelen staat het risico op mensenrechtenschendingen. Bedrijfsleiders nemen de rol van het staatsapparaat deels op zich en onder druk van de NGO's gaan zij op vrijwillige basis over tot zelfregulatie (cf. infra; Scherer & Palazzo, 2011).

0.2 Maatschappelijk verantwoord ondernemen

Scherer en Palazzo (2011) zetten een nieuwe vorm van maatschappelijk verantwoord ondernemen op poten, namelijk het politiek maatschappelijk verantwoord ondernemen. Deze benadering verschilt van de traditionele, instrumentele zienswijze omdat bedrijven nu ook een regulerende rol toebedeeld krijgen. De traditionele, economische invalshoek focust, naast een duidelijke taakverdeling onder de overheid en het bedrijfsleven, eveneens op de voornamelijk winstgerichte bestaansredenen van bedrijven (Friedman, 1962; Henderson, 2001; Sundaram & Inkpen, 2004). Een bedrijf draagt dan enkel maatschappelijke verantwoordelijkheid wanneer dat op termijn ten bate van het bedrijf kan zijn (Mackey et al., 2007; McWilliams & Siegel, 2001). Louter voldoen aan de basisvereisten van de wetgeving volstaat echter niet langer volgens de nieuwe, politieke benadering (cf. infra, hoofdstuk 3.2.2: geen schade berokkenen of verbeteren). Onderstaande tabel 1 toont hoe deze nieuwe conceptualisering precies verschilt van de traditionele (Scherer & Palazzo, 2011). Deze thesis beperkt zich tot de meest relevante elementen.

Voor de globalisering was het evident dat natiestaten een soeverein zeggenschap hadden over hun grondgebied. Scherer en Palazzo associëren dit kenmerk met de Westfaalse wereldorde. Dit is veranderd in de geglobaliseerde wereld, vandaar dat er gesproken wordt van een post-Westfaalse, post-nationale constellatie (Cutler, 2001; Falk, 2002; Habermas, 2001). Één van de drijfveren achter deze transitie naar de post-nationale wereldorde, zijn de vervagende grenzen tussen de publieke en de privésfeer (cf. infra, hoofdstuk 3.2.1: evolutie van de verantwoordelijkheid van importbedrijven m.b.t. praktijken bij exportbedrijven; Kobrin, 2009, p. 350). De traditionele, economische invalshoek op bedrijfsethiek berustte daarentegen op een strikte scheiding tussen politieke en economische domeinen waarbij het bedrijfsbeleid louter instrumenteel is (Sundaram & Inkpen, 2004; Baron, 2003; Hillman et al., 2004; Keim, 2001). Naar Ruggie's opinie is de ineensmelting van de twee sferen niet wenselijk aangezien de rol van bedrijven zeer specifiek is. De staat is en blijft in eerste instantie de verantwoordelijke om het respect voor de mensenrechten te garanderen (Ruggie, 2007). Hieruit echoot een duidelijke klank van de traditionele benadering.

Tabel 1: Conceptualisering – Kenmerken van de traditionele (instrumentele) en de nieuwe (politieke) benaderingswijze van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO)

	Instrumentele MVO	Politieke MVO
Regeringsmodel		
Belangrijkste politieke speler	Staat	Staat, maatschappelijk middenveld en bedrijven
Plaats van bestuur	Locale regering	Globaal en op meerdere niveaus
Bestuursmethode	Hiërarchie	Heterarchie
Rol van economische rationaliteit	Overwicht van economische rationaliteit	Een ingeperkte economische rationaliteit
Scheiding van politieke en economische domeinen	Hoog	Laag
Rol van het recht		
Reguleringsmethode	Regulering door de overheid	Zelfregulatie
Dominante regels	Formele en ‘harde’ regels	Informeel en ‘zachte’ regels
Mate van dwingendheid	Hoog (gedwongen)	Laag (vrijwillige actie)
Striktheid van de regels	Hoog	Laag
Overdracht naar derden	Zelden	Vaak
Verantwoordelijkheid		
Richting	Retrospectief (schuldgevoel)	Vooruitziend (oplossing)
Reden tot kritiek	Directe handeling	Sociale verbondenheid (betrokkenheid)
Invloed	Beperkt/lokaal	Breed/globaal
Legitimiteit		
Pragmatische legitimiteit	Hoog (legitimiteit van kapitalistische instituties via bijdrage tot publieke goederen)	Medium-laag (kapitalistische instituties onder druk, marktfalen en gebreke in de staat)
Cognitieve legitimiteit	Hoog (samenhangende moraalregels die als vanzelfsprekend gelden)	Medium-laag (individualisme, pluralisme van moraliteit)
Morele legitimiteit	Laag	Hoog-laag (hangt af van de mate van discursieve betrokkenheid)
Betrokkenheid van het bedrijf	Reactief (Reactie onder druk)	Proactief (betrokkenheid in democratische politiek)
Democratie		
Democratie-model	Liberaal democratie	Deliberatieve democratie
Politiek concept	Machtspolitiek	Argumentatiepolitiek
Democratische controle en legitimiteit van bedrijven	Afgeleid van het politieke systeem, bedrijven zijn gedepolitiseerd	Bedrijfsactiviteiten zijn onderhevig aan democratische controle
Wijze van Ondernemingsbestuur	Gericht op de aandeelhouders	Democratisch ondernemingsbestuur

Bron: Scherer & Palazzo (2011)

Concreet zijn (vooral multinationale) bedrijven heden ten dage in toenemende mate betrokken bij activiteiten die buiten het ondernemen zelf vallen. Zij zullen zich soms zelf toeleggen op zaken die de staat normaal op zich neemt, zoals educatie en bescherming van de mensenrechten. Dit gebeurt dan wanneer zij ondernemen in landen waar de staat onvoldoende functioneert (cf. infra, hoofdstuk 3.2.1: evolutie van de verantwoordelijkheid van importbedrijven m.b.t. praktijken bij exportbedrijven; Cragg, 2005; Matten & Crane, 2005).

In de post-nationale wereldorde is de zeggenschap van de natiestaten verminderd. Internationale instituties zijn evenmin in staat om de wereldeconomie te sturen. Dit wordt deels gecompenseerd door nieuwe vormen van “global governance” (wereldbestuur): het proces van regelgeving en de voorziening van publieke goederen op wereldniveau (cf. infra, hoofdstuk 2.2; Braithwaite & Drahos, 2000; Detomasi, 2007; Reinicke et al., 2000).

Omdat natiestaten en internationale instellingen niet in staat zijn om de globale economie voldoende te reguleren (Kaul et al., 2003), schakelen bedrijven soms over op zelfregulatie om het tekort aan globale wetgeving op te vullen (Scherer & Smid, 2000) en gaan zij zelf ethische codes definiëren. NGO's, die oorspronkelijk op het overheidsbeleid gericht waren, zetten nu ook meer in op de responsabilisering van bedrijven (den Hond & de Bakker, 2007; Doh & Guay, 2006). Daardoor dragen zowel overheden, als internationale instellingen, het maatschappelijk middenveld als handelsbedrijven bij tot “global governance”. In die zin is het een multilateraal fenomeen waarbij kennis en middelen uitgewisseld worden (Braithwaite & Drahos, 2000; Detomasi, 2007; Reinicke et al., 2000). De idee dat aan de basis ligt van multi-stakeholder initiatieven is gelijkaardig (cf. infra, hoofdstuk 5: standaarden en normen). Het probleem daarbij is echter wel dat deze vrijwillige achtergrond niet noodzakelijk in objectieve controles uitmondt. Er is evenmin een stok achter de deur wanneer deze afspraken niet nageleefd worden (Scherer & Palazzo, 2011). Naast de controles, zijn er nog enkele andere aanzienlijke praktische problemen (cf. infra, hoofdstuk 7: praktische problemen). Daarom dringt een verdere ontwikkeling van deze initiatieven zich op. Dit staat in verband met de derde onderzoeksvraag die polst naar de evolutie van de initiatieven.

Dus wanneer de staat er niet in slaagt haar rol naar behoren te vervullen, nemen bedrijven haar rol over. Zo leggen veel bedrijven zich toe op burgerrechten (Matten & Crane, 2005). Bovendien spelen actoren zoals bedrijven en NGO's in deze context een actieve rol in de democratische regulering en de controle van markttransacties (Scherer & Palazzo, 2011). Dit brengt echter ook nadelen met zich mee. Indien het overheidsbeleid reeds bij aanvang zwak was, kan de overheveling van verantwoordelijkheden naar de bedrijfswereld ertoe leiden dat de motivatie van de plaatselijke overheid om haar beleid te verbeteren helemaal wegeeft (Ruggie, 2007). De belangen van de geglobaliseerde samenleving worden bovendien nog steeds onvoldoende weerspiegeld door de bedrijfsleiding en daardoor blijft het grootste deel van de verantwoordelijkheid nog op de nationale overheid rusten (Scherer & Palazzo, 2011).

Wat er gebeurde met Rana Plaza duidt op tekortkomingen in het huidige systeem. De rol van bedrijven groeit, wat duidelijk te kaders valt in de bovenstaande beweringen. In reactie op Rana Plaza worden verdere stappen gezet naar het nieuwe model. De nood aan standaarden en normen wordt op die manier gecreëerd door substantiële verschuivingen in de samenleving. Standaarden en normen (cf. infra, hoofdstuk 5) bieden een houvast qua normen en waarden aan bedrijven. Zo kunnen zij zowel het productieproces als hun reputatie veilig stellen.

1. Bangladesh als productieland

1.1 Situatieschets

Zoals in het voorgaande hoofdstuk besproken werd, wordt in een globaliserende context de productie in toenemende mate verplaatst naar lageloonlanden, zoals Bangladesh. Hoewel de economie er de afgelopen jaren gestaag groeide met zes percent, blijft het land naar officiële cijfers behoren tot de minst ontwikkelde landen wereldwijd. Analfabetisme is er nog steeds een veel voorkomend fenomeen; de geletterdheid in Bangladesh is 57,7 percent. Het bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking bedroeg er 574 dollar in 2009. De 4000 tot 5500 textielbedrijven zijn goed voor tachtig percent van de Bengaalse export (European Information and Research Network on Parliamentary History, 2014; FNV Mondiaal, 2014; International Monetary Fund, 2009; Stravens, 2014, 7 mei).

Bangladesh is de op een na grootste kledingexporteur (China is de grootste), zestig percent van hun uitvoer gaat richting Europa (KVDA, 2013, 20 augustus). De jaarlijkse omzet van de Bengaalse kledingsector is goed voor tweeëntwintig miljard dollar. Er werken naar schatting vier miljoen arbeiders en ongeveer twintig miljoen Bengalen hebben op indirecte wijze baat bij de kledingindustrie (FNV Mondiaal, 2014; Stravens, 2014, 7 mei) en het aantal Bengaalse werkkrachten blijft resulteren in een overaanbod. Daarom, en omwille van het belang van deze sector, staan de lonen onder neerwaartse druk. Sinds 1 december 2013 is het Bengaalse minimumloon achtenzestig dollar (vijftig euro) per maand. Omdat tienduizenden leveranciers concurreren voor enkele bestellingen, is de concurrentie bikkelhard. Handelaars en merken verplaatsen hun productie voortdurend, op zoek naar nog betere voorwaarden. Dit alles gaat ten koste van de werknemers. Daarenboven is de werknemersvertegenwoordiging zeer zwak. Het probleem schuilt daarbij niet in de wetgeving zelf, maar bij de omzetting naar de praktijk. Bij gebrek aan geschreven contracten zijn de werknemers kwetsbaar voor ontslag en intimidatie. Bovendien is vakbondswerk dikwijls ronduit gevaarlijk (Ali Manik, Greenhouse, Yardley, 2013, 25 april; Devnath, 2013, 14 november; Ostwind-Instituut, 2011; Vermeire, 2013, 14 mei). Algemene stakingen zijn een kostelijke grap. Het dagelijkse verlies voor de plaatselijke producenten en de nationale economie bedraagt tweehonderd miljoen dollar. De totale kost van stakingen bedroeg acht miljard dollar in 2013 (Bangla News 24, 2013, 9 november). Hasan Abed wijst echter op het belang van collectieve onderhandelingen om tot redelijke loonsvoorwaarden en een acceptabele veiligheid te komen. Een georganiseerde werknemersrepresentatie is immers essentieel om het hoofd te kunnen bieden aan bedrijfsleiders en politici die meestal aan hetzelfde zeel trekken (Hasan Abed, 2013, 29 april).

Deze tekortkomingen leiden tot wantoestanden waarbij arbeiders meer dan honderd uur per week werken. Daarbij worden ze opgejaagd om een hoog tempo aan te houden. Bovendien werken ze soms verplicht tot tweeëntwintig uur per dag, aan een uurloon van bijvoorbeeld 0,20 euro waarbij de overuren niet altijd uitbetaald worden. Het minimumloon ligt met 0,09 dollar per uur, dus ongeveer negentig dollarcent per normale werkdag (wat analoog is aan vijftig euro per maand) nog lager. Hoogzwangere vrouwen worden verplicht zware ploegendiensten te draaien. Enkele weken voor de bevalling worden ze onder druk gezet om

ontslag te nemen zodat het bedrijf geen moederschapsuitkering moet uitkeren. Daardoor vallen de jonge moeders ten prooi aan de armoede (Institute for Global Labour and Human Rights, 2013; List of minimum wages by country, 2014; VK, 2014, 24 april).

Het is niet abnormaal dat Bengaalse arbeiders quasi opgesloten worden in de productieplaats. De onveiligheid, die mede wordt veroorzaakt door geblokkeerde doorgangen, maakt dat velen het leven laten wanneer er een ramp plaatsvindt. Vermits de veiligheidsvoorschriften niet opgevolgd worden is de kans op zulke voorvallen reëel. Dit blijkt uit tabel 2 waarin een beknopt overzicht wordt gegeven van de actualiteit. Van 2006 tot 2012 kostten instortingen en branden het leven aan ongeveer vijfhonderd arbeidsters in Bangladesh³. De ramp van Rana Plaza verdriedubbelde dit aantal (Vermeire, 2013, 14 mei).

Tabel 2: Geregistreerde ongevallen in Bengaalse confectiefabrieken.

Datum	Aantal slachtoffers	Verdere specificaties
11/04/2005	64 doden; 80 gewonden	Instorting ⁴ (International New York Times, 2005, 12 april; Vermeire, 2013, 14 mei).
25/02/2006	21 doden	Instorting (Vermeire, 2013, 14 mei).
24/11/2012	112 doden	Fabrieksbrand (Greenhouse, 2013, 22 januari). De arbeiders konden niet vluchten omdat ze opgesloten waren. Daarop trokken 10 000 Bengalese arbeiders de straat op om te protesteren (De Coninck, 2012, 4 december).
26/01/2013	7 doden	Fabrieksbrand (Manik & Yardley, 2013, 26 januari, 2013, 27 januari).
24/04/2013	1138 doden; 2500 gewonden	Instorting (Gonchar, 2013, 30 april; VK, 2014, 24 april; The Associated Press, 2013, 11 mei). Ondanks de nadrukkelijke voorafgaande waarschuwingen (Hancké, 2013, 25 april), werden de arbeiders gedwongen het werk aan te vatten in een gescheurd gebouw (Belga, 2013, 27 april). De Europese Unie dreigde met sancties indien de Bengalese regering geen maatregelen zou nemen om de arbeidsomstandigheden te verbeteren (Bar, 2013, 2 mei). Het voorval leidde opnieuw tot protest van de arbeiders tegen de onveilige werkomstandigheden (Belga, 2013, 1 mei).
9/05/2013	8 doden	Fabrieksbrand (Yardley, 2013, 8 mei). In september 2013 betoogden naar schatting 200 000 Bengalese textielarbeiders gedurende vijf dagen tegen de onveilige werkomstandigheden (Belga, 2013, 23 september; Kvde, 2013, 25 september).
8/10/2013	Minstens 10 doden	Fabrieksbrand (The Associated Press, 2013, 8 oktober).

Bron: eigen samenstelling op basis van de aangegeven bronnen

³ Niet alle voorvallen werden weergegeven in de actualiteit, waardoor deze tabel kenbaar een onderschatting is.

⁴ In deze periode was er nog niet dermate veel aandacht voor deze problematiek. Vermoedelijk is dat de reden waarom de International New York Times slechts eenmalig en via een zeer beperkt artikel melding maakt van dit incident.

In reactie op deze overdaad aan rampen en de daaruit voortspruitende onrust, besloten bepaalde merken strengere veiligheidsregels in acht te nemen. Naar aanleiding van de fabrieksbrand in november 2012 die het leven kostte aan 112 arbeiders, besloot Walmart een nultolerantie te hanteren ten aanzien van leveranciers die zonder toelating onderaannemers in dienst zouden nemen. Bovendien wees de keten erop dat na vaststelling van onveilige toestanden, zoals versperde nooduitgangen, deze binnen de dertig dagen verbeterd moeten worden. Om te verzekeren dat de producenten hieraan tegemoet komen, eist Walmart nu dat elke leverancier per productieland minimum een verantwoordelijke aanstelt (Greenhouse, 2013, 22 januari). De vernieuwde aanpak impliceert eveneens dat leveranciers onderworpen worden aan periodieke veiligheidscontroles. Doch weerklinkt kritiek op het feit dat de standaarden onvoldoende stringent blijven en de financiële hulp aan fabriekseigenaars om hun verbeteringen uit te voeren te beperkt blijft. De nood aan een onafhankelijk, legaal afdwingbaar en professioneel controlesysteem wordt hierbij onderstreept. Idealiter zou de Bengaalse overheid de verantwoordelijkheid op zich nemen; dit beperkt zich in het beste geval echter tot verre toekomstmuziek. Het initiatief moet dus van de bedrijfswereld komen (Rosenthal, 2013, 30 januari).

Toch kon deze zachte evolutie niet verhinderen dat de grootste van de veelheid aan rampen, namelijk die van Rana Plaza met minstens 1125 doden, plaatsvond. De daaropvolgende nationale rouwdag was vervuld van woede en geweld. Dit ongeluk leidde tot toenemende druk ten aanzien van onder andere Westerse bedrijven. Sommige internationale bedrijven maakten een plan op met als doel de verhoogde veiligheidsvereisten financieel haalbaar te maken voor de plaatselijke producenten (Ali Manik, Greenhouse, Yardley, 2013, 25 april). Dit staat in relatie met de tweede onderzoeksvraag die peilt naar de impact van de voorvallen en Rana Plaza in het bijzonder.

1.1.1 Het Veiligheidsakkoord

Vanuit bovenstaande noden werd het legaal bindende Veiligheidsakkoord⁵ op poten gezet. Bij de totstandkoming van deze afspraak werden zowel Bengalese als internationale vakbonden en NGO's betrokken. Concreet omvat dit Akkoord voor Brand- en Bouwveiligheid vijftientig afspraken, onderverdeeld in negen hoofdpunten. Inhoudelijk worden onder meer onafhankelijke en transparante fabrieksinspecties, de openbare onthulling van de resultaten en correcties bij onvolkomenheden aan gebouwen vereist. De aangesloten merken stemmen in om het financiële prijskaartje van deze correcties op zich te nemen. Gedurende de reparatiewerken moeten zij eveneens instaan voor de continuïteit van de uitbetaling van de werknemers. De ondertekenaars engageren zich voor een periode van vijf jaar. Met het oog op de effectiviteit van dit charter is het essentieel dat een brede samenwerking tussen de retailers, de overheid, de kledingindustrie, de NGO's en de vakbonden plaatsvindt. Tot hiertoe is het akkoord ondertekend door meer dan honderdvijftig kledingbedrijven uit twintig landen van Europa, Noord-Amerika, Azië en Australië. Ook zowel twee wereldwijde vakbonden⁶ als verscheidene Bengaalse werknemersorganisaties nemen hieraan deel. De Clean Clothes

⁵ Engelstalige benaming: Bangladesh fire and building safety agreement

⁶ Met name IndustriALL en UNI.

Campaign (cf. infra), het Worker Rights Consortium, het International Labor Rights Forum en het Maquila Solidarity Network zijn de betrokken NGO's. Tenslotte fungeert de Internationale Arbeidsorganisatie (cf. infra, hoofdstuk 2.2.2: het ontstaan en de evolutie van internationale organisaties) als onafhankelijke voorzitter (Accord on Fire and Building Safety in Bangladesh, 2013, 2014; Vermeire, 2013, 14 mei; VK, 2014, 24 april).

2. Regulering

Ruggie wijst in zijn working paper op de mogelijkheden en de risico's van de implementatie of versterking van een wetgeving op lokaal en/of internationaal niveau. Hij bekijkt dit vanuit een politiek standpunt: de erkenning van mensenrechten, zoals dat fundamenteel is voor de Verenigde Naties. Als jurist stelde hij hiertoe het Ruggie-framework op voor de Verenigde Naties. Dit kader omvat wettelijke bepalingen die weliswaar niet dwingend zijn maar wel kunnen functioneren als richtingaanwijzer voor bedrijven.

Het tekortschieten van de nationale overheid in productielanden resulteert in onaanvaardbare toestanden. Internationale initiatieven kunnen nuttig zijn om een helpende hand te bieden. Hij concludeert dat een internationale wetgeving een zeer belangrijke rol zou kunnen spelen om de zakenwereld en de mensenrechten op elkaar af te stellen. Hierbij is een algemene strategie om voort te bouwen op het lokale beleid, het te versterken en de steun ervan te winnen onontbeerlijk. Het risico bestaat immers dat het lokale beleid ondermijnd zou worden door te strikte internationale bepalingen. De verdragen van de VN richten zich tegenwoordig eveneens tot bedrijven. Dit duidt op een groeiende internationale aandacht voor ethisch verantwoord ondernemen, reeds voor de gebeurtenis van Rana Plaza. Naar Ruggie's verwachtingen zullen initiatieven (cf. infra, hoofdstuk 5) in de toekomst uitbreiden zowel op inhoudelijk vlak als qua ledenaantal (Ruggie, 2007).

2.1 Op nationaal niveau

Op nationaal niveau staan staten dikwijls weigerachtig of zijn ze niet capabel om hun beschermende plicht naar behoren te vervullen. Ruggie onderzocht in welke mate nationale overheden aandacht besteden aan de regulatie, bijsturing en beïnvloeding van bedrijfsactiviteiten met het oog op de mensenrechten. Hieruit bleek dat staten tot hiertoe slechts bitter weinig verantwoordelijkheid op zich nemen (Ruggie, 2006, 2007).

2.1.1 Exportland

Onder de noemer exportland valt de locatie waar de kledij geproduceerd wordt. In het licht van deze thesis valt de focus op (landen zoals) Bangladesh. Daar was de kledingindustrie in 2013 met 21,5 miljard dollar exportwaarde verantwoordelijk voor tachtig percent van de totale export (Economy of Bangladesh, 2014). Koenig-Archibugi waarschuwt voor het tekort aan democratische controle en rechtsregels op dergelijke locaties (Koenig-Archibugi, 2005).

De nood aan een betere wetgeving en een grondigere controle is een vraag waar de Bengaalse overheid een antwoord op moet bieden (Vermeire, 2013, 14 mei). Ook Hasan Abed roept de Bengaalse overheid op om de verantwoordelijkheid op zich te nemen. De verandering moet volgens hem in eerste instantie van Bangladesh zelf komen. Er is nood aan een politiek streven om hen die mensenlevens op het spel zetten, op het matje te roepen. Dit is echter een moeilijke kwestie aangezien zowel de (lokale) werkgevers als de politici hun verantwoordelijkheid blijven ontwijken (Hasan Abed, 2013, 29 april).

Bovendien zijn internationale bedrijven in staat de nationale regulatie te ontlopen. Dit kan ten eerste door een gebrek aan een effectieve bedrijfswetgeving uit te buiten. Ten tweede kunnen ze productieplaatsen verhuizen naar locaties waar de wetgeving minder strikt is. Ten derde kunnen ze legale systemen uitspelen tegen elkaar (Shamir, 2004, p. 637). Van hun kant, pogen nationale overheden investeringen aan te trekken en bedrijfsactiviteiten vast te houden door o.a. de wetgeving te versoepelen. Hieruit ontstaat het risico op een neerwaartse spiraal met betrekking tot sociale (en ecologische) omstandigheden (Avi-Yonah, 2000; Roach, 2005; Ruggie, 2007; Scherer & Smid, 2000).

2.1.2 Importland

De kledingimport van Bangladesh naar België was goed voor 142 497, 81 euro in 2013 (National Bank of Belgium, 2013).

Volgens de traditionele zienswijze kunnen internationale instrumenten slechts op indirecte wijze verantwoordelijkheden opleggen aan bedrijven. Dit gebeurt dan via de lokale wetgeving. Hieruit komt naar voor dat de lokale overheid de scheidsrechter is op het speelveld van bedrijven (Ruggie, 2007). Uit bovenstaande bevindingen blijkt echter dat in een geglobaliseerde context, de nationale wetgeving dikwijls ontoereikend is. Daarom stelt Taylor (2004) voor om het bereik van de nationale regulatie uit te breiden met het oog op bedrijven die mensenrechten schenden in het buitenland (Taylor, 2004). Wanneer bedrijven een deel van hun productie in het buitenland laten voltrekken, moeten zij daarbij dan toch rekening houden met de wetgeving van het land waar zij zelf zetelen.

Ruggie stelt dat het in sommige gevallen aan te moedigen is dat landen extraterritoriale rechtspraak uitoefenen over de eigen bedrijven die fouten begaan in het buitenland, hoewel zij daartoe niet verplicht zijn. Het is evenmin verboden in de verdragen. In welke gevallen een extraterritoriale rechtspraak gelegitimeerd kan worden blijft echter het onderwerp van discussie (Ruggie, 2007).

Mijnheer Jef Van Hecken is akkoord met de stelling dat het mogelijk is voor de Europese Unie om een verplichting op te leggen zodat de productie in menswaardige omstandigheden plaatsvindt op straffe van een importstop. Hij is wel van mening dat daartoe de nodige controles uitgevoerd moeten worden. Dit is echter niet eenvoudig (cf. infra, hoofdstuk 7.3: praktische problemen bij een accurate controle; Verstraete, 2014, 24 april).

2.2 Op internationaal niveau

Eerder bleek dat uit de globalisering zowel kansen als risico's voortspruiten. Het gaat om een toenemende transnationale afhankelijkheid tussen economische en sociale actoren. De bedrijfsactiviteiten zijn grensoverschrijdend, de nationale wetgeving is dat echter niet (of slechts in beperkte mate). In een geglobaliseerde context lijkt een internationale regulatie dus gelegitimeerd (cf. supra, hoofdstuk 0: globalisering). Dankzij het Europese "preferentiebeleid" genieten merken die hun kledij vanuit Bangladesh laten invoeren naar de Europese Unie nul percent invoerrechten (van Alfen, 2013, 2 mei). Naar aanleiding van de

ramp in Rana Plaza, dreigde de Europese Unie om de voorkeursbehandeling voor kleding uit Bangladesh in te trekken totdat er betere arbeidsomstandigheden gerealiseerd zouden worden (Vermeire, 2013, 14 mei).

Eerder werd Habermas' vaststelling dat de natiestaat macht verliest door de globaliserende economische markt ter sprake gebracht (Habermas, 2001). Bepaalde bedrijfsactiviteiten worden immers gedelokaliseerd naar plaatsen die buiten het bereik van de handhavingsmechanismen van de rechtsstaat vallen (Doh, 2005). Er ontstaat dus een nood aan internationale bepalingen om nationale overheden bij te staan en zo nodig te stimuleren om hun bevolking te beschermen. De beslissingen van overheden in productielanden worden namelijk sterk beïnvloed door de wil om internationale investeringen aan te trekken (Ruggie, 2007). Bedrijven kunnen hier misbruik van maken. Daarom lijkt een internationale regulatie niet enkel gelegitimeerd maar daarbovenop noodzakelijk.

Habermas wijst eveneens op de noodzaak van regularisatie gericht op binnenlandse en wereldwijde conflicten. Hij plaatst dit binnen een kader van de moderne, pluralistische samenleving die zich in een ingrijpend veranderende situatie bevindt. Daarbij valt de basis van de waarden- en normenconsensus uiteen. Cohen en Kennedy enerzijds en Scholte anderzijds schrijven dit toe aan het ontstaan van nieuwe identiteiten, de verspreiding van het individualisme en de migratie (Cohen & Kennedy, 2000; Gilbert & Rasche, 2007; Habermas, 1990, 1993, 1996, 1998, 1999, 2003; Scholte, 2005). Hieruit volgt de nood aan een morele consensus om duidelijkheid te scheppen over wat waarden en normen betreft. Internationale regulatie kan bedrijven dus een kader bieden waarbinnen ze kunnen opereren om te beantwoorden aan de door de globalisering toegenomen concurrentiedruk (cf. supra, hoofdstuk 0: globalisering).

Tenslotte is het ook in het internationale belang dat er paal en perk gesteld wordt aan dergelijke wantoestanden. Beck, Strange en Zürn spreken van negatieve externaliteiten met transnationale implicaties (Beck, 2000; Strange, 1996; Zürn, 2002). Deze lijn kan doorgetrokken worden in verband met mensenrechtenschendingen: het risico op negatieve externe effecten van de wantoestanden kan impliceren dat dergelijke situaties zich uitbreiden naar andere landen⁷ (Povoledo, 2013, 6 december).

Ruggie wijst echter op de risico's van een op bedrijven gerichte internationale wetgeving met betrekking tot mensenrechten. De lokale overheid zou zich niet langer dermate aangespoord voelen om de problematiek aan te pakken en het beleid, in een reeds zwakke context, zou er niet op vooruitgaan. Bovendien is hij van mening dat de staat een hoofdrol moet blijven spelen bij de toepassing van de mensenrechten. Zij is dan ook de eerste geadresseerde van de huidige internationale wetgeving van onder meer de VN. Het is haar taak om wangedrag van bedrijven te voorkomen, bestraffen en te compenseren. Doch de recentere VN-verdragen richten zich directer en meer gedetailleerd op de bedrijfswereld (Ruggie, 2007).

⁷ In het Italiaanse stadje Prato vond op 1 december 2013 een ramp plaats waarbij zeven illegale Chinese textielarbeiders het leven lieten. Zij werkten er in zeer slechte omstandigheden (Povoledo, 2013, 6 december).

2.2.1 De rol van internationale organisaties

Door de globalisering ontstaat een kloof tussen wereldwijde informele waarden en normen enerzijds en de wetgevingen van landen anderzijds (SERV, 2007). Daaruit ontstaat de nood aan allesomvattende bepalingen. Internationale organisaties kunnen deze verschaffen. Om hun plaats in het verhaal te verduidelijken, wordt de rol van deze eerder vernoemde belanghebbenden kort geciteerd; waar NGO's (cf. infra, hoofdstuk 4: non gouvernementele organisaties) zich eerder toespitsen op sectoren, focussen internationale organisaties, zoals de Internationale Arbeidsorganisatie (cf. infra, hoofdstuk 2.2.2.b: IAO), zich op de gehele bedrijfswereld. Hun gedragslijnen worden dikwijls als basis gebruikt om verdere standaarden en normen op te bouwen, zoals de SA8000 (cf. infra).

Standaarden en normen kunnen op hun beurt gebruikt worden als bron van inspiratie voor de creatie van controlesystemen, zoals het BSCI (cf. infra). Deze audits hebben tot doel de bedrijven op te volgen en te assisteren op het pad naar ethisch verantwoord ondernemen. De bepalingen van internationale organisaties zijn evenwel niet dwingend, toch kunnen zij blijkbaar wel fungeren als richtingaanwijzer voor bedrijven die ook de ethische kant van de zaak in acht wensen te nemen.

2.2.2 Het ontstaan en de evolutie van internationale organisaties

2.2.2.a De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO)

Vooreerst is er de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO)⁸. Zij ontstond op 30 september 1961 en houdt zich sedertdien bezig met de creatie van wereldwijd erkende standaarden, die overigens niet wettelijk dwingend zijn en inhoudelijk sterk variëren. Enkele relevante voorbeelden daarvan zijn de Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen⁹ uit 1976, de Conventie ter Corruptiebestrijding¹⁰ uit 1997, de Beginselen van Behoorlijk Ondernemingsbestuur¹¹ uit 1999 en de Leidraad met betrekking tot Goede Praktijken bij Interne Controle, Ethiek en Correspondentie¹² uit 2010. De OESO legt zich eveneens toe op de ontwikkeling van effectieve procedures voor de implementatie van dergelijke standaarden. Zo zijn er Nationale Contactpunten die de uitvoering van de richtlijnen stimuleren op nationaal niveau¹³. Hun hoofdtaken zijn de OESO-richtlijnen meer bekendheid te bezorgen en de toepassing ervan na te gaan. Kortom, de OESO tracht het ethische bewustzijn te versterken door deze richtlijnen op te stellen en de toepassing ervan na

⁸ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

⁹ Engelstalige benaming: Guidelines for Multinational Enterprises.

Deze richtlijnen zijn bijzonder relevant in het licht van deze thesis. Ze creëren namelijk de mogelijkheid voor burgers om wanpraktijken die begaan worden door bedrijven aan te klagen. Hun ontstaansreden waren wantoestanden van multinationale bedrijven in ontwikkelingslanden, sindsdien zijn ze regelmatig geüpdatet (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2011). Verdere informatie is beschikbaar op http://www.oesorichtlijnen.nl/sites/www.oesorichtlijnen.nl/files/oeso_richtlijnen_nlse_vertaling_def_webversie.pdf;

¹⁰ Engelstalige benaming: Anti-Bribery Convention

¹¹ Engelstalige benaming: Corporate Governance Principles

¹² Engelstalige benaming: Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics and Compliance

¹³ Engelstalige benaming: National Contact Points (NCP)

te gaan (Ministry of Foreign Affairs (Netherlands), s.d.; Organisation for Economic Co-operation and Development, 2011). Er zijn dus wel contactpunten voor eventuele klachten. Doch het bestaan van dit kader met de mogelijkheid tot afdwingbaarheid is niet gekend waardoor het risico bestaat dat de OESO in sommige gevallen aan zijn doel voorbijgaat (Van Liedekerke, persoonlijke communicatie, 21 mei 2013). Bijlage 1 biedt een overzicht van bovenstaande en verder vernoemde bepalingen, lopende van 1976 tot 2007.

Tegenwoordig telt de OESO vierendertig leden, waaronder zich hoofdzakelijk welvarende landen bevinden. Op geografisch vlak zijn haar leden wel heel gevarieerd en worden zowat alle continenten vertegenwoordigd. De OESO werkt nauw samen met meer dan honderd landen, waaronder groei- en ontwikkelingslanden. In een globaliserende wereld is multilaterale samenwerking namelijk van toenemend belang. Derhalve bestaat de missie van de OESO erin te bouwen aan een eerlijkere wereld en zo het economische en sociale welzijn van burgers over de hele wereld te verbeteren (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2011).

Concreet vormt de OESO een weg waardoor overheden kunnen samenwerken om ervaringen uit te wisselen en zo tot oplossingen, met betrekking tot gemeenschappelijke problemen, te komen. Een afgestemd internationaal beleid kan heel nuttig zijn in het licht van de eerder vermelde moeilijkheden om, in een geglobaliseerde context, via louter nationale regulatie tot betere uitkomsten te komen. Daarnaast voorziet en analyseert de OESO internationaal vergelijkbare data en maatstaven om toekomstige ontwikkelingen op internationaal, nationaal en regionaal niveau in te schatten. Ook de huidige economische, sociale en politieke ontwikkelingen in ontwikkelings- en groei landen, uit onder andere Zuidoost-Azië, worden opgevolgd (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2011).

De OESO vormt niet alleen een platform voor communicatie tussen overheden, ze verbindt ook de bedrijfswereld met de werknemers. Dit gebeurt door samen te werken met adviescomités van beide zijden, namelijk het “Business and Industry Advisory Committee” en het “Trade Union Advisory Committee”. Daarnaast worden ook burgerrechtenorganisaties betrokken in de werking van de OESO door het jaarlijkse OESO-Forum (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2011).

De wereldwijde veranderingen op zowel economisch als institutioneel vlak zullen nieuwe uitdagingen creëren. De uitdaging situeert zich bij der realisatie van economische groei zonder ecologische of sociale offers. Sociale ongelijkheid en regionale instabiliteit mogen niet in de hand gewerkt worden. De OESO hoopt hieraan te beantwoorden door enerzijds meer openheid en nieuwe leden aan te nemen en anderzijds de samenwerking met groei- en ontwikkelingslanden (verder) te versterken (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2011).

2.2.2.b De Verenigde Naties (VN) en de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO)

De Verenigde Naties (VN)¹⁴ werd opgericht door 51 landen in 1945. Heden ten dage zijn er 193 lidstaten voor wie de VN als forum fungeert. De drijfveren van de VN zijn de garantie op internationale vrede, internationale relaties en samenwerking, sociale vooruitgang en betere levensstandaarden en mensenrechten¹⁵. Om deze doelen te verwezenlijken maakt de VN gebruik van fondsen, programma's en gespecialiseerde agentschappen (United Nations, s.d.). In 2000 richtte de VN het Global Compact op, dit is gebaseerd op tien uitgangspunten op het vlak van mensenrechten, arbeid, omgeving en tegen fraude. Het bedrijfsleven draagt daarbij de verantwoordelijkheid voor het welbevinden van zowel externe samenlevingen als de economie (United Nations Global Compact, 2014). De Fundamenten voor Duurzame Investerings¹⁶ werden in 2006 gelegd. De motivatie voor dit initiatief situeert zich in het tekort aan sociale en ethische overwegingen, namelijk duurzame ontwikkeling, bij besluitvorming voor investeringen. Het idee is gebaseerd op zes vrijwillig te volgen fundamenten (Secretary-General of the United Nations, 2006).

De Internationale Arbeidsorganisatie (IAO)¹⁷ is een gespecialiseerd agentschap binnen de VN (cf. supra). De IAO zag het levenslicht in 1919 met als uitgangspunt dat sociale rechtvaardigheid de enige garantie is op universele vrede op lange termijn. Het was toen niet ongewoon dat arbeiders uitgebuit werden in de industrialiserende context. Dit kan enigszins gekoppeld worden aan het huidige lot van de Bengaalse textielarbeiders. In de loop der tijd bleek dat de economische realiteit in toenemende mate steunt op internationale afhankelijkheid. Daartoe groeit de nood aan gelijkaardige werkomstandigheden in concurrerende landen. Wanneer bepaalde landen onmenselijke werkomstandigheden oogluikend toestaan, is dit namelijk een hindernis voor andere landen die weigeren dergelijke toestanden door de vingers te zien. Onderwerpen die reeds in de oorspronkelijke Preambule van de IAO aan bod kwamen zijn: redelijke werkuren, een adequaat en rechtvaardig loon, werknemersbescherming (met een extra focus op de zwakkeren), de vrijheid tot vakbondsvorming¹⁸ en scholing¹⁹ (International Labour Office, 2014a, 2014b; International Labour Organization, 2014c). Deze onderwerpen komen sterk overeen met de (dikwijls hierop gebaseerde) standaarden en normen uit hoofdstuk 5 (cf. infra).

De tripartite structuur, waaruit de IAO bestaat, verenigt vakbonden, overheden en werkgevers. Dit is een unieke methode met als doel, naast de rechten op het werk en sociale bescherming, een degelijke sociale dialoog op gang te brengen. Ze onderstreept hiertoe het belang van sterke en onafhankelijke werknemers- en werkgeversorganisaties met het oog op productiviteit, vrede op het werk en een eensgezinde maatschappij. Om de bovenvermelde

¹⁴ Engelstalige benaming: United Nations (UN)

¹⁵ Op 10 december 1948 namen de VN de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens aan als een gemeenschappelijke standaard voor alle volkeren en naties. Op die manier werd een belangrijk signaal gegeven (Office of the High Commissioner for Human Rights, 2014).

¹⁶ Engelstalige benaming: Principles for Responsible Investment

¹⁷ Engelstalige benaming: International Labour Organization (ILO)

¹⁸ Het rapport: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_239692.pdf (International Labour Office, 2014b)

¹⁹ Het rapport: <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm>

zaken na te streven stelt de IAO onder meer internationale beleidsprogramma's op en creëert ze internationale arbeidsrichtlijnen (International Labour Organization, 2014b). Deze richtlijnen weerspiegelen het minimum aan aanvaardbare sociale standaarden waartoe alle actoren zich akkoord verklaard hebben. Er bestaan overigens twee types van richtlijnen: de convenanten en de aanbevelingen. Enkel het eerste type is dwingend wanneer het geratificeerd wordt door de lidstaten (International Labour Organization, 2014d).

Het concept Deugdelijke Tewerkstelling²⁰ van de IAO is het resultaat van een internationale consensus tussen overheden, werkgevers en werknemers. Het stelt prioriteiten met betrekking tot sociale, economische en politieke aangelegenheden op zowel internationaal als nationaal vlak. Een eerlijke globalisering, armoedereductie en duurzame ontwikkeling zijn hierbij essentieel. Dit is enkel haalbaar via internationale samenwerking. Hiertoe steunt de IAO eveneens op andere organen uit de VN (International Labour Organization, 2014a).

a) Stappen naar een regulering op internationaal niveau

In 1970 trachtte de VN tot een bindende internationale regulering te komen ten aanzien van multinationale bedrijven. Dit idee stuitte echter op veel tegenstand waardoor de onderhandelingen stopten en het initiatief uiteindelijk doodbloedde (Ruggie, 2007).

De IAO ontwikkelde in 1977 de Tripartiete Verklaring van Beginselen inzake Multinationale Ondernemingen²¹. Beide creaties steunen inhoudelijk op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens²² en andere internationale standaarden omtrent de mensenrechten (Ruggie, 2007).

In 2000 trad het Wereldpact²³ van de VN in werking. Dit vrijwillige initiatief betreft bedrijven (cf. infra, 3.2.1.a: evolutie van verantwoordelijkheid van importbedrijven), burgerrechtenorganisaties en vakbonden. Door eveneens bedrijven uit ontwikkelingslanden te betrekken, is het initiatief uniek in zijn soort. Het focust op mensenrechten, arbeidsregulatie, milieu en fraude (Ruggie, 2007).

In 2003 werd een Ontwerp van Normen inzake de Verantwoordelijkheden van Transnationale Bedrijven en Andere Ondernemingen met betrekking tot de Mensenrechten²⁴ opgesteld door een werkgroep van de VN. De drieëntwintig artikels waaruit het Ontwerp bestond vormden standaarden met betrekking tot de mensenrechten naar bedrijven toe. De natiestaten bleven de hoofdverantwoordelijkheid dragen. Bedrijven moesten echter een bijdrage leveren binnen hun mogelijkheden. Instituties op nationaal en internationaal niveau zouden toezicht houden op het doen en laten van de bedrijven. Het zou bijgevolg het eerste onvrijwillige initiatief zijn dat betrekking heeft op de internationale context. Het bedrijfsleven was hier echter niet voor te vinden. Uiteindelijk werd elk dwingend element uit het idee verworpen (International

²⁰ Engelstalige benaming: Decent Work

²¹ Engelstalige benaming: Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises

²² Engelstalige benaming: Universal Declaration of Human Rights

²³ Engelstalige benaming: Global Compact

²⁴ Engelstalige benaming: Draft Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights

Organisation of Employers & International Chamber of Commerce, 2004; Ruggie, 2007; Weissbrodt & Kruger 2003).

De nederlaag van het Ontwerp leidde ertoe dat Ruggie aangesteld werd binnen de VN als Speciale Vertegenwoordiger van de Secretaris-Generaal om onder meer de internationale regelgeving en beleidsvoering uit te klaren. Ruggie besloot het Ontwerp als fundering te gebruiken om op voort te bouwen. Hierbij poogde hij alle belangen te behartigen zonder tekort te doen aan zijn mandaat. Evenmin wilde hij louter focussen op internationale bedrijven. Hij duidde in deze context op de complexiteit van de waardeketen. Zo'n 77 000 internationale bedrijven, 770 000 onderaannemers en miljoenen leveranciers bewegen zich op het wereldtoneel. Dit vereenvoudigt het overzicht voor de multinationale spelers niet en maakt de totale productieketen kwetsbaarder voor wantoestanden in (een van) haar schakels. Bovendien is de context in elk van de vele landen waarin zij handel drijven zeer verschillend (cf. supra, hoofdstuk 1.1). Toch hebben de transnationale ondernemingen bijzonder veel macht waaraan verantwoordelijkheid gekoppeld moet worden. Indien zij een indirect economisch voordeel behalen uit het wangedrag van leveranciers, zijn zij aansprakelijk. Dit hangt echter af van de afstand tussen beide schakels. Desondanks geldt de aansprakelijkheid hoe dan ook wanneer het internationaal bedrijf zich bewust had moeten zijn van zijn betrokkenheid. Het toepassingsgebied van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens reikt echter nog niet op directe wijze tot de bedrijfswereld (Ruggie, 2007; United Nations, 2006; Weissbrodt & Kruger, 2003).

2.2.3 De toekomst: dwingende internationale regulering?

De Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (2007) stelt dat een dwingende regulering voor- en nadelen heeft. Voorlopers op het vlak van maatschappelijk verantwoord ondernemen zouden de standaarden graag bij wet vastgelegd zien worden. Op die manier is de wereldwijde concurrentie volgens hen eerlijker. Een tegenargument is dat een dwingende regulering de innovativiteit en creativiteit, die gekoppeld is aan de ontplooiing van initiatieven, forceert. Daardoor zou het risico bestaan dat bedrijven niet verder zouden gaan dan het minimum dat de wetgeving vereist (SERV, 2007).

Elke poging tot bindende of direct tot bedrijven gerichte internationale regulering veroorzaakt sterke tegenwind (cf. poging van de VN in 1970 en 2003). Bij de vorming van toekomstverwachtingen, moet er rekening gehouden worden met de lobbyende belangengroepen. In de huidige context lijken er niet veel veranderingen in het verschiet te zijn. De aandacht vanuit de VN is wel toegenomen en de publieke opinie spoort bedrijven aan om de gesuggereerde standaarden na te leven (Ruggie, 2007).

3. Bedrijven

Omdat lokale bedrijven in minder ontwikkelde productielanden, zoals Bangladesh, vaak tekortschieten als het om managementachtergrond en ervaring gaat, beloven zij dikwijls een onmogelijke prijs en leveringsdatum. Om deze onhaalbare beloftes na te komen, moeten werknemers vaak onredelijk lange werkweken doormaken in bovendien erbarmelijke omstandigheden. Dit schaadt niet alleen de reputatie van de merken aan het einde van het productieproces, het resulteert bovendien in sociale onrust. Dit zijn twee factoren die de eindverdelers liever vermijden (Van Liedekerke, persoonlijke communicatie, 2 december 2013).

Vanuit een economisch perspectief situeert het belang van standaarden en normen, zoals de SA 8000 (cf. infra), zich vooral op productiviteits- en marketingdoeleinden. Deze invalshoeken zijn belangrijk voor respectievelijk de lokale producenten (exportbedrijven) en de importbedrijven. Bovendien leiden slechte arbeidsomstandigheden tot sociale onrust, dit is een bron van onzekerheid voor de producent en zo ook voor de afnemer. Om dit te vermijden moeten arbeidsomstandigheden tot een redelijk niveau getild worden.

3.1 Exportbedrijven: lokale producenten

Onder exportbedrijven vallen alle leveranciers die produceren in Bangladesh, het productieland in kwestie. Eveneens de eerdere schakels worden hieronder verstaan, namelijk de indirecte leveranciers.

Ook vanuit het bedrijfsstandpunt is ethisch produceren interessant. Vanuit een productiviteitsstandpunt vermeldt Rohitratana dat een verbetering van arbeidsomstandigheden, zowel op het vlak van werkomgeving als wat het aantal werkuren betreft, resulteert in een verhoogde werknemersproductiviteit. Als reden hiervoor haalt zij aan dat productiviteit negatief beïnvloed wordt door een gebrekkige werkomgeving en vermoeidheid (Rohitratana, 2002). Dus is een ethische productie ook in het belang van de productieplaatsen zelf.

Desalniettemin is het naïef om te veronderstellen dat de lokale producenten zich volledig schikken naar de idealen van het ethisch ondernemen. De Bengaalse textielindustrie stelt drie miljoen arbeiders tewerk. Om de veiligheidsstandaarden naar een redelijk niveau te kunnen brengen is het essentieel dat de inspectiedienst grondig uitgebreid wordt. Nu zijn er slechts achttien verantwoordelijken die moeten toezien op de omstandigheden waarin deze drie miljoen werknemers arbeid verrichten (Hasan Abed, 2013, 29 april).

3.2 Importbedrijven: verdelers en internationale bedrijven

Importbedrijven is een verzamelterm voor verdelers, merken en internationale bedrijven, het zijn de bedrijven die opereren vanuit het Westen. In hoeverre deze bedrijven verantwoordelijk zijn voor mensenrechtenschendingen van hun leveranciers en verder terug in de

productieketen, is een zware discussie (Van Liedekerke, persoonlijke communicatie, 13 maart 2013).

Toch is een ethische productie ook in het belang van importbedrijven. In verband met het marketingstandpunt haalt Rohitratana aan dat de reputatie van een merk beïnvloed wordt door de selectie van de leverancier. Wanneer een producent aan het ene uiteinde van het productieproces de mensenrechten schendt, is dit problematisch voor de reputatie van de verdeler aan het andere uiteinde. Omgekeerd kan een bedrijf dit positief gebruiken door zich te positioneren als duurzaam verantwoorde onderneming (Rohitratana, 2002). Ook Hasan Abed wijst op de verantwoordelijkheid van deze Westerse bedrijven. In plaats van de onderste prijs uit de kan te willen halen, is het essentieel dat zij een financiële basis bieden voor hogere veiligheidsnormen (Hasan Abed, 2013, 29 april).

Ter morele verantwoording van hun activiteiten spelen standaarden en normen (cf. infra, hoofdstuk 5) een belangrijke rol voor bedrijven. Daarmee kunnen ze bewijzen dat ze beantwoorden aan de sociale verwachtingen (Ruggie, 2007).

3.2.1 Verantwoordelijkheid met betrekking tot praktijken bij exportbedrijven

Scherer en Palazzo, twee belangrijke auteurs binnen de bedrijfsethiek en managementstudies, wijzen op het belang van verantwoordelijkheid. Bedrijven mogen niet enkel vanuit eigenbelang handelen, ze moeten ook rekening houden met de effecten die ze hebben op hun stakeholders. Het is dus niet enkel aan de overheid om de sociale verantwoordelijkheid op zich te nemen. In navolging op Ruggie (cf. supra), bekijken zij ook hoever deze verantwoordelijkheid (moet) reiken. Zo zal een verdeler instaan voor de praktijken van de producent aan het andere uiteinde van de productieketen (Scherer & Palazzo, 2011).

3.2.1.a Evolutie

Zoals in het hoofdstuk over globalisering reeds kort ingeleid werd, hebben importbedrijven gedurende de afgelopen decennia hun activiteiten uitgebreid met taken die voorheen aan de staat toebehoorden (Margolis & Walsh, 2003; Matten & Crane, 2005; Scherer & Palazzo, 2008). Zo definiëren ondernemingen codes van ethiek (Cragg, 2005) en doen ze aan zelfregulatie (Scherer & Smid, 2000). Bijvoorbeeld tussen de lancering van het Wereldpact van de Verenigde Naties (cf. supra) op 26 juli 2000 en 29 mei 2013, hebben meer dan 7000 bedrijven²⁵ uit 145 landen het pact ondertekend met als doel zich toe te leggen op zelfregulatie (Ruggie, 2007; United Nations Global Compact, 2013). Dit illustreert de groeiende betrokkenheid van bedrijven in de wereldwijde bedrijfswetgeving. Tenslotte bevorderen internationale ondernemingen eveneens de maatschappelijke vrede en stabiliteit (Fort & Schipani, 2004). Bedrijven zetten deze stappen in landen waar de staatsinstellingen falen met als doel de leemte op te vullen (Braithwaite & Drahos, 2000; Kaul et al., 2003; Scherer & Palazzo, 2011; Vogel, 2007). In die zin zijn bedrijven invloedrijke politieke actoren binnen de samenleving op wereldniveau geworden (Boddewyn & Lundan, 2010; Detomasi, 2007; Matten & Crane, 2005; Scherer & Palazzo, 2007; Scherer et al., 2006). Dit is

²⁵ Voor meer informatie over de leden, zie: <http://www.unglobalcompact.org/participants/search>

deels in hun eigen belang, op die manier wordt de basis van de productieketen (cf. supra, inleiding) namelijk veilig gesteld.

Hieruit blijkt echter wel dat de aanwezigheid van internationale bedrijven een positieve impact kan hebben op het productieland. Bijgevolg is het interessant om te bekijken of het voldoende is wanneer de aanwezigheid van internationale bedrijven niet schadelijk is en ze geen mensenrechten schenden dan wel dat ze verder moeten gaan door bijvoorbeeld sociale vrede en stabiliteit te promoten. Dit wordt in het volgende onderdeel aangekaart.

3.2.2 Geen schade berokkenen of verbeteren

Hoe ver verantwoordelijkheid reikt kan ook vanuit een andere invalshoek bekeken worden. Naast de verantwoordelijkheid ten aanzien van eerdere schakels in de productieketen, rest de vraag hoe diep die verantwoordelijkheid gaat. Meer bepaald: hoe ver reikt “ethisch produceren”?

Ruggie ondersteunt het idee dat bedrijven geen schade mogen berokkenen. Het respecteren van de mensenrechten staat hierbij centraal. Bedrijven hebben de verantwoordelijkheid om de wet te respecteren in elk land waar ze aanwezig zijn, ongeacht de effectiviteit van het overheidsbeleid ter plaatse. Bovendien zorgen de NCP's (cf. supra, hoofdstuk 2.2.2.a) ervoor dat internationale bedrijven die misstappen begaan aansprakelijk gesteld kunnen worden (OECD, 2008; Ruggie, 2007). Dit leunt aan bij de economische, traditionele, instrumentele benadering van ethisch verantwoord ondernemen die eerder besproken werd (cf. supra, hoofdstuk 0.2: maatschappelijk verantwoord ondernemen). Hierbij wordt de nadruk ten eerste gelegd op het naleven van de wet, veel verder hoeft het engagement van bedrijven echter niet te gaan (Frederick, 1998). Deze stelling veronderstelt dat het rechtssysteem goed functioneert, wat echter niet steeds het geval is (Scherer & Palazzo, 2011). Wanneer de wetgeving (in Bangladesh) onvoldoende nageleefd wordt en mensenrechten geschonden worden, strookt deze assumptie niet met de realiteit. Daarom zijn accurate controles nodig (cf. infra, hoofdstuk 7: praktische problemen).

Ten tweede benadrukt de traditionele benadering dat er niet zozeer gerekend mag worden op het geweten van bedrijfsleiders. Zij zullen immers enkel sociale verantwoordelijkheid nemen wanneer deze “verlichte waardemaximalisatie” ten goede komt van het bedrijf (Frederick, 1998; Jensen, 2002; Mackey et al., 2007; McWilliams & Siegel, 2001; McWilliams et al., 2006; Siegel, 2009). Dit economische motief komt eveneens naar voor bij Rohitratana. Zij schrijft dat een betere motivatie van arbeiders ten goede komt van hun productiviteit en eveneens vanuit een marketingstandpunt kan maatschappelijk verantwoord ondernemen interessant zijn voor een bedrijf (cf. supra; Rohitratana, 2002). De mate waarin rekening gehouden wordt met stakeholders is proportioneel met de invloed die ze kunnen uitoefenen op de winstgevendheid van het bedrijf (Mitchel et al., 1997). In die zin worden, bij de instrumentele benadering van ethisch verantwoord ondernemen, sociale en financiële prestaties direct gelinkt en hoeven bedrijven enkel een kosten-batenanalyse te maken (Scherer & Palazzo, 2011).

4. Non gouvernementele organisaties

Non gouvernementele organisaties die verderop in deze thesis aan bod komen, zijn onder andere Clean Clothes Campaign (de Schone Kleren Campagne), Wereldsolidariteit en Solidaridad.

4.1 Rol

Voorheen poogden NGO's vooral druk te zetten op regeringen. Nu zijn hun acties ook op bedrijven gericht met als doel hun verantwoordelijkheidsbesef te verhogen met betrekking tot sociale (en ecologische) belangen (den Hond & de Bakker, 2007; Doh & Guay, 2006). Zo stellen vijf grote NGO's, waaronder Amnesty International, dat de slachtoffers van wanpraktijken gehoord moeten worden. Daarnaast wijzen ze ook op de grenzen van vrijwillige initiatieven (cf. infra, hoofdstuk 5; Ruggie, 2007).

4.2 Samenwerking met bedrijven

Soms werken bedrijven en NGO's samen bij de totstandkoming van controlesystemen. Het lijkt optimaal wanneer bedrijven controlesystemen creëren met de hulp van andere belangengroepen. Dit leidt tot multi-stakeholder benaderingen die meer structurele veranderingen in de hand kunnen werken (cf. infra).

5. Standaarden en normen & zelfregulatie: (multi-)sectorinitiatieven

Uit het hoofdstuk over globalisering bleek dat Scherer en Palazzo een nieuwe invalshoek op ethisch verantwoord ondernemen belichten. Bij het politiek verantwoord ondernemen gaan bedrijven verder dan onder de traditionele assumpties: ze zullen bijdragen tot een wereldwijde regulatie door een actieve rol te spelen in de democratische regulatie en markttransacties te controleren. Scherer en Palazzo spreken van een democratisch deficit in deze context. Bedrijfsleiders zijn namelijk niet verkozen door de bevolking tijdens een democratische verkiezing. In de working paper van Ruggie komt dit democratisch deficit eveneens naar voor. Bedrijven zouden volgens hem enkel in uitzonderlijke omstandigheden dezelfde plichten en verantwoordelijkheden als overheden mogen krijgen. Bedrijven nemen dus zowel politieke als economische verantwoordelijkheden op in een geglobaliseerde wereld. Deze samensmelting van takenpakketten en de groeiende druk van NGO's vormen de hoofdoorzaken van de toename in activiteiten gericht op maatschappelijk verantwoord ondernemen (Ruggie, 2007; Scherer & Palazzo, 2011).

Om wantoestanden zoals in de Bengaalse textielindustrie tegen te gaan, worden er internationale standaarden en normen opgesteld. De nationale context waarin de standaarden worden toegepast varieert sterk. Daarom stelt Ruggie een grotere harmonisatie van deze processen voor. Het belang van deze standaarden en normen mag niet miskend worden. Hoewel het engagement op vrijwillige basis plaatsvindt, kunnen zij wel wettelijke gevolgen hebben. Enerzijds is het strafbaar om valse beloftes te maken, anderzijds kan de ervaring die zij genereren uitmonden in toekomstige wetgeving (Nike, Inc., et al. v. Kasky., 2003; Ruggie, 2007).

De laatste jaren hebben deze vrijwillige initiatieven aan populariteit gewonnen. Als deze evolutie zich doorzet is het mogelijk dat ze in de toekomst niet alleen meer leden zullen tellen maar ook inhoudelijk diepgaander worden. Een schaalvergroting is ook onontbeerlijk om tot effectieve resultaten te komen (Ruggie, 2007).

Standaarden en normen, zoals de "Social Accountability 8000 Standard" (namelijk de SA 8000; cf. infra) en de ISO 26000 (die de volledige breedte van maatschappelijk verantwoord ondernemen omvat; cf. infra), beogen hetzelfde doel (SERV, 2007). Naast deze voorbeelden zijn er nog ettelijke standaarden en initiatieven. Die zullen later verder uitgewerkt worden. Hier wordt dieper ingegaan op een relevante selectie. Bijlage 1 biedt een chronologisch overzicht van standaarden en normen (zoals de SA 8000 en de ISO 26000) enerzijds en (multi-)sectorinitiatieven (zoals het BSCI, de FWF en het ETI) anderzijds.

5.1 Standaarden en normen

5.1.1 Social Accountability 8000 standard (SA 8000)

De Social Accountability 8000 standaard (SA 8000) is een door een derde partij gecertificeerd proces dat werd gelanceerd in 1997 door Social Accountability International (SAI). SAI is een internationale multi-stakeholderorganisatie die zich ontfermt over arbeidsomstandigheden en

plaatselijke gemeenschappen door sociale standaarden te ontwikkelen en te implementeren. De deelname aan deze standaarden gebeurt op vrijwillige basis en heeft betrekking op de volledige productieketen. SAI werkt samen met onder meer vakbonden, NGO's en multi-stakeholder initiatieven (Social Accountability International, 2012a, 2012e). Zo werken ze bijvoorbeeld samen met het Veiligheidsakkoord dat recentelijk vorm kreeg in Bangladesh (Social Accountability International, 2013).

De SA 8000 is een van de eerste controleerbare sociale certificatiestandaarden met betrekking tot arbeidsomstandigheden ter wereld en werd opgesteld door de "Council on Economic Priorities Accreditation Agency (CEPPA)" gevestigd in New York (SERV, 2007; Social Accountability International, 2012c). Het is gebaseerd op nationale wetgeving, IAO- en VN-conventies. De negen hoofdelementen van de SA 8000 standaard omvatten onderwerpen zoals kinderarbeid, de vrijheid, gezondheid en veiligheid van arbeiders, discriminatie, werkuren en de uitbetaling (Social Accountability International, 2012c). Intussen zijn zo'n twintig merken²⁶ aangesloten (Social Accountability International, 2012b).

In deel II komt naar voor dat niet alle geïnterviewden overtuigd zijn van het multi-stakeholder karakter van de SA 8000.

5.1.2 International Organization for Standardization 26000 (ISO 26000)

De ISO 26000-standaard werd gelanceerd in 2010 nadat belangengroeperingen uit de hele wereld vijf jaar onderhandeld hadden. Overheidsvertegenwoordigers, NGO's, de bedrijfs wereld, consumenten- en arbeidsorganisaties waren betrokken in het multi-stakeholder proces om tot een internationale consensus te komen (International Organization for Standardization, s.d.).

De ISO 26000 bevat zeven hoofdonderwerpen waarbij het organisatiebeleid gekaderd wordt in een allesomvattende benadering. Het gaat hier over mensenrechten, arbeidsgerelateerde thema's, het milieu, een eerlijke werkwijze, de consumentenkwesities en de betrokkenheid en ontwikkeling van de plaatselijke gemeenschap (International Organization for Standardization, 2010).

De ISO 26000-standaard is een pionier. Voor het eerst gaat het om het ontwikkelen van een geheel van "social responsibility" principes die voor alle sectoren en alle typen organisaties gelden. Het is dus niet langer een maatschappelijk verantwoord ondernemen dat exclusief tot bedrijven gericht is. Bovendien is de focus niet langer zuiver thematisch zoals voorheen (bijvoorbeeld kwaliteit, milieu, veiligheid, voedselveiligheid, ...). Deze standaard omvat dus maatschappelijk verantwoord ondernemen in zijn volledige breedte (SERV, 2007).

²⁶ Voor meer informatie i.v.m. de aangesloten merken, zie: <http://www.sai-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.ViewPage&pageId=906>

5.2 Op bedrijfsinitiatief (multilateraal)

In dit eerste onderdeel wordt gefocust op een vrijwillig initiatief vanuit de bedrijfswereld, meer bepaald het Business Social Compliance Initiative.

5.2.1 Business Social Compliance Initiative (BSCI)

5.2.1.a Inhoud

In 2003 lanceerde de Foreign Trade Association (FTA) het Business Social Compliance Initiative (BSCI)²⁷. Meer dan 1300 bedrijven²⁸ zijn lid van dit initiatief. Dit zijn kleinhandelaars, merken en invoerbedrijven die aangesloten zijn bij de FTA. De bedrijfswereld heeft immers nood aan verbeterde arbeidsomstandigheden. Door de globalisering van de waardetoevoeging is transparantie essentieel in dit opzicht (Business Social Compliance Initiative, 2014a). Het BSCI is toepasbaar op alle mogelijk producten, afkomstig uit om het even welk land (Business Social Compliance Initiative, 2014g). De Social Accountability 8000 standaard (cf. infra) wordt door het BSCI beschouwd als het summum: bedrijven die reeds een certificaat van de SA 8000 bezitten voldoen automatisch aan de BSCI-voorwaarden (Business Social Compliance Initiative, 2014f).

Het BSCI heeft een gemeenschappelijke gedragscode die gebaseerd is op internationale arbeidsreglementen, die voortspuiten uit conventies van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO), verklaringen van de Verenigde Naties (VN)²⁹ en richtlijnen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Hierin zijn elf principes opgenomen waartoe bedrijven die lid worden zich engageren over hun volledige productieketen, waaronder ethisch zakelijk gedrag, het verbod op discriminatie en kinderarbeid, naar de arbeiders toe het recht op een eerlijk loon, redelijke werkuren, gezondheid op het werk en veiligheid en tenslotte ook het recht op vereniging en collectief onderhandelen (Business Social Compliance Initiative, 2014b).

Alle leden van het BSCI kunnen bijdragen tot de verdere ontwikkeling van het BSCI-systeem. Ook stakeholders uit zowel Europa als de productielanden (waaronder Bangladesh) worden betrokken via de raad van stakeholders. Op Europees niveau worden vakbonden, NGO's (zoals Solidaridad), leveranciers, importeurs en exporteurs, overheden, internationale organisaties en de BSCI-leden gerepresenteerd. Zo vertegenwoordigt Carien Duisterwinkel bijvoorbeeld Solidaridad binnen het BSCI. Zij is een van de geïnterviewden die hun bijdrage leveren aan deel II van deze thesis. Op het niveau van de productielanden tracht het BSCI samen te werken met de overheidsautoriteiten, bedrijfsorganisaties, vakbonden en NGO's om bestaande nationale en internationale wetgeving te implementeren (Business Social Compliance Initiative, 2014c, 2014d). Het BSCI legt de focus op de productie in risicolanden (waaronder Bangladesh) waarvan de lijst samengesteld werd op basis van de beleidsindicatoren van de Wereldbank (Business Social Compliance Initiative, 2014g).

²⁷ De officiële start vond plaats op 30 november 2004 (Merk & Zeldenrust, 2005).

²⁸ Voor meer informatie i.v.m. de aangesloten merken, zie: <https://www.bsci-intl.org/about-bsci/members>

²⁹ Meer bepaald met betrekking tot kinderrechten, discriminatie en mensenrechten (Merk & Zeldenrust, 2005).

5.2.1.b Werking

Concreet verloopt de werking voor bedrijven die lid zijn van het BSCI als volgt: leden van het BSCI betalen een jaarlijks lidmaatschap (dat afhankelijk is van hun omzet in het voorgaande jaar). Ondertussen passen ze de BSCI-gedragscode toe op de volledig productieketen (Business Social Compliance Initiative, 2014e). Dus hun leveranciers moeten eveneens voldoen aan de voorwaarden. Het BSCI gebruikt geselecteerde, erkende, externe en onafhankelijke controlefirma's om regelmatige, driejaarlijkse controles op de leveranciers uit te voeren. Het is een vereiste dat minimum twee derde van de leveranciers van het BSCI-lid in kwestie opgenomen wordt in het controlesysteem van BSCI (Business Social Compliance Initiative, 2014e, 2014g). De aanvraag voor een controle gebeurt door het BSCI-lid of door de leverancier zelf (Merk & Zeldenrust, 2005). De producent krijgt een verslag waaruit de mate waarin hij voldoet aan de BSCI-gedragscode blijkt. Wanneer dit onvoldoende overeenkomt met de situatie in de fabriek, moet het BSCI-lid, zijn vertegenwoordigers of de leverancier zelf de nodige correcties uitvoeren. Dit proces wordt opgevolgd door een BSCI-contactpersoon (Business Social Compliance Initiative, 2014f). Een contract wordt pas beëindigd als het niet anders kan. Omdat de SA 8000 hogere eisen stelt, hoeven leveranciers die het SA 8000 certificaat bezitten geen controles te ondergaan. De kosten die gekoppeld zijn aan het hele proces worden vrijblijvend verdeeld onder het BSCI-lid en zijn leveranciers (BTC Belgian Development Agency, 2010; Merk & Zeldenrust, 2005).

5.2.1.c Een kritische reflectie op het BSCI

Merk en Zeldenrust (2005) van de Clean Clothes Campaign sommen enkele positieve eigenschappen van het BSCI op. Het BSCI spiegelt zichzelf aan internationale arbeidsbepalingen, het speelt zich af op het niveau van de industrie en het besteedt aandacht aan de implementatie. Ook heeft het betrekking op een breed assortiment van producten. Aanvankelijk focuste het echter vooral op textiel, kledij, schoenen en speelgoed. Tenslotte geeft het aan bedrijven die goed scoren op arbeidsomstandigheden de kans om hun expertise met betrekking tot maatschappelijk verantwoord ondernemen te delen met andere leden (Merk & Zeldenrust, 2005).

Toch hebben Merk en Zeldenrust ook enkele kritische bedenkingen bij het BSCI. Ten eerste stellen ze dat de oprichtende organisatie van het BSCI, de FTA, tegen de creatie van bindende regels met betrekking tot maatschappelijk verantwoord ondernemen is. Bovendien bleek uit het FTA-standpunt in verband met de Green paper van de Europese Commissie, dat het van mening is dat elke onderneming de kans moet krijgen om maatschappelijk verantwoord ondernemen vrij te interpreteren. Een tweede kritiek klinkt dat vakbonden en NGO's onvoldoende betrokken worden bij de verificatie. Ten derde is de creatie van een extra initiatief niet per se wenselijk. Het feit dat er gewerkt wordt met geselecteerde, externe en onafhankelijke controlefirma's (cf. supra) om geloofwaardigheid te creëren is evident. Om legitimiteit te verwerven is het noodzakelijk dat de controle uitgevoerd wordt door een onafhankelijke partij. Dit systeem bestond echter al langer bij multi-stakeholder initiatieven waarbij ook NGO's en vakbonden betrokken worden (cf. infra) en die een hogere geloofwaardigheid genieten. Er zijn in principe zelfs al te veel

(multi-stakeholder) initiatieven, wat de transparantie naar het publiek en de consumenten toe niet ten goede komt. Ten vierde is het feit dat het BSCI een stap in de richting van de SA 8000 zet, niet per se een goede zaak. Het is namelijk waarschijnlijk dat deze lichtere versie van de SA 8000 lagere standaarden en verwachtingen ten aanzien van de leveranciers laat domineren.

Ten vijfde biedt het BSCI weinig transparantie omdat er geen informatie over de controleresultaten publiek gemaakt wordt. Ten zesde leidt de ongelijke machtsverdeling bij onderhandelingen ertoe dat de leveranciers opgezadeld worden met het overgrote deel van de kosten die gekoppeld zijn aan de vereiste verbeteringen. Een zevende punt is dat de arbeiders slechts om de drie jaar problemen kunnen melden. Zij zouden de kans moeten krijgen dit vaker en anoniem te doen. Tenslotte zijn Merk en Zeldenrust van mening dat het BSCI een multilateraal bedrijfsinitiatief en geen multi-stakeholder (cf. infra) initiatief is, dit wordt niet altijd goed weergegeven. Stakeholders zijn niet betrokken bij het systeemontwerp en ze hebben slechts een bijkomende rol op het beleidsniveau. Bovendien zijn ze niet even sterk vertegenwoordigd. Daaruit besluiten Merk en Zeldenrust dat het BSCI de rol van bepaalde belanghebbenden minimaliseert en dus nog steeds nood heeft aan een externe verificatie om geloofwaardig te zijn. Zij vrezen zelfs dat dit initiatief ook de geloofwaardigheid van andere initiatieven kan schaden (Merk & Zeldenrust, 2005).

Sinds de evaluatie van Merk & Zeldenrust zijn bijna tien jaren verstreken tijdens dewelke het BSCI geëvolueerd is. Opmerkelijk is echter dat bepaalde kritische opmerkingen toch terugkomen in het empirische onderdeel, deel II.

5.3 Multi-stakeholder benaderingen

Naast de initiatieven vanuit de bedrijfswereld, zijn er de multi-stakeholder benaderingen. Deze staan symbool voor de decentralisatie van autoriteit en de opkomst van politieke macht voor NGO's, intergouvernementele organisaties en internationale bedrijven (Beck, 2000; Risse, 2002; Zürn, 2002).

Multi-stakeholder initiatieven zijn volgens bepaalde bronnen noodzakelijk om te beantwoorden aan de sociale (en ecologische) uitdagingen bij duurzame globale ontwikkeling. Dergelijke initiatieven verenigen de ervaring van ten eerste de overheid, ten tweede de bedrijfswereld en ten derde NGO's in samenwerking met internationale organisaties. Het doel ervan is meerdere belanghebbenden de kans te geven te zoeken naar gemeenschappelijke oplossingen om complexe problemen en nieuwe onderwerpen voor de internationale beleidsagenda te definiëren (CSR WeltWeit, 2012). Dergelijke initiatieven compenseren het verminderde vermogen van natiestaten om te beantwoorden aan de nieuwe uitdagingen van de globalisering (Scherer & Palazzo, 2011). Op die manier worden de lacunes uit de wereldwijde regulatie opgevuld (Braithwaite & Drahos, 2000; Haufler, 2001; Kaul et al., 2003).

Het besluitvormingsproces bij de totstandkoming van standaarden en normen is van essentieel belang voor de legitimatie ervan. Eén van de multi-stakeholder standaarden is de SA 8000. Deze standaard wordt gebruikt door productiefaciliteiten in 57 landen en is daardoor één van

de belangrijkste initiatieven op het vlak van de institutionalisering van bedrijfsethiek. Gilbert en Rasche verwijzen in dit verband naar de theorie van Habermas met betrekking tot de ethiek van de redevoering, “discourse ethics”. Dit omvat hoe een interactie tussen individuen bij de argumentatie instaat voor de legitimiteit van dergelijke standaarden en normen. Ook Ruggie vermeldt dat de inhoud van de argumentatie telt en niet de macht van de spreker bepalend moet zijn. Respect en solidaire verantwoordelijkheid monden uit in een universeel acceptabele morele en ethische consensus. Bij de totstandkoming van standaarden en normen moet dus rekening gehouden worden met culturele verschillen en dit kan enkel via wederzijds begrip (Gilbert & Rasche, 2007; Habermas, 1990, 1993, 1996, 1998, 1999, 2003; Ruggie, 2007).

5.3.1 Fair Wear Foundation (FWF)

De Fair Wear Foundation (FWF) werd in 1999 opgericht door de Schone Kleren Campagne in Nederland (Chatterji & Levine, 2005). Het is een onafhankelijke organisatie zonder winstoogmerk met als doel de arbeidsomstandigheden van arbeiders in de kledingindustrie te verbeteren. Hun ledenlijst bestaat uit 80 bedrijven³⁰ die verkopen in meer dan 80 landen (Fair Wear Foundation, 2009a). De FWF is actief in vijftien productielanden, waaronder Bangladesh met veertien bedrijven en driehonderd fabrieken. Bangladesh wordt beschouwd als een land dat extra aandacht verdient (Fair Wear Foundation, 2009b).

De gedragscode bestaat uit acht kernprincipes die afgeleid zijn uit conventies van de IAO en het Verdrag van de Rechten van de Mens van de VN. Daarin worden o.a. vrijheid van werknemers (ook op het vlak van vereniging), het loon, de werkuren en –omstandigheden benadrukt (Fair Wear Foundation, 2009c). Wat de vereisten met betrekking tot het minimumloon betreft, volgt het de SA 8000 (Chatterji & Levine, 2005). Verder benadrukt de FWF het belang van transparantie en van verantwoordelijkheid over de hele productieketen (Fair Wear Foundation, 2009a).

De FWF tracht de effectiviteit van de verbeteringen te verhogen door een sociale dialoog te onderhouden en de uitwisseling van expertise en de versterking van industriële relaties te stimuleren. Hierbij worden de belanghebbenden uit de productielanden expliciet betrokken (Fair Wear Foundation, 2009a).

De Fair Wear Foundation stelt samen met zijn leden een werkplan op. Ook de evaluatie van de implementatie gebeurt in samenwerking met alle belanghebbenden (Merk & Zeldenrust, 2005).

Dat controlebedrijven dikwijls onvoldoende op de hoogte zijn van de lokale omstandigheden, belemmert het contact met NGO's en lokale vakbonden. Daarom werkt de FWF niet met commerciële auditoren. Zij trainen hun eigen teams waarbij lokale belanghebbenden een grote rol spelen. Op die manier worden stakeholders meer betrokken bij de sociale controle (Merk & Zeldenrust, 2005).

³⁰ Voor meer informatie i.v.m. de aangesloten merken, zie: <http://www.fairwear.org/36/brands/>

5.3.2 Ethical Trading Initiative (ETI)

Het Ethical Trading Initiative (ETI) werd in 1998 opgericht door bedrijven, NGO's en vakbondsorganisaties in het Verenigd Koninkrijk. Momenteel zijn meer dan 70 bedrijven³¹ uit verschillende sectoren lid zodat bijna tien miljoen arbeiders over de hele wereld gedekt worden door het ETI (Chatterji & Levine, 2005; Ethical Trading Initiative, 2014a).

De gedragscode heeft betrekking op onder meer de vrijheid van (vereniging van) werknemers, de arbeidsomstandigheden, werkuren, discriminatie en de menselijke behandeling van werknemers (Ethical Trading Initiative, 2014b). Bepaalde auteurs wijzen erop dat de loonsvereisten inhoudelijk sterk overeenstemmen met die van de FWF (Chatterji & Levine, 2005).

Net zoals de FWF, heeft het ETI aandacht voor lokale belanghebbenden bij de sociale controle. Bedrijven die hierbij aangesloten zijn moeten hun activiteiten rapporteren aan het bestuur dat opgebouwd is volgens het multi-stakeholder principe (Merk & Zeldenrust, 2005).

5.3.3 Clean Clothes Campaign (CCC)

De Clean Clothes Campaign (CCC) bestaat sinds 1989. Het is een bondgenootschap bestaande uit vakbonden en NGO's uit zestien Europese landen (Clean Clothes Campaign, s.d.c). De Belgische variant van de CCC is de Schone Kleren Campagne (Clean Clothes Campaign, s.d.a). De CCC werkt samen met meer dan tweehonderd organisaties en vakbonden in kledingproducerende landen. Verder werken ze samen met gelijkaardige campagnes in de VS, Canada en Australië (Clean Clothes Campaign, s.d.c).

De CCC benadrukt het belang van veilige werkomstandigheden, vrijheid tot vereniging en een waardig loon. De CCC wil dat arbeiders op de hoogte gebracht worden van hun rechten. Ze wijst eveneens op het belang van (bindende) wetgeving op zowel nationaal als internationaal niveau (Clean Clothes Campaign, s.d.b).

Tenslotte ijvert de CCC voor een transparante implementatie van de CCC gedragscode³² over de hele productieketen. Daarbij onderstreept ze het belang van een multi-stakeholder aanpak bij de verificatie van de implementatie. Vakbonden en NGO's moeten samenwerken op alle niveaus om de omstandigheden in o.a. de kledingindustrie te verbeteren en de inspraak van arbeiders te verhogen. Dit moet gebeuren met wederzijds respect en via een open communicatie met constructieve kritiek (Clean Clothes Campaign, s.d.b).

³¹ Voor meer informatie i.v.m. de aangesloten merken, zie: <http://www.ethicaltrade.org/about-eti/our-members>

³² Deze werd opgesteld in 1998 (SERV, 2007). Voor meer informatie, zie: <https://www.cleanclothes.org/resources/publications/translations/ccccode-dutch.pdf/view>

6. Consumenten

Hasan Abed vraagt de Westerse consumenten om Bengaalse kledij niet systematisch te beginnen ontwijken. Hij verwijst hierbij naar het belang van de kledingsector voor de economische en sociale ontwikkeling van Bangladesh (cf. supra). Wanneer de consument merken zou beginnen boycotten omdat ze in Bangladesh produceren, zijn de uiteindelijke slachtoffers de arme arbeidsters. De merken zouden hun productie immers verhuizen, wat de arbeidsters in de armoede zou storten. De positieve effecten voor Bangladesh die geallieerd zijn aan de opkomst van de kledingindustrie mogen daarbij niet miskend worden (Hasan Abed, 2013, 29 april).

De inkomsten uit de textielindustrie kunnen beter aangewend worden voor de restauratie van de gebouwen. Het kostkaartje dat verbonden is aan de renovatie van alle vijfduizend Bengaalse kledingfabrieken is naar schatting³³ drie miljard dollar. Indien deze kosten gespreid worden over enkele jaren, stijgt de prijs per kledingstuk slechts een paar cent. De consument zou dus weinig verandering ondervinden (Vermeire, 2013, 14 mei).

6.1 Nood aan responsabilisering

Scherer en Palazzo wijzen op de macht van de consument. Bijgevolg is het essentieel dat deze zijn macht aanwendt om bedrijven extra impulsen te geven om ethisch verantwoord te ondernemen. Er zijn echter weinig consumenten die effectief gebruik maken van hun machtspositie (Scherer & Palazzo, 2011). Daarbij spelen de media een grote rol. Zij kunnen consumenten responsabiliseren zodat het niet langer om beperkte niches gaat (SERV, 2007).

6.2 Nood aan transparantie

Merk en Zeldenrust (2005) verwijzen naar de problematiek van een te veel aan initiatieven. Dit gaat ten koste van de transparantie naar het publiek en de consumenten toe. Bovendien is er bij sommige initiatieven (waarbij zij doelen op het BSCI) een gebrek aan inhoudelijke transparantie. Dit alles kan verwarring veroorzaken (Merk & Zeldenrust, 2005).

³³ Deze schatting werd gemaakt door het Workers Rights Consortium.

7. Praktische problemen

In dit onderdeel worden enkele praktische problemen aangekaart. Deze komen opnieuw aan bod in deel II.

7.1 Beperkte invloed bij kleinere bestellingen

Wanneer bedrijven met een nieuw initiatief voor de dag komen bij leveranciers, valt dit niet altijd in goede aarde. Vooral niet als de bestelling klein is. De grootte van de bestelling bepaalt de grootte van de macht. Voor individuele ondernemingen die maatschappelijk verantwoord willen ondernemen is het moeilijk als kleine speler om de leveranciers daarbij te betrekken (SERV, 2007). In het licht van het Veiligheidsakkoord (cf. supra, hoofdstuk 1.1: situatieschets) wordt dit argument eveneens aangehaald. Enkel indien ook de grote ketens zich engageren, is het mogelijk om iets te bewegen bij de fabriekseigenaars (Vermeire, 2013, 14 mei).

Toch mag een positieve noot gemaakt worden ten aanzien van kleine ondernemingen die zich engageren voor ethische bedrijfsvoering. Hun invloed mag dan wel beperkt zijn, het belang van hun signaal naar de leveranciers toe mag niet onderschat worden. Bovendien moeten ook zij voldoen aan verwachtingen van anderen, zoals ethische consumenten (SERV, 2007).

7.2 Kostprijs certificaten

De Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (2007) vermeldt dat bedrijven bereid moeten zijn om de kosten voor de implementatie, inclusief de monitoring en verificatie, van ethische codes te dragen (SERV, 2007).

7.3 Een accurate controle

Sociale controlemechanismes riskeren dikwijls significante schendingen van arbeidsrechten te over het hoofd te zien (Auret & Barrientos, 2004; Harney, 2005, 21 april; O'Rourke, 2000; Vermeire, 2013, 14 mei; Yanz, 2002). Het feit dat lokale leveranciers op hun beurt dikwijls nog verder uitbesteden en zo de productieketen verlengen, maakt het geheel minder overzichtelijk voor de opdrachtgever en verhoogt de kans op wantoestanden in een van de schakels. Vandaar spreekt Ruggie over het controle-element als zijnde de "Achilleshiel" van de zelfregulerende initiatieven (Ruggie, 2007).

Zelfs wanneer controles goed georganiseerd worden, is het moeilijk om niet kwantificeerbare vereisten te controleren (Merk & Zeldenrust, 2005). Ook de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen vermeldt dit probleem: er is nood aan extra onderzoek naar de meetbaarheid van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Een objectieve controle bij de aansturing, inbedding, vergelijking, rapportering en verificatie is nodig (SERV, 2007).

Merk en Zeldenrust (2005) stellen dat de kwaliteit van de controles bij bepaalde initiatieven (meer bepaald het BSCI) niet optimaal is (Merk & Zeldenrust, 2005). Neil Kearney, Secretaris Generaal van de Internationale Vakbondsfederatie voor Textiel, Kleding en Leder,

concludeerde dat het controle-onderdeel de zwakste schakel is bij de huidige standaarden en normen³⁴ (Kearney, 2005, 12 mei).

Bovendien spelen bedrijfsbelangen een grote rol bij de dikwijls falende legitimiteit van de controles. Het huidige systeem leidt namelijk tot een essentieel belangenconflict. De fabrieken, die zelf geïnspecteerd moeten worden, selecteren immers hun eigen controleurs (Vermeire, 2013, 14 mei). De ondernemingen die de controles uitvoeren worden hierdoor sterk beïnvloed. Zij hopen op een goede zakenrelatie zodat zij in de toekomst opnieuw aangeworven worden door hun klant (Mamic, 2003). Tenslotte wijzen Merk en Zeldenrust erop dat het niet altijd evident is om een vervalste boekhouding te detecteren (Merk & Zeldenrust, 2005).

Bijgevolg genieten sociale controlemechanismen die minder bekend zijn dan bijvoorbeeld de SA 8000 slechts weinig geloofwaardigheid ten aanzien van externe belanghebbenden. Daarnaast lijken ze slechts weinig invloed te hebben op de fabriekspraktijken (Locke, Qin & Brause 2006; Ruggie, 2007).

³⁴ Neil Kearney geciteerd uit de ETI conferentie, 12 mei 2005.

DEEL II: Toetsing aan de praktijk

0. Empirische strategie

De opbouw van deel II is grotendeels een weerspiegeling van deel I. In het theoretische onderdeel werd soms kort verwezen naar de empirie. In dit deel worden deze en andere redeneringen verder uitgewerkt.

0.1 Representatie

Het conceptueel model duidt op de complexiteit van de invloeden van verschillende actoren op elkaar. Daarom is er de nood aan een multidisciplinaire invalshoek bij de empirie. Voor elke (cluster van) geïnterviewde(n) wordt in het volgende onderdeel een terugkoppeling gemaakt naar het conceptuele schema voor de duidelijkheid en om hun relevantie te benadrukken (cf. hoofdstuk 0.2). De geïnterviewde actoren werden gemarkeerd in de nieuwe afbeelding van het conceptueel schema.

Uiteraard is de onderstaande lijst niet sluitend. Voor een meer volledig beeld zouden additionele interviews zeer nuttig zijn. Wegens gebrek aan tijd en middelen was dit niet mogelijk in het kader van deze thesis. Dit is echter wel een interessant advies naar toekomstig onderzoek toe.

0.1.1 NGO's

NGO's vervullen een essentiële rol (cf. hoofdstuk 4, NGO's), zij kunnen deze invullen als drukkingsgroep en standaarden en normen opstellen of als belanghebbende partij bij multi-stakeholder initiatieven.

0.1.1.a Solidaridad

Solidaridad werkt in 15 verschillende handelsketens, waaronder textiel. Hun veranderingstheorie bestaat uit drie onderdelen. Ten eerste doen ze aan heel directe ondersteuning voor producenten. Dit is directe technische steun in productielanden (zoals textiefabrieken groeperen zodat ze samen kunnen leren hoe het beter kan). Ten tweede is er de marktontwikkeling. Daarvoor werken ze vanuit het kantoor in Nederland aan de markt, dus de creatie van bewustzijn en vraag naar duurzame producten. Eenmaal er vraag is werken ze samen met merken, internationale kopers om hun inkoopstrategie te (her)bekijken. Ze doen dus aan directe ondersteuning bij productiebedrijven en kijken ook verder in de keten naar partijen die verandering teweeg kunnen brengen. Ten derde bekijken ze de context. Meer bepaald proberen ze ook het beleid met betrekking tot de sector te beïnvloeden. Ze houden zich dus eveneens bezig met sectorinitiatieven en ronde tafels. Verder proberen ze via sociale projecten de capaciteitsopbouw van producenten op lokaal niveau aan te pakken. Via meerjarige trainingsprogramma's brengen ze fabrieken samen zodat ze kennis kunnen communiceren om tot de best mogelijke aanpak te komen. Het doel is de ideevorming te stimuleren. Tenslotte vervult Solidaridad een brugfunctie wat de communicatie tussen de internationale merken en de lokale fabrieken betreft. Solidaridad

investeert in de samenwerking met bedrijven die een verandering kunnen teweeg brengen in hun sector omwille van hun grootte en hun motivatie (Duisterwinkel, 2014).

a) Mevrouw Carien Duisterwinkel

Mevrouw Carien Duisterwinkel heeft 2 jaar bij het Business Social Compliance Initiative (BSCI) gewerkt en is momenteel lid van hun stakeholdersraad. Verder is ze actief bij Solidaridad als programmahoofd goud en textiel en tenslotte ook lid van het fashion team. In die zin is ze representatief binnen verschillende stakeholdersgroepen die in verband staan met de waardeketen.

Mevrouw Carien Duisterwinkel's functie, binnen de netwerkorganisatie die Solidaridad is, bestaat uit drie elementen. Ten eerste ondersteunt ze lokale collega's die ter plaatse in de productielanden werken. Ten tweede staat ze in voor de fondsenwerving. Daarvoor hangen ze af van overheden en stichtingen. Ook modemerken doen investeringen. Aangezien Solidaridad echter haar kritische positie wil bewaren en geen consultancy-bedrijf wil worden, willen ze niet volledig afhankelijk worden van bedrijfsinvesteringen. Het derde en belangrijkste element is de marktontwikkeling. Ze bouwt relaties op met bedrijven die werken in de sectoren goud en textiel (Duisterwinkel, 2014).

b) Mijnheer Ranjeeb Sarma

Mijnheer Ranjeeb Sarma heeft voor GAP gewerkt. Nu is hij vanuit New Delhi (India) programmahoofd van textiel en katoen voor Solidaridad. Hij heeft 10 jaar ervaring in de textielindustrie. In 2005 startte hij zijn carrière bij Walmart, vervolgens werkte hij voor GAP en nu voor Solidaridad. Hij heeft het altijd heel interessant gevonden om de bijdrage van de bedrijfswereeld aan het leven van arbeiders in beschouwing te nemen, daarom maakt hij nu deel uit van Solidaridad. Zijn expertise leidt tot een waardevolle bijdrage aan dit onderzoek. Daarnaast wijst hij erop dat Solidaridad zich differentieert van andere NGO's door effectief samen te werken met de bedrijfswereeld in plaats van een focus te leggen op campagnevoering (Sarma, 2014).

c) Mevrouw Friederike Römer

Mevrouw Friederike Römer is "Planning, Opvolging en Evaluatie"-coördinatrice voor Zuid- en Zuidoost-Azië bij Solidaridad. Als PME-coördinatrice participeert mevrouw Friederike Römer aan de meeste programma's waaraan Solidaridad meewerkt. Ze helpt haar gespecialiseerde collega's om de programma's op hun terrein te verwezenlijken, de resultaten te meten en de opvolging te organiseren. Haar kijk is bijgevolg iets breder. Ze onderstreept dat Solidaridad niet louter kijkt naar de arbeidsomstandigheden maar ook kijkt naar de productiemethoden in de eerste schakels van de waardeketen (Römer, 2014).

0.1.1.b Wereldsolidariteit – Schone Kleren Campagne

a) Mevrouw Sara Ceustermans

Mevrouw Sara Ceustermans is coördinatrice van de Schone Kleren Campagne en sedert enkele maanden eveneens coöperante bij Wereldsolidariteit. Zij is in maart 2014 nog wekenlang ter plaatse in Bangladesh geweest (Ceustermans, 2014).

b) Mijnheer Jef Van Hecken, mijnheer Sohrab Ali & mevrouw Amena Siddique

Dit interview bood de kans tot een gesprek met drie personen die nauw betrokken zijn bij de dagelijkse realiteit in Bangladesh. Mijnheer Jef Van Hecken is coöperant voor Azië vanuit Dhaka (Bangladesh) voor Wereldsolidariteit. Hij is reeds sinds 2012 woonachtig te Bangladesh.

Mijnheer Sohrab Ali is een Bengaalse vakbondsafgevaardigde, die vroeger eveneens actief geweest is als sociaal werker. Mevrouw Amena Siddique is zijn vrouw. Omdat mijnheer Sohrab Ali actief is in de vakbondsvertegenwoordiging ter plaatse, is het bijzonder interessant om ook zijn inbreng in beschouwing te nemen. Als vakbondsvertegenwoordiger kan mijnheer Sohrab Ali duiding geven bij de lokale instituties en cultuur van Bangladesh (cf. hoofdstuk 1, Bangladesh als productieland; en hoofdstuk 2.1.1, exportland). Mijnheer Sohrab Ali en mevrouw Amena Siddique studeerden beiden Sociaal Recht aan de universiteit te Bangladesh (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

0.1.2 Het bedrijfsstandpunt vertegenwoordigd

Vanuit het bedrijfsstandpunt kan een gedragscode worden opgesteld (cf. hoofdstuk 3.2, importbedrijven). Deze staat in verband met een welbepaald controlesysteem.

0.1.2.a Winkelketen Bel & Bo

Bel & Bo verkoopt vanuit haar 80 eigen Belgische filialen kledij rechtstreeks aan de eindconsument onder de eigen merknaam. In de waardeketen situeert dit bedrijf zich bijgevolg in de twee schakels voorafgaand aan de eindconsumenten. De winkelketen realiseert een omzet van 75 miljoen euro per jaar (Timmerman, 2013, december).

a) Mijnheer Lode Benoit

Mijnheer Lode Benoit is algemeen directeur bij Bel & Bo. Hij is ongeveer 28 jaar actief bij Bel & Bo, dat aanvankelijk een productiebedrijf was. Pas later zijn de winkels ontstaan.

0.1.2.b Verdeler Global Impact

Global Impact is een tussenschakel in de productieketen. Het bedrijf had een omzet van ongeveer 15 miljoen euro in 2012 (Finactum, 2014). Hun klanten zijn supermarkten (zoals Aldi) en merken (zoals Disney) die op hun beurt verkopen aan de Belgische eindconsument. Global Impact positioneert zich dus als Westerse verdeler in de productieketen (cf. infra: hoofdstuk 0.2; Machiels, 2014; Thijs & Raskin, 2014).

a) Mevrouw Nele Thijs, mevrouw Livia Raskin & mevrouw Sarah Machiels

Mevrouw Nele Thijs, mevrouw Livia Raskin en mevrouw Sarah Machiels zijn de verantwoordelijken voor respectievelijk aankoop, bedrijfsprocessen en innovaties door onderzoek en ontwikkeling bij Global Impact.

Mevrouw Nele Thijs is ter plaatse in Indiase en Chinese fabrieken geweest voor controles. Global Impact heeft daar eveneens vertrouwenspersonen (Thijs, 2014).

Mevrouw Sarah Machiels is het BSCI-contact voor Global Impact en controleert de kwaliteit van de leveringen. Zij werd afzonderlijk geïnterviewd (Machiels, 2014).

0.1.2.c Overkoepelende confectiefederatie Creamoda

Als sectororganisatie, overkoepelende confectiefederatie, kan Creamoda eveneens geïncorporeerd worden in de waaredeketen bij de bedrijfsrepresentatie. Omwille van haar adviesverlenende positie ten aanzien van mode-, kleding- en confectiebedrijven, die bij hen ten rade komen, wordt deze federatie in het conceptuele schema als een apart element beschouwd. Deze actor wordt ondergebracht onder de noemer beroepsorganisaties.

a) Mijnheer Patrick Vanhauwaert

Mijnheer Patrick Vanhauwaert is zelf nog betrokken geweest bij de controle van ISO-normen binnen Europa (bijvoorbeeld in Macedonië). Nu is hij raadgever op het vlak van technologie en milieu bij Creamoda (Vanhauwaert, 2014).

0.1.3 Rechtsgeleerde vanuit een Europese invalshoek

Als secretaris bij het Europees Parlement wordt hij gezien als een van de mogelijke vertegenwoordigers van de auteurs van het globale internationale kader (cf. hoofdstuk 2.2: regulering op internationaal niveau).

a) Mijnheer Christopher Williams

Mijnheer Christopher Williams is lid van de Eenheid van Internationale Handel, Ontwikkeling en Mensenrechten uit het Europees Parlement. Deze eenheid maakt deel uit van het departement van externe parlementaire aangelegenheden. Als secretaris bij de sociaaldemocraten in het Europees Parlement ondersteunt hij mede de politieke besluitvorming, ontwikkeling en onderhandelingen (Group of the Progressive Alliance of Socialists & Democrats in the European Parliament, 2013). De Eenheid van Internationale Handel, Ontwikkeling en Mensenrechten tracht bindende en krachtige standaarden op het vlak van sociale onderwerpen, arbeidskwesties en milieu-aangelegenheden op te bouwen. Zij promoten via onderhandelingen de incorporatie van essentiële arbeidsstandaarden in handelsakkoorden. Daarnaast proberen zij een behoorlijke implementatie te bewerkstelligen.

0.1.4 Journalist

a) Mijnheer John Vandaele

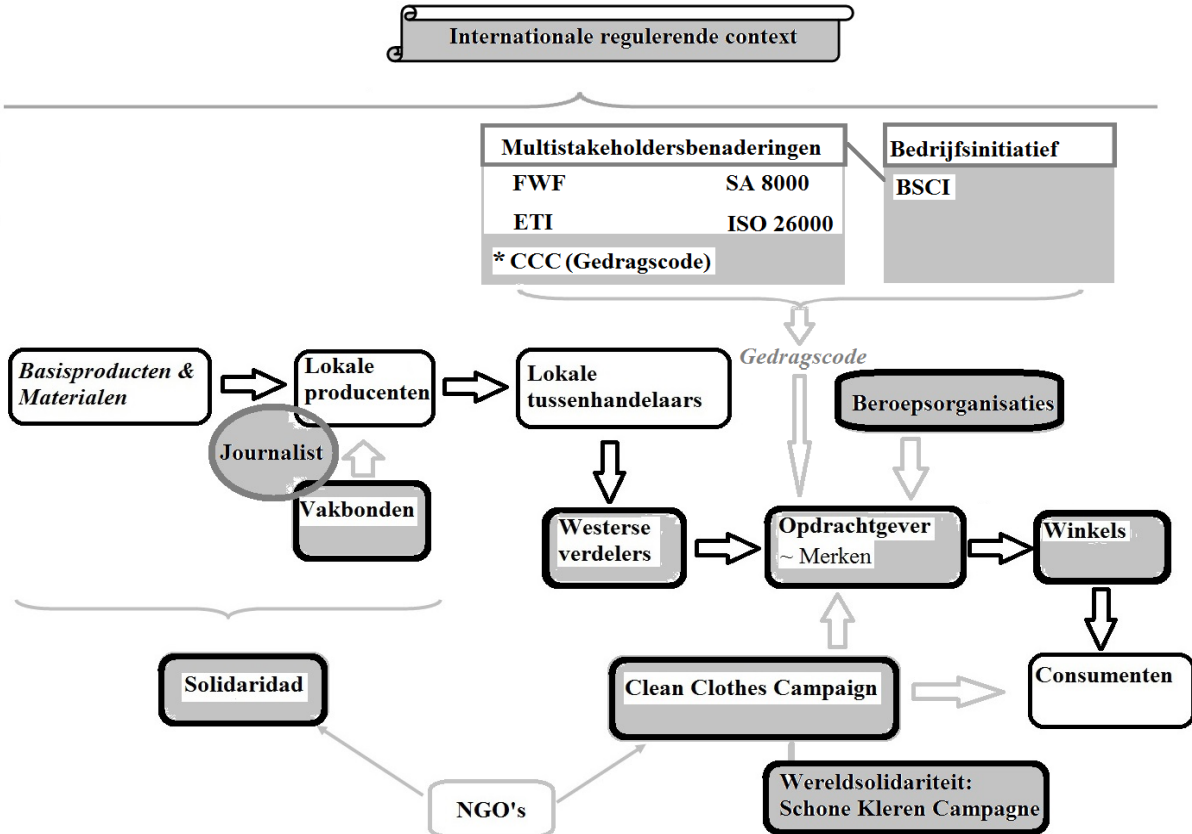
Mijnheer John Vandaele is journalist bij MO-magazine. Eerder werkte hij als freelance journalist ook voor De Morgen en de Knack. Hij is gespecialiseerd in mondiale, socio-economische en ecologische thema's. Ook schreef hij lange reportages over onder andere Bangladesh (Uitgeverij EPO, s.d.).

Als bekende andersglobalist en auteur van meerdere boeken is hij in staat om, dankzij zijn uitgebreide kennis van de lokale context, een accurate achtergrond te schetsen met betrekking tot de situatie in Bangladesh (cf. hoofdstuk 1).

0.2 Associatie met het conceptueel schema

Vermits elke respondent op een directe of indirecte wijze geassocieerd kan worden met een bepaalde schakel van de waardeketen, kan ter verduidelijking teruggekoppeld worden naar het conceptueel schema dat eerder getoond werd. Hiertoe werd het oorspronkelijke conceptueel schema enigszins uitgebreid en de vertegenwoordigde elementen grijs gemarkeerd (cf. infra: figuur 2). Daaruit blijkt dat dit onderzoek erin geslaagd is, mits de nodige inspanningen en tijdsinvesteringen, een groot deel van de waardeketen en een aantal belangrijke externe actoren te representeren.

Figuur 2: Conceptueel schema en representatie

Bron: eigen samenstelling

Concreet bevinden de respondenten zich als volgt op het conceptueel schema (analoog aan de volgorde van de waardeketen): mijnheer Christopher Williams geeft toelichting bij de internationale regulerende context, die het gehele reilen en zeilen van de actoren beïnvloedt. Als journalist weet mijnheer John Vandaele meer te vertellen over de situatie ter plaatse in Bangladesh. Dit staat in verband met de context waarbinnen de lokale producenten en vakbonden opereren. Een zeer welkome bijdrage is die van mijnheer Sohrab Ali in het bijzonder. Als Bengaalse vakbondsafgevaardigde kan hij het standpunt van lokale actoren verduidelijken. Ook mijnheer Jef Van Hecken en mevrouw Amena Siddique zijn nauw betrokken bij de situatie ter plaatse. Een eerste NGO die aan het woord gelaten wordt is Solidaridad. Zij richten hun acties voornamelijk op de eerste schakels van de productieketen. Deze NGO wordt gerepresenteerd door interviews met ten eerste mevrouw Carien Duisterwinkel, die eveneens geëngageerd is binnen het BSCI en dus enigszins representatief is voor verschillende belangengroepen, ten tweede mijnheer Ranjeeb Sarma en ten derde mevrouw Friederike Römer.

De waardeketen wordt rechtstreeks benaderd door het interview met Global Impact, dat een Westerse verdeler is. De interviews die hieruit voortspruiten werden afgenomen bij mevrouw Nele Thijs, mevrouw Livia Raskin en mevrouw Sarah Machiels. Een volgende schakel in de productieketen is die van de opdrachtgever, de merken, opgevolgd door de schakel van de winkels zelf. Als algemeen directeur bij Bel & Bo, kan mijnheer Lode Benoit duiding geven bij de ervaringen van deze twee laatste commerciële schakels. Zijnde medewerker bij een beroepsorganisatie, confectiefederatie, die samenwerkt met bepaalde modeketens, is het standpunt van mijnheer Patrick Vanhauwaert van Creamoda eveneens een interessante toevoeging aan het geheel. Mevrouw Sara Ceustermans, tenslotte, is coöperante bij Wereldsolidariteit en coördineert de Vlaamse tak van de Clean Clothes Campaign: de Schone Kleren Campagne in Vlaanderen. Deze NGO spitst zich toe op de latere schakels in de productieketen. De Schone Kleren Campagne informeert consumenten via de media over de inspanningen van de merken en winkelketens. Op die manier oefenen ze druk uit op laatstgenoemden.

De basisproducten & materialen vallen buiten het bereik van deze thesis. De overgebleven elementen, zoals de lokale producenten en tussenhandelaars enerzijds en de consumenten anderzijds, worden ter sprake gebracht in de loop van de interviews.

1. Bangladesh als productieland

1.1 Situatieschets

De instorting van Rana Plaza, waarbij meer dan duizend arbeiders het leven lieten, was te verwachten volgens mijnheer Jef Van Hecken. De goedkope materialen die gebruikt werden bij de bouw, gecombineerd met een gebrek aan expertise bij de opbouw met daarenboven het feit dat er nog drie additionele verdiepingen op geplaatst werden, resulteerden in een zeer onveilige situatie (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

Mijnheer Christopher Williams vermeldt de corruptie als een oorzaak van veel kwaad. Ook mijnheer Sohrab Ali stelt dat corruptie en onveiligheid typisch zijn voor Bangladesh. Er zijn ook grote problemen bij de implementatie van de wetgeving. Er is een gebrek aan middelen en werkgevers zijn overmatig gerepresenteerd in het parlement. 55 van de 300 parlementariërs zijn werkgevers uitsluitend uit de kledingindustrie. Dit illustreert de grootte van de invloed van de kledingfabrieken. Bijgevolg is de wetgeving ook inhoudelijk voor verbetering vatbaar, zo is het minimumloon nog steeds veel te laag, ondanks de recente stijging naar 50 euro per maand (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

Vervolgens wordt benadrukt dat de arbeid(st)ers (o.a. op die dag) niet als mensen behandeld werden; ze moesten aan het werk in het gebouw, hoewel ze dat niet wilden en werden gehanteerd met het idee dat ze anders geen loon uitbetaald zouden krijgen. Dat de situatie niet langer houdbaar is blijkt ook uit het feit dat veel arbeiders routinematig naar de apotheek gaan bij het begin van hun werkdag. Ze nemen pijnstillers om de eentonige activiteiten lichamelijk vol te kunnen houden gedurende werkdagen die soms 16 uur of meer tellen (Van Hecken & Ali, 2014).

Hieruit blijkt dat het niet alleen interessant maar eveneens noodzakelijk is om een focus te leggen op Bangladesh. Wanneer mevrouw Sara Ceustermans antwoordt op de vraag of zij een probleem ziet in de huidige situatie in Bangladesh, antwoordt zij:

“Ja, in grote delen van Azië, is het probleem, de reden dat grote merken daar zo veel produceren, dat de lonen daar zo laag zijn. Vaak veel te laag om te kunnen overleven voor die mensen. Dat is vooral in Cambodja en Bangladesh een groot probleem. In Bangladesh in het bijzonder zijn natuurlijk ook de onveilige omstandigheden waarin de mensen moeten werken eigenlijk een structureel probleem van veiligheid, de gebouwen die structureel gewoon op instorten staan of vaak op moerasgronden gebouwd zijn en dus instabiel zijn. Ook de brandveiligheid is een groot probleem. Dus dat is voor Bangladesh in het bijzonder.” (Ceustermans, 2014).

Global Impact heeft zeer slechte ervaringen met Bangladesh. Zij hebben één jaar samengewerkt met Bengaalse productiefaciliteiten maar betaalde bestellingen werden te laat binnengebracht en soms zelfs niet geleverd. Zij werken dus niet meer samen met Bangladesh en zijn dit ook niet meer van plan. Volgens hen werken de Chinezen veel nauwgezet en is het eerder chaotisch in Bangladesh (Thijs & Raskin, 2014).

Intussen zijn de eerste inspecties van het Veiligheidsakkoord gebeurd. Daaruit blijkt dat er in vrijwel alle gebouwen nog belangrijke veiligheidsproblemen zijn. De bedoeling is dat de fabrieken zelf de renovaties betalen en de merken bijspringen wanneer dat niet mogelijk is. Veel merken wachten af wat de financiële impact gaat zijn, vooraleer te ondertekenen. In die zin is het akkoord een test. Het voordeel van dit akkoord is dat het door zowel vakbonden als bedrijven ondertekend is. Dat is belangrijk. Amerikaanse bedrijven hebben hier een kleiner aandeel in, zij hebben een parallel initiatief. Dat is echter een business initiatief dat niet ondertekend is door vakbonden (Ceustermans, 2014).

Volgens mijnheer Lode Benoit verhogen de normen in de productielanden. Hij vermeldt Taiwan en Thailand als voorbeelden. De normen, de kwaliteit en de educatie zijn daar door de jaren heen verhoogd. Vandaar zijn deze twee landen niet langer dermate bekend als productielanden in de textielindustrie. Zo ontstaat er een continue verschuiving. Ook in Bangladesh verwacht hij een dergelijke stijging van normen en dus zal de kledingproductie voor externe markten er volgens hem verminderen. Dat hoeft niet per se slecht te zijn, het is mogelijk dat de interne markt verder ontwikkelt, wat ook goed is (Benoit, 2014).

De textielindustrie is een geglobaliseerde sector. Mevrouw Sara Ceustermans verduidelijkt waarom precies:

“Het is een heel geglobaliseerde sector, uiteraard, die altijd op zoek gaat naar de meest goedkope omstandigheden. Vandaag de dag liggen die in Azië maar zodra dat daar de lonen verhoogd worden zullen ze opnieuw verhuizen. Het is ook een industrie die heel gemakkelijk te verhuizen is omdat ze niet aan zware machines gebonden is of aan hoog gekwalificeerd personeel. Dus in die zin is het een heel geglobaliseerde sector.” (Ceustermans, 2014).

Mijnheer Lode Benoit benadrukt eveneens dat het binnen de textielsector eenvoudig is om de productieactiviteiten te verhuizen. Het is mogelijk om te vertrekken binnen een tijdspanne van zo'n 14 dagen (Benoit, 2014).

Aangezien buitenlandse investeringen essentieel zijn op macroniveau voor landen zoals Bangladesh, zijn de gevolgen nefast wanneer merken besluiten te verhuizen in plaats van bij te dragen aan de heropbouw (Ceustermans, 2014).

Het Veiligheidsakkoord voorkomt echter eveneens een eventuele leegloop. Bedrijven die zich hiertoe engageren verklaren zich akkoord dat ze hun productieniveau (qua volume) in Bangladesh behouden. Een leegloop is overigens niet bijzonder waarschijnlijk volgens mevrouw Carien Duisterwinkel. Bangladesh is namelijk vrij uniek qua mogelijkheden (Duisterwinkel, 2014).

Het belang van de aanwezigheid van internationale bedrijven situeert zich eveneens op microniveau. Wanneer de economische situatie verbetert, is dit ook in het belang van de Bengaalse vrouwen. Vanuit de Bengaalse cultuur wordt de vrouw als ondergeschikt aan de man gezien. Omdat vrouwen als naaisters aan de slag kunnen in de fabriek, verbetert niet alleen hun economische maar ook hun sociale situatie. Ondanks de verbeterde positie in de

maatschappij blijven zij echter wel een zeer kwetsbare groep voor uitbuiting (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014). Eveneens mevrouw Carien Duisterwinkel onderstreept dat de textielindustrie enorm veel kansen biedt, voornamelijk aan vrouwen die anders niet in de positie zouden zijn om een inkomen te verwerven. Deze creatie van economische en sociale kansen in Bangladesh heeft ook een keerzijde. De ontwikkeling is ten koste gegaan van het milieu. Ook voor de werknemers zelf zijn de omstandigheden niet voldoende qua lonen en veiligheid. De onveiligheid wordt versterkt door de lange werkdagen. Daarbij wijst ze ook op de vicieuze cirkel waarbij mensen hun kinderen de kans niet kunnen geven om naar school te gaan (Duisterwinkel, 2014).

Dit toont aan dat bepaalde structuren niet bestaan in Bangladesh zoals dat in Europa het geval is. De overheid schiet tekort op het vlak van inspectie met betrekking tot veiligheid en arbeid. Bovendien is er nood aan meer ingenieurs en architecten om tot een redelijke technische capaciteit te komen. Daarvoor is de training van lokale krachten nodig omdat zij de lokale context begrijpen en inzien welke verbeteringen haalbaar zijn op korte termijn en nut hebben op lange termijn (Duisterwinkel, 2014).

1.2 Vraag naar en aanbod van arbeid

Mijnheer John Vandaele wijst op de demografie als basis van andere fenomenen. Hij gebruikt China hierbij als voorbeeld: China was oorspronkelijk een heel goedkoop land om de productie naar te verplaatsen. Deze vond hoofdzakelijk plaats in Zuid-China. Door de eenkindpolitiek is het arbeidsaanbod er echter gedaald. (Bovendien zijn jongeren hierdoor beter opgeleid en zullen zij minder tolereren.) Omdat bedrijven in toenemende mate hun productie uitbesteedden naar China, groeide de vraag naar arbeid. Daarnaast werd de productie ook meer gespreid over China. Het basismechanisme van de economie leert ons dat wanneer het aanbod daalt en de vraag toeneemt, de prijs zal stijgen. Kortom: de beter opgeleide en schaarse werkkrachten eisen een hoger loon. Daarnaast staat eveneens de eis naar behoorlijke werkomstandigheden en –voorwaarden (Vandaele, 2014).

In Bangladesh is een dergelijke politiek echter onbestaande. Het is een zeer dichtbevolkt gebied waardoor niet iedereen van landbouw kan leven. De bewerkbare grond per persoon zou immers te beperkt zijn. Hierdoor is er een groot deel van de bevolking dat zich maar al te graag zou aanbieden op de arbeidsmarkt. Zo komen zij terecht bij buitenlandse bedrijven die hun productie naar Bangladesh verschuiven. Het gaat voor vele Bengalen dus om de keuze tussen enerzijds werkloosheid en extreme armoede of anderzijds werken in de confectie-industrie en een minder schrijnende armoede. Ze hebben geen andere keuze dan de onbehoorlijke werkomstandigheden te accepteren vermits er velen zijn die hun plaats in de fabriek graag zouden innemen (Vandaele, 2014).

Wanneer ik de vraag stel of mijnheer John Vandaele verwacht dat er in Bangladesh een transitie zoals in China plaats zal vinden antwoordt hij dat het proces anders zal verlopen. Hoe het precies zal evolueren is niet geweten. Indien het dezelfde uitkomst als in China zou opleveren, zal het proces dat daartoe geleid heeft verschillend zijn. De demografie is nu eenmaal anders in Bangladesh (Vandaele, 2014).

Mijnheer Ranjeeb Sarma wijst erop dat wanneer een probleem opgelost moet worden, het niet efficiënt is enkel de symptomen aan te pakken. De oorzaak moet aangevochten worden. Evenals mijnheer John Vandaele verwijst hij naar het vraag- en aanbodmechanisme van arbeid en het evenwicht met lage lonen dat zo tot stand komt. Hij voegt hieraan toe dat er verdere loonsveranderingen op til zijn (Sarma, 2014).

Voor Bangladesh is de textielsector van groot belang. Er zijn echter ook andere sectors aan het opkomen. Dit is relevant in het kader van het mechanisme van vraag en aanbod omdat arbeiders de kans hebben om van sector te veranderen wanneer de omstandigheden er beter zijn. Het effect van het overaanbod van arbeid wordt op die manier enigszins verzacht. Er blijft echter wel een sterk overaanbod (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

1.3 Vakbonden

Mevrouw Carien Duisterwinkel ziet de sociale dialoog als een groot verschil met de Europese context. Bengaalse werknemers en werkgevers hebben niet de dialoog zoals wij die kennen. Een constructief gesprek om tot consensus te komen is er niet steeds mogelijk. In plaats daarvan mondt het dikwijls uit in een staking. De manier waarop fabrieksmanagers benaderd worden is belangrijk om welwillendheid te creëren. Zo is het doeltreffender om te spreken over de verbetering van het interne human resource management voor een betere productiviteit en lagere kosten dan ruwweg te formuleren dat de lonen omhoog moeten. Bovendien zijn sommige vakbonden politiek gekleurd, waardoor het voor merken moeilijk is om te weten wiens belangen zij precies behartigen. Een betere dialoog is ontzettend belangrijk. In de Bengaalse wetgeving staat dat de fabriek een orgaan moet hebben voor intern overleg. Het lijkt logisch dat vakbonden daarbij betrokken worden maar dit is niet altijd het geval. De politiek gekleurde vakbonden maken het extra moeilijk. De algemene stakingen kosten de Bengaalse economie handenvol geld (cf. deel I, hoofdstuk 1.1: Situatieschets). Een cultuur van sociale dialoog opzetten is een werk van lange adem. Dit is enkel mogelijk op lange termijn en is bovendien riskant door de politiek getinte vakbonden. Op korte termijn is het belangrijk in te zetten op de veiligheid (Duisterwinkel, 2014).

Vakbondswerk is vaak ronduit gevaarlijk in landen zoals Bangladesh (Ceustermans, 2014). Toch ziet mevrouw Sara Ceustermans een lichtpunt:

“In Bangladesh is de situatie wel wat verbeterd omdat er nu ook weer een nieuwe arbeidswetgeving is waarin de vakbondsvrijheid toch iets meer beschermd is. [...] Bijvoorbeeld, in Indonesië is een aantal jaar geleden ook een protocol afgesloten met de grote sportmerken om de vakbondsvrijheid ook daar te garanderen. [...] Dat is ook weer zo'n voorbeeld van een akkoord dat wel navolging kan krijgen.” (Ceustermans, 2014).

Om de situatie te verbeteren is het belangrijk dat het aantal vakbonden toeneemt. Dit is reeds aan het gebeuren. Recentelijk werden opnieuw vakbonden erkend in Bangladesh. Dit heeft jaren stil gelegen. Er is echter nog een weg te gaan. Binnen de 5000 fabrieken in Bangladesh, zijn er slechts twee percent geregistreerde vakbonden. Een vakbond opstarten is gemakkelijker in een kleinere fabriek vermits een minimumpercentage van de werknemers

achter het idee moet staan. Een vakbond oprichten is riskant, dus wanneer het absolute aantal werknemers dat steun moet bieden te groot wordt, wordt het moeilijk. Wanneer er zo'n 500 vakbonden zijn, creëert dit de opportuniteit om druk te zetten aan de onderhandelingstafel (Ceustermans, 2014; Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

Vaak zijn de leidinggevende personen binnen de fabriek bovendien mannen en de arbeiders vrouwen, wat leidt tot een machtsongelijkheid. Vooral wanneer dit gelinkt wordt aan de cultuur waarbij vrouwen niet als evenwaardig beschouwd worden, leidt dit tot ongezonde verhoudingen (cf. supra, mijnheer Sohrab Ali; Duisterwinkel, 2014).

Concreet zijn er nog twee elementen die essentieel zijn: de veiligheid en het loon. Deze aspecten zouden op korte termijn verbeterd moeten worden. Vooral veiligheid is een urgentie. Wat dit punt betreft is er reeds verbetering in het vooruitzicht, ook dankzij het Veiligheidsakkoord. Een hoger aantal vakbonden zal het loonniveau stimuleren, dus het zal misschien enige tijd vergen vooraleer dit element werkelijk vooruitgang boekt (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

2. Regulering

2.1 Op nationaal niveau

2.1.1 Exportland

Zoals eerder aangehaald werd, zijn buitenlandse investeringen heel belangrijk voor productielanden zoals Bangladesh. De textielindustrie is bovendien heel mobiel en het is dus vrij evident om te verhuizen wanneer de context in het productieland niet optimaal bevonden wordt (Ceustermans, 2014). Wanneer de standaarden in een land dusdanig verbeteren dat de verhoogde eisen en bijgevolg ook kosten de pan uit rijzen, zullen internationale spelers hun productie onttrekken (Vanhouwaert, 2014). Daarom kan gesteld worden dat er sprake is van een paradoxale situatie. Het is moeilijk om een evenwicht te vinden tussen de aantrekkelijkheid voor buitenlandse investeerders en het welbevinden van de Bengaalse werkkrachten. Sociale stabiliteit is echter ook belangrijk om investeerders te lokken. Dit kan een drijfveer zijn voor Bangladesh om de situatie aan te pakken.

Verder is er wel een arbeidswetgeving in Bangladesh, maar de controle daarop laat vaak te wensen over omdat de middelen ontbreken. Ook inhoudelijk is de wetgeving voor verbetering vatbaar, het minimumloon ligt nog steeds te laag. Bovendien zijn de werkgevers buitenproportioneel vertegenwoordigd in het parlement (cf. supra, hoofdstuk 1.1: situatieschets). Er is ook veel corruptie (Ceustermans, 2014; Van Hecken, Ali, Siddique, 2014). Dit kan gelinkt worden aan de idee dat de nationale Bengaalse overheid de bedrijfsactiviteiten vooropstelt op de belangen van de werknemers. Het is immers eenvoudig om te delocaliseren binnen de textielindustrie. De overheid wil de investeringen echter niet kwijtspelen en zal daardoor niet gemotiveerd zijn om een striktere wetgeving aan te nemen.

Dit zouden, volgens mijnheer Jef Van Hecken, motieven moeten zijn voor de bedrijfswereid om internationale druk te zetten op de Bengaalse overheid. Bedrijven hebben veel macht, deze moeten ze durven gebruiken. Zowel de implementatie als de verbetering van de wetgeving zijn belangrijk (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

Mevrouw Friederike Römer vindt dat een betere nationale regulatie in Bangladesh wenselijk is. Dit kan echter nog veel tijd kosten (Römer, 2014).

2.1.2 Importland

In deel I werd het voorstel van Taylor (2004) om de invloed van de nationale regulatie uit te breiden besproken. Wanneer bedrijven een deel van hun productie in het buitenland laten voltrekken, moeten zij daarbij dan toch rekening houden met de wetgeving van het land waar zij zelf zetelen. Anders moeten zij gesanctioneerd kunnen worden door hun land van afkomst (Taylor, 2004).

Mijnheer Lode Benoit schrijft het probleem in Bangladesh eveneens toe aan het mechanisme van vraag en aanbod (cf. supra, hoofdstuk 1.2, vraag naar en aanbod van arbeid). De werkloosheid en het daaruit voortspuitende gebrek aan werkzekerheid leiden er tot situaties

waarbij mensen voor een hongerloon moeten werken. Bovendien is de context in Bangladesh zodanig dat het verschil tussen rijk en arm bijzonder groot is en corruptie zegeviert. Vanuit dat opzicht zou het interessant zijn om invoerheffingen te gebruiken als drukkingsmiddel ten aanzien van de Bengaalse overheid. Europa heeft de heffingen bij invoer vanuit landen in ontwikkeling namelijk teruggeschroefd. Zo zijn de invoerheffingen bij producten vanuit Bangladesh nul percent. Mijnheer Lode Benoit stelt dat het zonde is dat hier geen voorwaarden aan gekoppeld zijn. De implicaties van dergelijke invoerheffingen zijn namelijk groot voor Bangladesh. Bedrijven houden hier zeker rekening mee bij hun aankoopstrategie (Benoit, 2014).

Ook mevrouw Nele Thijs en mevrouw Livia Raskin wijzen op de rol van importheffingen. Zij maken de suggestie dat het importland maatregelen moet treffen indien de omstandigheden waarin de productie plaatsvindt niet voldoen. Om de productie in Bangladesh aan te moedigen werden de importheffingen geëlimineerd. De situatie daar is echter problematisch en zou volgens hen gesanctioneerd moeten worden. De Belgische regering kan de Bengaalse regering onder druk zetten door te dreigen met hogere importheffingen. Dit zou ook op Europees niveau mogelijk moeten zijn (Thijs & Raskin, 2014).

Mijnheer Christopher Williams wijst er in deze context op dat tegenover de voorkeursbehandeling die Bangladesh geniet ten aanzien van de Europese markt, bepaalde verwachtingen staan. De Europese Unie wil dat de standaarden in Bangladesh gerespecteerd en behoorlijk geïmplementeerd worden. Mijnheer Christopher Williams is van mening dat indien de Bengaalse fabriekseigenaars de verwachtingen niet inlossen, de Europese Unie zijn handelspolitiek ten aanzien van Bangladesh moet wijzigen (Williams, 2014).

2.2 Op internationaal niveau

De Europese Unie zou zich ervan moeten verzekeren dat de eigen bedrijven die elders produceren de IAO-standaarden en de sociale en milieuwetgeving respecteren. Het is onacceptabel wanneer bedrijven naar andere werelddelen verhuizen om daar een grotere winst uit te putten door arbeiders uit te buiten en te verbieden zich te verenigen in vakbonden. Wat binnen de EU niet toegestaan wordt, zou erbuiten evenmin toegestaan mogen worden. Er is echter nog een gebrek aan dwingende internationale bepalingen (Williams, 2014). Er is dus een nood aan internationale, dwingende bepalingen om nationale overheden bij te staan en zo nodig te stimuleren om hun bevolking te beschermen. De beslissingen van overheden in productielanden worden namelijk sterk beïnvloed door de wil om internationale investeringen aan te trekken. Bedrijven kunnen hier misbruik van maken. Een ander aspect dat naar voren komt is de oververtegenwoordiging van werkgeversorganisaties in het Bengaalse parlement (cf. supra). Bijgevolg is de nationale overheid weinig gemotiveerd om de rechten van de arbeiders te verdedigen. Daarom lijkt internationale regulatie niet enkel gelegitimeerd maar ook noodzakelijk (Van Hecken, 2014).

Mijnheer Ranjeeb Sarma verwijst echter naar het feit dat in verschillende landen uiteenlopende realiteiten bestaan. Daarbij vraagt hij zich af of een homogene, internationale regulatie wenselijk is (Sarma, 2014). Dit staat in contrast met Ruggie's standpunt dat een

internationale harmonisatie na te streven is (Ruggie, 2007). Scherer en Palazzo wijzen er echter op dat een lange waardeketen (in verscheidene nationale contexten) de duidelijkheid niet ten goede komt. Bijgevolg is de vraag naar geharmoniseerde standaarden en normen groot (Scherer & Palazzo, 2011).

2.2.1 De rol van internationale organisaties

Wat internationale regulatie betreft, situeert het probleem zich bij het niet dwingende karakter van internationale verdragen. Een groter aantal verdragen zal weinig zin hebben. De essentie is dat landen en bedrijven zich meer houden aan de reeds bestaande verdragen (Römer, 2014).

Mijnheer Christopher Williams zou de standaarden en normen graag in een dwingende vorm gegoten zien worden. Dit is echter een politieke aangelegenheid. Conservatieve groeperingen in het Europees Parlement prefereren vrijwillige standaarden. Mijnheer Christopher Williams zelf is van mening dat basisnormen echter niet ter discussie gesteld mogen worden (Williams, 2014).

2.2.2 Het ontstaan en de evolutie van internationale organisaties

Volgens mijnheer Christopher Williams zullen de verwachtingen van de EU, vanuit een internationaal perspectief, ten aanzien van de eigen economische actoren en externe landen hetzij gelijk blijven, hetzij versterken. Het principe van degelijke werkomstandigheden is een van de fundamenteën waarop de EU-positionering rust (Williams, 2014).

Mevrouw Sara Ceustermans verwacht het meeste van het Veiligheidsakkoord in Bangladesh. Dit is echter uiteraard beperkt tot enkel veiligheid. Toch ziet zij dergelijke akkoorden als de toekomst. Op die manier worden namelijk ook IAO-conventies afgedwongen. Multinationals ontsnappen vandaag nog al te vaak aan die wetgeving (Ceustermans, 2014).

2.2.3 De toekomst: dwingende internationale regulering?

Mijnheer Christopher Williams bekijkt het geheel vanuit een beleidskundige invalshoek. Hij heeft een opleiding in Rechten genoten. Bijgevolg gaat de essentie van het gesprek met hem over de wenselijkheid van dwingende internationale bepalingen. Hij betwijfelt echter of dat haalbaar is omwille van de belangengroepen die tegenwerken. Toch streeft hij hier heel sterk naar (Williams, 2014). In het literatuuronderdeel kwam naar voor dat initiatieven om naar een internationale regulatie, op het vlak van bedrijfsethiek te gaan, in het verleden dikwijls bot vingen (cf. supra, deel I, hoofdstuk 2.2.2.b). Een dwingende internationale regulering is ook volgens mijnheer Jef Van Hecken zeer wenselijk. Het zal echter nog lang duren voordat dergelijke zaken ingang kunnen vinden. Er zijn immers veel krachten die dit tegenwerken. Een van de argumenten tegen een dwingende internationale wetgeving is dat te veel beperkingen niet goed zijn voor de economische werking van de vrije markt (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014). Hierbij kan echter de vraag gesteld worden of sociale wantoestanden geen negatieve externe effecten zijn waarbij overheidstussenkomst vereist is. Wanneer dit niet op nationaal niveau gebeurt, zou dit gecompenseerd kunnen worden op internationaal niveau.

Volgens mevrouw Sara Ceustermans is het vooral belangrijk dat er verder wordt gegaan dan vrijwilligheid. Bij de Schone Kleren Campagne pleiten ze ervoor om zo veel mogelijk bindend te maken. Er zijn echter veel krachten die dat niet willen dus zal het nog tijd vergen (Ceustermans, 2014).

Standaarden en normen zullen in de toekomst gedeeltelijk een dwingend karakter aannemen volgens mevrouw Carien Duisterwinkel. Een gedragscode zal niet in een keer geïncorporeerd worden in de wetgeving. Er zijn echter wel discussies over handelsakkoorden waarin MVO-clausules worden opgenomen. Het Ruggie-kader is bijvoorbeeld reeds een harde “zachte norm”. Er worden dus wel delen in de wetgeving en door het beleid overgenomen. Hierbij moeten de relevantie en de haalbaarheid van de onderdelen wel goed overwogen worden. Ze hecht bijvoorbeeld minder belang aan transparantie als middel dan aan het doel van verbetering. De wetgeving wordt dus best stukje bij beetje verder opgebouwd. De reactie vanuit het bedrijfsleven is vaak dat een wetgeving niet efficiënt is omdat het de eigen innovatieve oplossingen tegenwerkt (cf. deel I, hoofdstuk 2.2.3). Soms is dat waar maar zeker niet altijd. Er wordt uiteraard veel gelobbyd vanuit alle kanten (Duisterwinkel, 2014).

Mijnheer Christopher Williams stelt dat de Europese Unie in het verleden een onvoldoende dwingende indruk gemaakt heeft naar de buitenwereld toe. Hij hoopt dat dit zal veranderen in de toekomst, zodat bepaalde Europese basisprincipes in externe landen geïmplementeerd worden wanneer dat relevant is. Verder hoopt hij op meer aandacht voor de implementatie en opvolging van de inspanningen (Williams, 2014).

3. Bedrijven

3.1 Exportbedrijven: lokale producenten

De lokale fabrieken voelen zich soms in een hoek gedrukt omdat ze op korte termijn moeten leveren aan heel lage prijzen en bovendien moeten investeren in de veiligheid. Het is echter eveneens belangrijk dat Bengalen zelf het nut van de initiatieven inzien. Duurzame verandering is pas mogelijk als ze er zelf ook achter staan en zelf input kunnen en willen leveren. Dit is positief aan het evolueren (Duisterwinkel, 2014).

Goede werkomstandigheden maken een gelukkig personeelsbestand. Gemotiveerde werknemers zijn productiever. Bijgevolg kan het eveneens in het belang van de winstgevendheid van de productiefaciliteiten zijn (Sarma, 2014; Van Hecken, Ali, Siddique, 2014). In het theoretische onderdeel werd eveneens het belang van ethische productie voor de Bengaalse fabrieken zelf besproken (cf. Rohitratana).

3.2 Importbedrijven: verdelers en internationale bedrijven

De merken vanuit Europa verschillen qua kennis en verantwoordelijkheidszin. Het is niet mogelijk om een aankopend bedrijf eenvoudigweg te vragen meer te betalen. Bovendien heeft het niet zomaar effect wanneer een kleine speler meer betaalt. Er moet ook een garantie zijn dat het geld goed terecht komt. Een duurder product is daarom ook niet per se duurzamer (Benoit, 2014; Duisterwinkel, 2014).

Volgens mevrouw Sara Ceustermans kunnen internationale bedrijven zelf iets doen om de situatie te verbeteren. Concreet omschrijft zij de weg daarheen als volgt:

“[...] een gedragscode aannemen en die laten controleren door onafhankelijke bureau's, samen met vakbonden ook, dus aansluiten bij die multi-stakeholder initiatieven. Ook akkoorden, bijvoorbeeld bedrijven die in Bangladesh produceren kunnen het Veiligheidsakkoord (cf. infra) ondertekenen. [...]” (Ceustermans, 2014). Het voorbeeld van C&A (cf. supra) is eveneens een stap in de richting van ethische productie.

Mijnheer Patrick Vanhauwaert stelt dat Westerse bedrijven hun productieketen opdelen en bepaalde activiteiten laten uitvoeren in lageloonlanden. Hij benadrukt dat het merendeel van zijn klanten (mode-en confectiebedrijven) in Noord-Afrika, zoals Tunesië produceert en daarbij een nauwe band met de producent onderhoudt. Zo gaat de manager ongeveer jaarlijks zijn productiefaciliteiten ter plaatse bezoeken. Mijnheer Patrick Vanhauwaert denkt wel dat enkele van zijn klanten een deel van hun productie in (landen zoals) Bangladesh laten uitvoeren. Hij vermeldt daarbij dat hij zijn leden aanmoedigt om naar ethische productieomstandigheden te streven (Vanhauwaert, 2014).

Global Impact is een tussenschakel in de productieketen. Hun klanten zijn supermarkten en merken die textielartikels verkopen aan de Belgische eindconsument. Global Impact zoekt productiefaciliteiten uit (in voornamelijk India en China) die kunnen voldoen aan de prijs- en kwaliteitseisen van hun klanten. Afhankelijk van het belang dat de klant hecht aan een ethisch

verantwoorde productie, houdt Global Impact bij de selectie ook rekening met het BSCI-lidmaatschap van de producent. Wanneer de opdrachtgever veel belang hecht aan de ethische kant van de zaak, zal Global Impact hierin volgen. Er is dus een wederzijdse invloed tussen Global Impact als Westerse verdeler en multinationals zoals Disney en Aldi (cf. infra; Thijs & Raskin, 2014).

Wanneer ik bij het interview met mijnheer Jef Van Hecken, mijnheer Sohrab Ali en mevrouw Amena Siddique vraag wat internationale bedrijven concreet kunnen doen aan de situatie, komen verschillende onderwerpen naar boven. Ten eerste is het belangrijk dat bedrijven een duurzame vertrouwensrelatie opbouwen met hun leverancier (cf. infra, hoofdstuk 7.3: een accurate controle). Daarbij moeten ze vragen om een garantie dat het gebouw van de productiefaciliteit veilig is. Ook moeten ze kijken naar het feit of vakbonden al dan niet toegelaten zijn in de fabriek. Een gelijke behandeling van man en vrouw hoort eveneens een vereiste te zijn. Tenslotte moet een leefbaar loon uitbetaald worden. Ten tweede is een adequate controle essentieel (cf. infra). Ten derde moeten bedrijven internationale druk zetten op de Bengaalse overheid (cf. supra, hoofdstuk 2.1.1: regulering op nationaal niveau in het exportland; Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

3.2.1 Verantwoordelijkheid met betrekking tot praktijken bij exportbedrijven

Mevrouw Sara Ceustermans ziet dit als een onderdeel van de problematiek in Bangladesh:

“Daarbij is er het andere probleem dat ook de verantwoordelijkheid constant wordt doorgeschoven. Je hebt daar verschillende spelers die verantwoordelijk zijn: de overheid, fabriekseigenaren en de merken. Tot vorig jaar nam niemand eigenlijk echt die verantwoordelijkheid op zich.” (Ceustermans, 2014).

Ze is van mening dat merken verantwoordelijkheid dragen over hun hele productieketen. Ze moeten ook invloed uitoefenen op het begin van het productieproces (Ceustermans, 2014). Mijnheer Christopher Williams deelt deze opinie. De internationale merken moeten dezelfde standaarden respecteren als dewelke in hun thuishaven (het Westen) gebruikelijk zijn. Deze praktijken moeten toegepast worden op de hele productieketen (Williams, 2014).

Mijnheer Sohrab Ali is van mening dat het aan de latere schakels in de productieketen is om een deel van hun winst aan de basis van de productie, te Bangladesh, toe te kennen. Hij stelt dat zonder producenten de rest van de productieketen in duigen valt, dus mag het belang van die beginschakel niet onderschat en ondergewaardeerd worden (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

Mijnheer Lode Benoit vindt dat zowel de lokale overheid als de internationale bedrijven verantwoordelijkheid dragen met betrekking tot de praktijken die plaatsvinden bij lokale producenten. In Bangladesh is corruptie echter een veelvoorkomend fenomeen waardoor de kwaliteitscontroles bemoeilijkt worden. Mijnheer Lode Benoit bevestigt dat de Schone Kleren Campagne niet hoog oploopt met het BSCI omdat de attesten mogelijk te sterk beïnvloed worden door de corruptie. Hij vindt echter wel dat er bepaalde positieve kanten zijn aan dit

initiatief. Zo is de database nuttig om te registreren of er al een rapport is dat betrekking heeft op de leverancier in kwestie. Mijnheer Lode Benoit heeft overwogen om een samenwerking te starten met het BSCI maar omwille van het risico op corrupte rapporten heeft Bel & Bo dit toch nagelaten (Benoit, 2014).

Hoe ver de verantwoordelijkheid van verdelers gaat wanneer producenten de regels aan hun laars lappen is moeilijk vast te stellen. Internationale merken engageren zich namelijk om lid te worden van een bepaald initiatief en verwacht van hun leveranciers dat zij hierin meegaan. Het is ook mogelijk dat zij hun directe leverancier om een lijst vragen waarop de eerdere schakels staan. Vaak vinden de tussenhandelaars, de verdelers, dat niet wenselijk. Tussenhandelaars worden niet blootgesteld aan kritiek van de media en consumenten. Daarom hebben zij minder directe motivatie vanuit een externe bron. Toch draagt elk bedrijf, in de hele productieketen, verantwoordelijkheid (Duisterwinkel, 2014).

Als transparantie een vereiste wordt, wordt het ingewikkelder. Bijvoorbeeld binnen het Bangladesh-akkoord (cf. Veiligheidsakkoord) heeft elk bedrijf dat het ondertekend heeft, de verantwoordelijkheid om ook te investeren in plannen ter verbetering van de leveranciers. Dit geldt ook voor internationale verdelers: zij moeten transparant zijn zodat internationale merken hun leveranciers kennen. Importeurs onderschatten hun kracht, ze vrezen hun toegevoegde waarde te verliezen wanneer het internationale bedrijf zijn indirecte leverancier kent. Dit is volgens mevrouw Carien Duisterwinkel echter zelfonderschatting, hun taak is meer uitgebreid wat hun niet zomaar vervangbaar maakt. Ze ziet eerder een omgekeerd risico. Wanneer de tussenhandelaars weigeren transparant te zijn zou de afnemer dit mogelijk niet in dank afnemen en de blinde vlek in hun overzicht van de productieketen willen wegwerken door een directe relatie aan te gaan met de fabrieken (Duisterwinkel, 2014). In die zin komt de waardeketen zelf onder druk te staan.

De samenwerking op internationaal vlak is nuttig om ontwikkeling te stimuleren en de Europese moraal over te brengen in de mate waarin dit wenselijk is (cf. supra: corruptie Bangladesh; mevrouw Carien Duisterwinkel, sociaal overleg). In die zin kunnen bedrijven ook verder gaan dan enkel de schade trachten te beperken (cf. infra; Benoit, 2014).

3.2.1.a Evolutie

Zoals blijkt uit bovenstaand citaat van mevrouw Sara Ceustermans, is er enige verandering gekomen in de verantwoordelijkheidszin van de verschillende betrokken partijen. Sinds vorig jaar, toen de ramp in Rana Plaza plaatsvond, is er meer aandacht ontstaan voor de veiligheidsproblematiek. De merken zien nu in dat ze een verantwoordelijkheid hebben in de volledige productieketen. Het Veiligheidsakkoord is daar een resultaat van (Ceustermans, 2014). Dit kadert in de eerder vernoemde veronderstelling van Scherer en Palazzo dat de verantwoordelijkheidszin van importbedrijven toeneemt en zij ook taken opnemen die voorheen aan de staat toebehoorden (Scherer & Palazzo, 2011).

Opvallend is dat mijnheer Sohrab Ali stelt dat Rana Plaza een offer is geweest met goede consequenties. Mensen hebben hun leven opgeofferd, maar sindsdien is er werkelijk een

verbetering in de toestand. De lonen zijn nu enigszins gestegen, arbeiders worden beter behandeld en internationale bedrijven zijn meer bewust van hun verantwoordelijkheid. Dit heeft eveneens geleid tot het Veiligheidsakkoord. Internationale bedrijven betalen voor een betere veiligheid van de gebouwen. Ook de Bengalen zelf zijn meer bewust geworden van het probleem. Dit alles leidde tot een positieve ontwikkeling. Het compensatiefonds voor de slachtoffers wordt gesteund door 29 merken die (een deel van) hun productie in Rana Plaza hadden. Bovendien zijn er nog andere merken die eveneens storting deden, dit zonder betrokken te zijn bij Rana Plaza. Het compensatiefonds is echter pas laat ter beschikking gekomen. Pas vanaf 24 maart 2014 stond het open voor schadevorderingen, dit is rampzalig voor de bijzonder arme slachtoffers (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014). Veel landen hebben naar aanleiding van deze grote ramp eveneens aan ethisch bewustzijn gewonnen. De Europese Unie heeft het handelsakkoord met Bangladesh aan herziening onderworpen (Williams, 2014).

Mevrouw Friederike Römer verwijst naar de rol van het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten van de Verenigde Naties als drijfveer om bedrijven te stimuleren de situatie te verbeteren. Ze vindt dat verdelers medeverantwoordelijk zijn voor mensenrechtenschendingen bij hun leveranciers. Als nuancering vermeldt ze dat het niet eenvoudig is voor de verdelers om een zicht op de zaak te hebben. Er is een positieve evolutie gaande maar deze zal zwak blijven zolang het verantwoordelijkheidsbesef bij consumenten niet verbetert (Römer, 2014).

De Schone Kleren Campagne ijvert voor de verduidelijking van de rechten naar de arbeiders toe. Dit is nodig omdat in Bangladesh de nationale regulering niet altijd nageleefd wordt. Dat de C&A bladen heeft opgehangen in de werkplaatsen zelf, illustreert volgens mevrouw Sara Ceustermans de grote stap in de goede richting. Op deze documenten worden de rechten van de arbeiders in het Bengaals weergegeven. Dit is precies waar ze bij Schone Kleren Campagne voor ijveren. Het is de bedoeling dat de arbeiders bewust zijn van hun rechten. Deze bewustwording kan enkel plaatsvinden wanneer zij in staat zijn hun rechten te lezen, veel arbeiders zijn echter ongeletterd (cf. supra, deel I, hoofdstuk 1.1: Situatieschets). Daarom stelt mevrouw Sara Ceustermans dat het wenselijk zou zijn om opleidingen of infosessies aan te bieden (Ceustermans, 2014). Ook volgens mijnheer Van Hecken zouden ze geschoold moeten worden met betrekking tot hun rechten (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014). Bij dit laatste kan verwezen worden naar het theoretische onderdeel: internationale bedrijven zullen zich dan engageren in activiteiten die niet rechtstreeks gerelateerd zijn aan de traditionele winstgerichte rol van ondernemingen.

3.2.2 Geen schade berokkenen of verbeteren

Wanneer de vraag gesteld wordt of bedrijven verder moeten gaan dan schade voorkomen en ook een positieve impact moeten hebben haalt mevrouw Carien Duisterwinkel het Ruggie-principe (cf. deel I, 2.2.2.b) aan. Bedrijven moeten zich afvragen waar ze de grootste impact hebben, hoe zij daarmee verbonden zijn en wat ze eraan kunnen doen. Ze moeten dus verder kijken dan hun directe leverancier in de productieketen. Of ze daarbij ook moeten overwegen of ze de situatie kunnen verbeteren staat in verband met het verschil tussen de traditionele kijk

en de huidige evolutie ervan. Traditioneel werd er vooral belang gehecht aan risicomanagement en “compliance” (cf. volgende alinea). Nu moet er gewerkt worden naar een samenwerking met het plaatselijke management en andere stakeholders. Het gaat vooral om een mentaliteitsverandering. Het risicodenken moet vermeden worden. De focus moet gelegd worden op de thema’s die gerelateerd zijn aan de bedrijfsactiviteiten van de internationale onderneming in kwestie. Dus de internationale speler moet kijken hoe hij bepaalde wantoestanden in zijn gehele productieketen kan wegwerken. Daarbij moet hij kijken naar het belang van de mensen en niet enkel vanuit het bedrijfsrisico (Duisterwinkel, 2014). De evolutie die Scherer en Palazzo bespraken, komt hier duidelijk naar voor. Het risicodenken kan geassocieerd worden met de voormalige benadering waarbij vermeden werd schade aan te richten maar niet verder gekeken werd dan dat. Een mentaliteitsverandering als dusdanig is inherent aanwezig bij alle ondernemersactiviteiten en gaat derhalve wel verder.

Mijnheer Lode Benoit vindt dit een interessant idee maar stelt dat dergelijke zaken enkel effect hebben indien bedrijven samenwerken. Als kleinere speler kan Bel & Bo weinig verandering teweegbrengen (Benoit, 2014).

Mevrouw Sara Ceustermans is van mening dat geen schade berokkenen al een mooie verwezenlijking zou zijn. Dit impliceert eerlijke lonen uitbetalen en de vakbondsvrijheid respecteren. Ze vindt niet dat bedrijven daarbij veel verder moeten gaan. Ze wijst erop dat randinitiatieven te dikwijls “window dressing” zijn (Ceustermans, 2014). Hierbij is het mogelijk een link te leggen met het theoretische onderdeel: zoals SERV (2007) benadrukte, kan positieve actie de negatieve effecten niet zomaar compenseren. De negatieve praktijken zelf moeten aangevochten worden (SERV, 2007). Het is opvallend dat vanuit een NGO-standpunt geen al te hoge eisen gesteld worden. Het zou immers mogelijk zijn om te verwachten dat NGO’s de rol van bedrijven als zeer doorslaggevend beschouwen en hen belasten met een grote verantwoordelijkheid. Mevrouw Sara Ceustermans benadrukt echter dat bedrijven hun eigen rol in de samenleving naar behoren moeten invullen. Verder hoeven ze niet te gaan. Dit ligt in lijn met Ruggie’s stelling dat de domeinen van de natiestaat en bedrijven beter gescheiden blijven (Ruggie, 2007).

Mevrouw Thijs en mevrouw Raskin zijn van mening dat bepaalde positieve evoluties eerder spontaan voltrokken zullen moeten worden. De bedrijfswereld heeft hier invloed op maar kan de verantwoordelijkheid niet volledig op zich nemen. Als verdeler is het moeilijk om een zeer uitgebreide verantwoordelijkheid te dragen. De goederen moeten op tijd aankomen bij de opdrachtgever, anders riskeren ze grote boetes. Daarom wordt het soms niet te nauw genomen met de selectie van de leverancier (Thijs & Raskin, 2014).

Mijnheer Ranjeeb Sarma daarentegen stelt dat de inspanningen van twee kanten moeten komen. Zowel de regering als de bedrijven moeten streven naar betere omstandigheden. Het is evident dat bedrijven de wet moeten naleven. Anderzijds is het een goed idee wanneer bedrijven verder gaan dan dat en de fabrikanten belonen voor hun inspanningen op ethisch vlak. Een samenwerking opstarten met NGO’s zoals Solidaridad kan daarbij hulp bieden. Deze duurzaamheid moet geïntegreerd worden in de gehele bedrijfsziel door de schakels in de waardeketen die goed presteren daarvoor te loven. In de praktijk betekent dit eveneens dat

internationale opdrachtgevers hun leveranciers niet uitsluitend op het vlak van prijzen mogen selecteren (Ranjeeb Sarma, 2014).

Mijnheer Patrick Vanhauwaert verwijst naar de rol die de fabrikanten in lageloonlanden (niet kunnen) spelen. Hij haalt aan dat zij sterk onder druk staan om onder de prijs te werken. Daardoor kunnen zij geen aandacht besteden aan dergelijke zaken. Internationale bedrijven zetten bovendien extra druk op deze fabrikanten om verder onder hun prijzen te gaan. Onder deze beperkende omstandigheden zijn er weinig mogelijkheden om zich te wijden aan initiatieven die verder reiken dan de bedrijfsactiviteiten (Vanhauwaert, 2014).

4. Non gouvernementele organisaties

4.1 Rol

In het theoretische onderdeel werd gesteld dat de rol van NGO's voorheen vooral bestond uit druk zetten op regeringen. Nu nemen zij echter ook bedrijven in het vizier (Scherer & Palazzo, 2011). In die zin zijn het in principe criticasters ten aanzien van bedrijfspraktijken.

Bovenstaande stelling komt overeen met de wijze waarop mevrouw Sara Ceustermans de huidige rol van de Schone Kleren Campagne omschrijft:

“Wij als organisatie proberen druk uit te oefenen op de bedrijven, de kledingmerken, om hun beleid te verbeteren. Hoe doen we dat: vroeger focusten wij op de gedragscodes. Wij vroegen dus aan bedrijven om een gedragscode op te maken waarin de vakbondsvrijheid, leefbaar loon, veiligheid allemaal opgenomen waren. Tot nu toe hebben we gezien dat die gedragscodes op zich niet genoeg uithalen zolang die niet gecontroleerd worden. Dus ook onafhankelijke controle, (dus niet eigen controle maar onafhankelijke controle samen met de vakbonden,) vinden wij heel belangrijk. Daarom vragen we die bedrijven nu om zich aan te sluiten bij een multi-stakeholder initiatief, waar dus ook de vakbonden mee in het bestuur zitten, zodat we zeker zijn dat die gedragscodes ook worden nageleefd.” (Ceustermans, 2014).

Hierbij valt op dat ze het heeft over het belang van onafhankelijke controles, samen met de vakbonden (cf. infra). Daarnaast vermeldt ze ook het nut van multi-stakeholder initiatieven (cf. infra).

Een concreet voorbeeld van de Schone Kleren Campagne die haar rol als criticaster vervult is in verband met de compensatie voor de slachtoffers van Rana Plaza. De NGO kijkt welke merken gestort hebben in het compensatiefonds. Merken die dat nog niet gedaan hebben worden tot de orde geroepen. Dit kan via de media gebeuren (Ceustermans, 2014).

4.2 Samenwerking met bedrijven

Om structurele veranderingen te bewerkstelligen is een dialoog van essentieel belang. Zowat alle geïnterviewden onderkennen het belang van dergelijke structurele veranderingen en de controle daarop (Ceustermans, 2014; Sarma, 2014; Thijs & Raskin, 2014; Vanhauwaert, 2014). Daarentoe lijken alle partijen eensgezind te zijn.

Vanuit strategisch oogpunt zijn er steeds meer bedrijven die willen samenwerken met NGO's. Voor NGO's is dat belangrijk omdat verandering vanuit het bedrijfsleven moet komen. Bedrijven kennen de lokale context en praktische kennis echter minder goed dan NGO's. Daarom kunnen ze elkaar goed aanvullen. Het is wel belangrijk voor de NGO's dat ze onafhankelijk blijven en dus hun financiering ook elders zoeken. Campagneorganisaties zullen eveneens blijven bestaan, dus niet alle NGO's gaan samenwerken met bedrijven. De rol van bepaalde organisaties (zoals Solidaridad) is het bedrijfsleven te helpen en kritisch mee te werken. Andere organisaties (zoals de CCC) leggen zich eerder louter toe op het onderzoeken

en bekritisieren van wantoestanden en zullen dus niet in partnerschap gaan werken (Duisterwinkel, 2014).

Volgens mijnheer Lode Benoit bestaat er de behoefte aan een samenwerking tussen bedrijven en NGO's. In dit kader vermeldt hij de Schone Kleren Campagne. Hij vindt dat zij een goed doel nastreven maar de middelen soms verkeerd aanwenden. Omwille van hun kritische toon riskeren zij een effectieve brugfunctie te mislopen (Benoit, 2014).

Er zijn bedrijven die samenwerken met NGO's om samen standaarden en normen op te stellen. Onder meer leden van de Fair Wear Foundation (cf. infra) doen dat. Ook met de Schone Kleren Campagne en de internationale Clean Clothes Campagne werken sommige bedrijven regelmatig samen. Mevrouw Sara Ceustermans vermeldt in dit verband wel dat het vaak naar aanleiding van een "urgent appeal" gebeurt. Dus wanneer een schending plaatsvindt in een bedrijf neemt de Schone Kleren Campagne contact op met de merken. Sommigen zijn dan bereid om de fabriekseigenaren onder druk te zetten. Tenslotte wijst ze erop dat er veel bedrijven zijn waarmee de Schone Kleren Campagne een goede relatie heeft. De bedrijven zelf hebben dat ook met andere NGO's (Ceustermans, 2014).

5. Standaarden en normen & zelfregulatie: (multi-)sectorinitiatieven

Mevrouw Sara Ceustermans verduidelijkt het onderscheid:

“Enerzijds zijn er business initiatieven, zoals het BSCI dat heel bekend is omdat er veel grote merken bij aangesloten zijn. Daarvan vinden we, omdat dat een business initiatief is en er geen vakbonden bij betrokken zijn, dat het niet onafhankelijk is. We vinden het dus heel belangrijk dat die verschillende stakeholders betrokken zijn bij controles. [...] Daarom focussen wij meer op de multi-stakeholders initiatieven en daar schuiven wij de Fair Wear Foundation³⁵ naar voor omdat dat het meest overtuigende is voor ons aangezien het een echt multi-stakeholders initiatief is. Daarnaast zijn er nog een heel aantal.” (Ceustermans, 2014). De opmerking die hierbij gemaakt dient te worden is dat er echter wel vakbonden zetelen in de stakeholdersraad van BSCI (cf. deel I, hoofdstuk 5.2.1).

Initiatieven hangen dikwijls samen met de bedrijfscultuur die heerst binnen een bepaalde regio. Zo hebben Fair Wear en het BSCI veel Nederlandse, Scandinavische en Duitse bedrijven. Het ETI is voornamelijk Brits. De Fair Labour Association (FLA) bestaat vooral uit Amerikaanse leden. De bedrijfscultuur van Europese en Amerikaanse regio's speelt een rol bij de invulling van een initiatief (Duisterwinkel, 2014). Mijnheer Ranjeeb Sarma vermeldt dat de standaarden idealiter gestroomlijnd zouden moeten worden en elkaar niet beconcurreren (Sarma, 2014).

Volgens mijnheer Patrick Vanhauwaert zijn bedrijven wel fier op hun sociale verwezenlijkingen maar komt de motivatie toch dikwijls van buitenaf. Het zijn dus niet zelden de afnemers die van de distributeurs verwachten dat ze aan bepaalde normen voldoen en dus deze certificaten aankopen ter controle van de producenten (Van Hauwaert, 2014).

Bij de meeste van de onderstaande controlesystemen is Bangladesh een van de landen met prioriteit (Duisterwinkel, 2014).

5.1 Standaarden en normen

5.1.1 Social Accountability 8000 standard (SA 8000)

De SA 8000 is een certificaat dat aan bepaalde voorwaarden onderworpen is (Benoit, 2014). Mijnheer Ranjeeb Sarma wijst erop dat SA 8000 gebaseerd is op IAO-conventies (Sarma, 2014).

Volgens mevrouw Sara Ceustermans wordt de SA 8000 een multi-stakeholder initiatief genoemd maar is het in principe een bedrijfsinitiatief. Verder werken zij samen met het BSCI (Ceustermans, 2014). De gedragscodes van de SA 8000 en het BSCI komen sterk overeen. Daarnaast vereist de SA 8000 een controle door een onafhankelijke derde waarbij burgerrechtenorganisaties betrokken worden (Sarma, 2014).

³⁵ Zie ook hun eigen omschrijving van de FWF en andere controlesystemen op <http://www.schonekieren.be/code/msi.htm> (Schone Kieren Campagne, s.d.).

5.1.2 International Organization for Standardization 26000 (ISO 26000)

Mijnheer Ranjeeb Sarma vermeldt dat deze “nieuwe versie van SA 8000” een vernieuwende rol speelt omdat ze eveneens milieu-aspecten in beschouwing neemt (Sarma, 2014).

Volgens mevrouw Carien Duisterwinkel is het hoe dan ook nuttig om een focus te hebben op managementsystemen. Dat is volgens haar positief aan de ISO 26000. Deze standaard wordt meegenomen in bepaalde initiatieven. Toch hoort ze er niet meteen veel over. Van in het begin werd benadrukt dat het niet de bedoeling was er een certificaat op zich van te maken (tevens op hun website³⁶ werd dat onderlijnd). Er gingen echter stemmen op om dit wel te doen en bijgevolg werd de mogelijkheid om een certificaat te krijgen aangeboden door consultants (Duisterwinkel, 2014).

Inhoudelijk is de ISO 26000 weinig vernieuwend voor de meer ambitieuze bedrijven. Voor anderen kan dit wel een goede richtlijn zijn: zij zijn dikwijls al bekend met het taalgebruik van andere ISO-normen. Zo is de stap kleiner om iets dergelijks op het vlak van duurzaamheid toe te passen. De procedure volgens dewelke deze norm werd opgezet, was vernieuwend omdat er meerdere groepen in betrokken werden (Duisterwinkel, 2014).

5.2 Op bedrijfsinitiatief

5.2.1 Business Social Compliance Initiative (BSCI)

5.2.1.a Inhoud

Volgens mevrouw Sara Ceustermans is het BSCI het meest bekende business initiatief (Ceustermans, 2014). Mijnheer Ranjeeb Sarma vermeldt dat dit initiatief zeer bedrijfsvriendelijk is. Dankzij de flexibiliteit die eigen is aan het BSCI, is het systeem meer succesvol dan andere systemen. Overigens zetelt Solidaridad in de stakeholdersraad van het BSCI (Sarma, 2014).

Mevrouw Sarah Machiels vermeldt dat de BSCI-inhoud aan het wijzigen is. De gedragscode is zeer recentelijk verstrengd (Machiels, 2014). Volgens mijnheer Ranjeeb Sarma dringt een uniformisatie van standaarden en normen zich op, waarbij wel rekening gehouden moet worden met de verschillende realiteiten in de verschillende landen. De “one size fits all”-denkwijze van de huidige standaarden en normen is niet afgestemd op de contextuele verschillen tussen landen. Daarnaast denkt hij wel dat de toepassingswijze moet en zal veranderen (cf. infra, belangenconflicten bij controle). Veranderingen zijn noodzakelijk volgens hem (Sarma, 2014).

³⁶ Voor meer informatie, zie: http://www.iso.org/iso/discovering_iso_26000.pdf

5.2.1.b Werking

Hier wordt teruggekomen op de concrete werking voor bedrijven. Ook worden de beweegredenen om lid te worden van BSCI omschreven. Meer bepaald wordt uitgetest of dit voornamelijk vrijwillig dan wel onder druk van het bedrijf waaraan geleverd wordt gebeurt.

Concreet vragen fabrikanten zelf controles aan wanneer de 3-jarige termijn (eigen aan het BSCI) verstreken is. Zij hebben hiervoor toelating nodig van Global Impact zelf. Wanneer Global Impact opmerkt dat bepaalde leveranciers nog geen aanvraag hebben ingediend wanneer de 3-jarige termijn bijna verstreken is, zullen zij hen aanmanen. Indien leveranciers niet wensen mee te werken kan het zijn dat zij uiteindelijk uitgesloten worden (Machiels, 2014).

Aspirant BSCI-leden laten bij twee derde van de leveranciers een controle uitvoeren en nodigen hun leveranciers uit voor capaciteitstrainingen. Tegenwoordig is de code niet enkel van toepassing op de leveranciers maar ook op de bedrijven zelf. Ze incorporeren als het ware de waarden en principes van het BSCI in hun werkwijze en dragen dit uit over de hele keten. Qua communicatie is dit een belangrijke verandering. De filosofie die nu in toenemende mate naar boven komt is het stap voor stap verbeteren via onderwijzen in plaats van het vroegere slagen of falen (alles of niets) bij een BSCI-controle. Dit is een grote vooruitgang volgens mevrouw Carien Duisterwinkel (Duisterwinkel, 2014).

De reden dat Global Impact is aangesloten bij het BSCI is enerzijds omdat sommigen van hun klanten dat vereisen (bijvoorbeeld Disney en Aldi zijn zeer streng). Anderzijds probeert Global Impact zelf klanten die minder ethisch bewust zijn wel aan te manen. Bepaalde klanten, dus eindverkopers, zijn hier echter niet met begaan en kijken enkel naar de prijs (Thijs & Raskin, 2014). De wederzijdse invloed komt hier opnieuw op de voorgrond.

5.2.1.c Een kritische reflectie op het BSCI

De BSCI-controles zijn volgens mevrouw Sara Ceustermans onvoldoende kwalitatief (cf. infra, hoofdstuk 7.3: accurate controle). Ook inhoudelijk zijn hun standaarden minder hoog als bij het multi-stakeholder initiatief Fair Wear Foundation (cf. infra; Ceustermans, 2014).

Ook mijnheer Jef Van Hecken heeft zijn twijfels over het BSCI-systeem vermits de arbeiders er onvoldoende bij betrokken worden. Hij illustreert zijn twijfels door erop te wijzen dat het BSCI nog groen licht gegeven had aan Rana Plaza, één à twee maanden voordat de ramp plaatsvond. BSCI-controles verlopen volgens een checklist. Het is echter essentieel dat de arbeiders bevraagd worden. Bovendien kan misbruik gemaakt worden van het feit dat de controles aangekondigd worden. Het is dus een goed idee om de strategie te herbekijken. Arbeiders moeten inspraak krijgen (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

Het BSCI is echter momenteel aan het veranderen. Er wordt een nieuwe code opgesteld die de impact van het systeem ten goede kan komen. Bovendien is het aantal bedrijven dat is aangesloten aanzienlijk, zo'n 1300 bedrijven, waaronder een behoorlijk aandeel kleine bedrijven. Het is belangrijk dat ook die kleinere bedrijven mee opgenomen worden aangezien

95 percent van de Europese bedrijven tot die groep behoort. Ook al is het voor hen niet altijd gemakkelijk (cf. infra, hoofdstuk 7: praktische problemen). Bovendien is de context aan het veranderen, onder andere door het Ruggie-kader. Een club als het BSCI kan houvast en hulpmiddelen bieden bij onder andere de stakeholderdialoog en een rol spelen om alle leden te leren wat hen te doen staat (Duisterwinkel, 2014).

Verder is de inspraak van de stakeholdersraad erop vooruitgegaan. Eerst was het onduidelijk welke rol de stakeholdersraad precies speelde. De laatste jaren is er een toenemende structurele verbinding met de raad van bestuur. De voorzitter van de stakeholdersraad neemt nu namelijk ook deel aan de vergadering van het hoofdbestuur. Bovendien zijn er nu ook punten waar de stakeholdersraad gehoord moet worden vooraleer de raad van bestuur een beslissing kan nemen. Er wordt in toenemende mate belang gehecht aan de samenwerking, dit kan echter nog wel verder verbeterd worden. Aangezien de missie van dergelijke initiatieven erin bestaat om de omstandigheden voor de werknemers te verbeteren, is een sterke directe vertegenwoordiging van werknemersorganisaties en vakbonden wel belangrijk (Duisterwinkel, 2014).

Mijnheer Ranjeeb Sarma haalt het belangenconflict bij de controle aan. Een slechte rapportering kan impliceren dat de fabriek de volgende keer een andere controlefirma aanstelt. Het is immers mogelijk om verschillende agentschappen aan te stellen binnen BSCI (Sarma, 2014).

5.3 Multi-stakeholder benaderingen

Niet alleen Scherer en Palazzo (2011) wijzen op de noodzaak aan multi-stakeholder initiatieven. Ook mevrouw Sara Ceustermans (cf. supra, citaat), mevrouw Friederike Römer en mijnheer Jef Van Hecken wijzen op het belang hiervan.

Het is een goede zaak wanneer bedrijven en NGO's samenwerken aangezien bedrijven expertise kunnen putten uit NGO's. Hoe dat precies in zijn werk gaat hangt af van de relatie. De soort relatie hangt af van de beweegreden: deze kan strategisch zijn, een reactie op een ramp of ter innovatie. Ze vermeldt daarbij dat het voor bedrijven niet eenvoudig is om winst te maken en eveneens aan alle andere verwachtingen te voldoen (Römer, 2014).

Volgens mijnheer Van Hecken zijn multi-stakeholder initiatieven bijzonder belangrijk om het gebrek aan werknemersrepresentatie bij bedrijfsinitiatieven te remediëren. Multi-stakeholder initiatieven houden immers rekening met arbeiders. Opdat dergelijke initiatieven, zoals de Fair Wear Foundation, meer aanhang zouden krijgen in België, is het nodig om bedrijven meer te motiveren (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

5.3.1 Fair Wear Foundation (FWF)

Wat multi-stakeholder initiatieven betreft, is de Fair Wear Foundation het meest bekende. Toch is het nog niet zo bekend in België; hier zijn slechts vier merken aangesloten. Dus in België moeten ze nog aan hun bekendheid werken (Ceustermans, 2014).

Bel & Bo heeft studies in het kader van MVO laten uitvoeren door Ernst & Young. Daarom kennen zij een deel van de controlesystemen die in deze thesis vermeld worden (en bovendien ook enkele daarbuiten). Ze hebben daarnaast eveneens contact met mevrouw Sara Ceustermans van de Schone Kleren Campagne. Zij raadde hen aan om zich aan te sluiten bij de FWF (Benoit, 2014).

De kwaliteit van een controlemechanisme schuilt volgens mijnheer Lode Benoit in de wijze waarop deze controle wordt uitgevoerd. Hij vindt dat de FWF redelijk duur maar wel redelijk ten opzichte van de totaliteit is en niet bijzonder veel audits uitvoert. De FWF gelooft namelijk eerder in klachtenprocedures die rechtstreeks van de werknemers uitgaan. Daarom is hij benieuwd naar hoe het lidmaatschap (waarvan hij hoopt dat het binnenkort goedgekeurd wordt) en de verdere samenwerking zullen verlopen. Aangezien hijzelf meer gelooft in de waarde van de controles, hoopt hij eventueel additionele controles te kunnen uitvoeren (Benoit, 2014).

Naar mijnheer Lode Benoit's aanvoelen voert de FWF weinig audits uit, daartegenover staat wel dat de kost best draaglijk is. De motivatie om te appliceren voor lidmaatschap ligt bij het ethische besef dat heerst binnen de bedrijfscultuur, de aankopen kunnen dan met een gerust gemoed gebeuren. Uiteraard speelt de reputatie ook een rol. Anderzijds kan een voorbarige bekendmaking meer kwaad dan goed doen. Verder is een externe rapporteringscheck essentieel om aan legitimiteit te winnen (cf. deel I: 5.2.1.c). Het nadeel van een dergelijk lidmaatschap schuilt in de aangepaste procedures. Vooraleer een aankoop plaats zal kunnen vinden is een eigen controle niet voldoende, daarom zal het even duren voordat de aankoop kan gebeuren. Om de globale balans op te maken is het een investering op korte termijn die echter wel loont op lange termijn (Benoit, 2014).

De motivatie achter de aanvraag tot lidmaatschap bij de Fair Wear Foundation is dat, als kleine organisatie, Bel & Bo een bundeling van krachten kan gebruiken. De winkelketen is nog geen lid maar mijnheer Lode Benoit drukt zijn hoop uit dat dit voor juni 2014 wel het geval zal zijn (Benoit, 2014).

5.3.2 Ethical Trading Initiative (ETI)

De standaarden van het Britse ETI zijn hoog (Benoit, 2014).

Mevrouw Sara Ceustermans vermeldt dat onder andere C&A aangesloten is bij dit multi-stakeholder initiatief. Het ETI heeft wat grotere merken dan de Fair Wear Foundation. "Het is eerder een learning community, waar bedrijven onderling goede praktijken delen. Maar met betrekking tot lonen hebben zij nog niet zo'n uitgestippeld beleid in vergelijking met de Fair Wear Foundation." (Ceustermans, 2014).

Het Ethical Trading Initiative focust minder op het arbeidsrecht dan de FWF (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

5.3.3 Clean Clothes Campaign (CCC)

“De Schone Kleren Campagne is een internationale campagne die de arbeidsomstandigheden in de kledingsector, vooral bij de productie dan, wil verbeteren. De Clean Clothes Campaign heb je op internationaal niveau. Er zijn 15 platformen zoals het onze, Schone Kleren Campagne in België. Wij zijn allemaal platformen die bestaan uit verschillende leden, o.a. de vakbonden, maar ook consumentenorganisaties, socio-culturele organisaties, een Noord-Zuid-beweging ook. Dus ja, wel een veelzijdige organisatie.” (Ceustermans, 2014).

NGO's en bedrijven werken samen om goede en haalbare standaarden en normen te creëren. Onder andere de Clean Clothes Campaign en het Veiligheidsakkoord zijn hierop gebaseerd. Het gaat hierbij om een leerproces (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014). Mijnheer Ranjeeb Sarma wijst er echter op dat de CCC slechts tot op beperkte hoogte zal samenwerken met bedrijven om hun onafhankelijkheid te waarborgen (Sarma, 2014).

5.4 Evolutie

Mevrouw Sara Ceustermans verwijst naar het recente Veiligheidsakkoord in Bangladesh:

“Ik denk dat het veiligheidsakkoord in Bangladesh een echte trendbreuk is. Het is de eerste keer dat er zo'n akkoord is dat bindend is, dat is al belangrijk, natuurlijk; maar ook door het feit dat het zowel de overheid, als de merken, als de vakbonden verenigt rond één doelstelling. Daarom vinden wij dat heel belangrijk, maar het is natuurlijk alleen maar gericht op veiligheid, niet op lonen en het is ook niet (aanwezig) in andere landen, alleen maar in Bangladesh. Dus wij denken, hopen, dat dit soort akkoorden ook voor andere thema's, in andere landen kan.” (Ceustermans, 2014).

In die zin lijken rampen zoals Rana Plaza, dat afgelopen jaar plaatsvond, weldegelijk een schokgolf te veroorzaken. De effecten blijven niet uit en innovatieve initiatieven zoals het Veiligheidsakkoord zijn daarvan het resultaat.

Mevrouw Carien Duisterwinkel denkt dat standaarden en normen in de toekomst uit minder gedetailleerde regels voor elk onderdeel zullen bestaan. De nadruk zal daarentegen meer op de doelstellingen en principes gelegd worden. Ook zal er meer aandacht komen voor stapsgewijze verbeteringen en de praktische methodes erachter. Daarbij zullen merken werknemers aanwerven die daarin gespecialiseerd zijn en zal zelfrapportage door fabrieken aan belang winnen. Ze hoopt dat er meer aandacht komt voor dat soort concrete verbeteringen en minder zwart-wit denken. Het is een werk van lange adem (Duisterwinkel, 2014). Mevrouw Friederike Römer besluit met de hoop dat de positieve trend zich verder zal zetten met een goede impact tot gevolg (Römer, 2014).

6. Consumenten

Volgens mevrouw Carien Duisterwinkel ligt vooral bij de textielindustrie veel macht bij de consumenten en modebedrijven (Duisterwinkel, 2014). Ook volgens mijnheer Jef Van Hecken en mijnheer Ali Siddique mag de rol van de consument, als motivatie voor bedrijven om ethisch verantwoord te handelen, niet onderschat worden. De reputatie van een merk is hierbij de essentie (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

Opvallend is de verontwaardiging van mijnheer Sohrab Ali i.v.m. de prijs die in België gevraagd wordt voor kledij. Hij stelt dat voor de prijs dat de kleren geproduceerd worden in Bangladesh, ze voor drie euro verkocht zouden kunnen worden. Volgens hem zou de prijs maar een heel klein beetje moeten stijgen om de lonen in Bangladesh te verdubbelen, het zou slechts over enkele euro's gaan. Dus de consumenten zouden weinig moeten opofferen (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014). Dit conflicteert met de stelling van mijnheer Patrick Vanhauwaert dat de kans op een ethisch verantwoorde achtergrond kleiner is bij goedkope kledij uit lagere marktsegmenten (Vanhauwaert, 2014). Mijnheer Ranjeeb Sarma nam ook een dergelijk standpunt in (Sarma, 2014). Daarentegen kwam uit het interview met mevrouw Nele Thijs en mevrouw Livia Raskin naar voor dat Aldi bijzonder streng is op het vlak van ethische normen. Aldi is echter een merk dat concurreert op prijzen (Thijs & Raskin, 2014). Mijnheer Jef Van Hecken stelde eveneens dat de prijs niet per se gelinkt kan worden aan de al dan niet ethisch verantwoorde achtergrond van een merk (Verstraete, 2014, 24 april).

Hogere lonen zouden volgens mijnheer Lode Benoit in een lichte stijging van de consumentenprijs resulteren. Die zou echter beperkt zijn dankzij de verhoogde stimulans om efficiënter te gaan werken aan productiezijde, onder andere door het gebruik van betere machines en innovatie (Benoit, 2014). Mijnheer Christopher Williams verwijst naar de economische crisis als een tegenwerkende factor. Consumenten wensen hun kledij zo goedkoop mogelijk aan te kopen. De populariteit van bepaalde lage marktsegmenten toont dit aan (Williams, 2014).

6.1 Nood aan responsabilisering

De gebeurtenis van Rana Plaza heeft de verantwoordelijkheidszin van consumenten geprikkeld (Williams, 2014). Om het consumentenbewustzijn te stimuleren is echter een continue media-aandacht nodig. Dit bewustzijn is slechts tijdelijk indien de media-aandacht wegvalt. Ook de kostprijs speelt een rol. Wanneer de kostprijs van ethisch verantwoorde producten slechts minimaal verschilt met die van de andere, is de kans uiteraard groter dat consumenten hiernaar grijpen. Mijnheer Lode Benoit vergelijkt dit met het verschil tussen bio- en gewone voeding. Kleding is echter een ingewikkelder product. De productieketen is zeer lang en dit komt de transparantie dikwijls niet ten goede. Voor consumenten is het moeilijk om signalen door te sturen naar de bedrijfswereld. Wel kunnen zij aankopen doen bij bepaalde ketens (bijvoorbeeld via het internet) die zich specifiek richten tot deze niches. Mijnheer Lode Benoit stelt dat het al een mooie verwezenlijking zou zijn indien alle ketens een samenwerking met de FWF of iets dergelijks zouden opstarten en onderhouden. Dan valt

een groot stuk van de markt en de productieketen onder externe controle. Dit zal echter niet gauw volledig zijn (Benoit, 2014).

Mevrouw Friederike Römer wijst erop dat er een positieve evolutie gaande is maar dat deze slechts zwak zal blijven zolang het verantwoordelijkheidsbesef bij consumenten niet verbetert (Römer, 2014).

Mevrouw Carien Duisterwinkel is niet meteen overtuigd wat de revolutie vanuit de consument betreft. Zij zijn te verdeeld en hebben te weinig kennis en soms ook interesse om dit in groep aan te pakken. Vandaar voelt ze er meer voor om vanuit het bedrijfsleven te werken. De consument kan wel vragen stellen in de winkel en zo druk zetten. In die zin hebben certificaten wel een signaalfunctie, hoe meer consumenten dergelijke producten kopen, hoe meer bedrijven gemotiveerd worden om na te denken over de wantoestanden (Duisterwinkel, 2014).

6.2 Nood aan transparantie

Mijnheer Christopher Williams vermeldt de optie om ethische labels toe te kennen (Williams, 2014). Opdat de consument de kans krijgt om een weloverwogen keuze te maken, is een duidelijk zichtbare certificering essentieel. Dit laat in de meeste Westerse landen nog te wensen over. Duitse consumenten zijn reeds beter geïnformeerd. Op dat vlak mag een voorbeeld genomen worden aan de aanpak in Duitsland (Thijs & Raskin, 2014).

Volgens mijnheer Patrick Vanhauwaert zijn het vooral de lagere marktsegmenten die weinig aandacht besteden aan de arbeidsomstandigheden bij de productie. Dit komt omdat zij concurreren op prijs, niet op kwaliteit en andere factoren. Het is moeilijk voor de consument om te weten of een kledingstuk al dan niet ethisch geproduceerd is. Door lage marktsegmenten te vermijden, kan hij wel meer zekerheid hebben dat het kledingstuk ethisch geproduceerd is. Certificaten bieden enige garantie. De consument kan echter in de winkel zelf enkel naar het land van productie kijken, wanneer hij een kledingstuk aankoopt en dat is niet veelzeggend (Vanhauwaert, 2014).

Door innovatief tewerk te gaan en nichemarkten aan te spreken, kunnen bedrijven inspelen op consumentenbewustwording. De uitbouw van aparte productielijnen met een ethische focus kan hierop inspelen. Een aparte productielijn opstarten die meer ethisch verantwoord zou zijn houdt echter een zeker risico in. De andere kledingstukken kunnen namelijk eveneens ethisch geproduceerd zijn maar enkel niet gecertificeerd zijn. Anderzijds zou het op termijn mogelijk wel een goed idee zijn, analoog aan het bio-certificaat in de supermarkt (Benoit, 2014). Volgens mevrouw Nele Thijs en mevrouw Livia Raskin is het eerder hypocriet om slechts een deel van de productie ethisch te verantwoorden (Thijs & Raskin, 2014).

7. Praktische problemen

7.1 Beperkte invloed bij kleinere bestellingen

Het is moeilijk om invloed uit te oefenen op leveranciers wanneer de bestellingen slechts een klein aandeel van hun totale productie uitmaken. De producent zal eerder rekening houden met de eisen van zijn afnemer (de distributeur) wanneer die een aanzienlijk deel van de productie vertegenwoordigt (Vanhouwaert, 2014).

Zoals eerder vermeld werd, is het afhankelijk van hun klant in kwestie ofdat Global Impact bij de selectie van de producent ook rekening houdt met diens BSCI-lidmaatschap. Afhankelijk van de grootte van het order, kunnen zij producenten overtuigen om lid te worden van het BSCI. Hieraan zijn echter kosten verbonden voor de producent. Deze zal dus via een kosten-batenanalyse beslissen of het order voldoende groot is om hiervoor te compenseren. Er is dus sprake van schaalvoordelen: naarmate het order groter is, compenseert het voor de vaste kosten van het BSCI-lidmaatschap. Global Impact en zijn klant hebben dan ook meer zeggenschap naarmate het om een grotere bestelling gaat (Thijs & Raskin, 2014).

Uit het interview met mijnheer Jef Van Hecken, mijnheer Sohrab Ali en mevrouw Amena Siddique komt dit eveneens naar voor. Om dit te remediëren is het belangrijk dat bedrijven een duurzame vertrouwensrelatie op lange termijn opbouwen met hun leveranciers. Mijnheer Patrick Vanhouwaert erkende het belang van een goede vertrouwensrelatie evenzeer. Op die manier zullen inkopers immers meer inspraak hebben op de werkwijze van de leverancier (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014; Vanhouwaert, 2014).

Mijnheer Lode Benoit stelt dat wanneer het minimumloon bijvoorbeeld inadequaat is, het aan de overheid en vakbonden is om hier iets aan te doen. Een kleine speler kan moeilijk plots beslissen om meer te betalen. Op die manier zou hij zichzelf uit de markt prijzen en is het effect quasi nihil. Om te weten welk aandeel Bel & Bo uitmaakt van de jaarproductie van een bepaalde producent, vragen zij een percentage op. Zodoende weten zij hoe sterk zij staan bij de onderhandelingen naar meer verantwoorde omstandigheden. Als kleine speler is de samenwerking met de FWF heel nuttig (cf. supra). De FWF bundelt namelijk de krachten van meerdere ondernemingen en in die zin staan ze samen sterk (Benoit, 2014).

Vanuit deze motivatie stelt mijnheer Lode Benoit ook dat rechtstreeks aankopen een goed idee is. Op die manier is er een duurzamere band tussen het bedrijf en de producent. Dit vereenvoudigt het overzicht voor en de implementatie van een bepaalde ondernemingsstrategie (zoals maatschappelijk verantwoord ondernemen). De controle blijft echter wel moeilijk. Vanuit deze invalshoek koopt Bel & Bo nu rechtstreeks bij de producent aan. Vroeger was er nog een tussenpersoon; het risico bestond dat hij omgekocht werd en zo niet keek naar de ondernemingsstrategie van de winkelketen in kwestie. Door de nieuwe directe relatie is de winkelketen volgens hem nu echter 95 percent zeker dat de bestelling effectief door deze producent uitgevoerd werd (Benoit, 2014).

De drijfveer van internationale bedrijven is nog te vaak het risico op negatieve publiciteit. Verder werken ze ook te veel vanuit een checklist (“compliance”). Ze worden lid van een initiatief en laten het werk over aan een derde partij. Om een duurzame productie in de hand te werken is het belangrijk dat de fabriek zelf positief gemotiveerd wordt (cf. belang van een vertrouwensband). Een interne aanwerving van mensen die de problematiek (ter plaatse) bekijken is nodig om het probleem serieus aan te pakken. Dit gebeurt tegenwoordig in toenemende mate. Te veel vertrouwen op een louter theoretisch controlerapport is dus niet goed. Daarnaast moeten internationale bedrijven een onderscheid kunnen maken tussen fabrieken die mee willen maar het nog niet kunnen en zij die niet gemotiveerd zijn om iets aan de situatie te veranderen. Hier komt het belang van een goede relatie tussen internationale bedrijven en hun leveranciers opnieuw naar boven. Uit deze samenwerking volgt dat bedrijven ook naar zichzelf moeten durven kijken. Meer specifiek is het belangrijk te verifiëren of de inkooprijzen een goed loon mogelijk maken. Daarvoor moeten ze een aantal belangrijke leveranciers en de inkoopafdeling ook betrekken bij de zaak. Het is belangrijk om naast de controle op producenten ook de eigen inkooppraktijken onder de loep te nemen. Een goed idee is bijvoorbeeld feedback te vragen aan de lokale fabrieken zodat er samen naar een betere uitkomst toe gewerkt kan worden. Investeren in de relatie is nodig. Zomaar vertellen wat de fabriek moet doen heeft dus minder zin dan een samenwerking opbouwen. Op dit vlak is er eveneens een positieve evolutie. Bovendien durven Westerse bedrijven in toenemende mate toe te geven dat het voor hen niet altijd evident is en het nog tijd gaat kosten. Ook dat ze niet voor alles verantwoordelijk kunnen zijn wordt toegegeven. Een label of een certificaat lost niet alles op. Een continue verbetering in de ondernemersstijl nastreven is essentieel (Duisterwinkel, 2014).

7.2 **Kostprijs certificaten**

Mijnheer Patrick Vanhauwaert wijst erop dat de certificaten (zoals het BSCI) zeer kostelijk zijn. Vooral naar kleinere distributeurs en handelaars toe is dit een onhaalbare zaak (Vanhauwaert, 2014).

Sinds 2000 heeft Bel & Bo een gedragscode die gebaseerd is op de principes van de IAO (Internationale Arbeidsorganisatie). Deze laten ze controleren door bureau Veritas. Zij voeren controles uit op de ateliers met behulp van documentatie en interviews met de individuele werknemers (daarbij hebben ze geen contact met vakbonden). Hieraan is echter een aanzienlijk kostenplaatje verbonden (Benoit, 2014).

Naast de loutere kostprijs steekt er nog een andere moeilijkheid de kop op bij de certificering. In België moet voor elk nieuw artikel opnieuw een sociaal label aangevraagd worden. Dit proces duurt zes tot acht maanden. Voor kleding valt dit moeilijk te realiseren aangezien er zes collecties per jaar zijn (Vanhauwaert, 2014).

7.3 Een accurate controle

Mijnheer Jef Van Hecken stelt dat een adequate controle essentieel is. Internationale bedrijven moeten dus ook investeren in controle op controle, zodat de objectiviteit van de controles zelf getoetst wordt (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

Het is niet eenvoudig om zelf controle uit te oefenen op het gedrag van de producenten. Indien Westerse distributeurs tussenhandelaars in dienst nemen om ter plaatse de bestellingen toe te kennen, is het risico groot dat er weinig sprake is van ethische handel: het valt op dat mijnheer Patrick Vanhauwaert geen hoge verwachtingen heeft van de ethische verantwoordelijkheid van de lokale tussenhandelaars. Zelfs wanneer Westerse distributeurs zelf bij de producenten ter plaatse bestellen (en dus een schakel overslaan), valt het overzicht weg voor de distributeur als deze producenten (een deel van) de bestelling op hun beurt verder uitbesteden. Hij vermeldt hier het belang van persoonlijk contact en een vertrouwensband tussen de lokale producenten en Westerse verdelers (Vanhauwaert, 2014). Ook mevrouw Nele Thijs en mevrouw Livia Raskin verwijzen naar de moeilijkheid om het overzicht te behouden wanneer leveranciers op hun beurt opnieuw uitbesteden. Dit bemoeilijkt de controle sterk (cf. supra, deel I, Ruggie in hoofdstuk 2.2.2.b; Thijs & Raskin, 2014). Mijnheer Christopher Williams onderkent het controleprobleem eveneens. Volgens hem ontbreekt het internationale bedrijven aan een controle over hun waardeketen. Lokale producenten besteden hun bestelling immers niet zelden uit. Wanneer dit zo ver gaat dat de eerste schakels van de waardeketen uit het gezichtsveld van de opdrachtgever verdwijnen, is het risico des te groter (Williams, 2014). Om het probleem serieus aan te pakken is het belangrijk om intern mensen aan te werven die de problematiek (ter plaatse) bekijken. Dit gebeurt tegenwoordig in toenemende mate (Duisterwinkel, 2014).

In het bijzonder bij het BSCI-systeem is het probleem dat de controles vooraf aangekondigd worden, waardoor fabrikanten zich kunnen voorbereiden en bijgevolg aan de objectiviteit van de controles getwijfeld kan worden. Ook zij halen aan dat de vertrouwenspersonen te plaatse soms dichter lijken te staan bij de fabriekseigenaars dan bij hun werkgever, Global Impact. Daaruit concluderen ze dat Global Impact in principe zeer onafhankelijke eigen personen in dienst zou moeten nemen (Thijs & Raskin, 2014).

Mevrouw Sarah Machiels nuanceert dit echter. De BSCI-controles worden vooraf aangekondigd. Dit is nodig opdat de fabriekseigenaars tijdig de nodige aanpassingen kunnen maken aan hun infrastructuur (Machiels, 2014). Daartegenover staat wel dat aanpassingen op zeer korte termijn, zoals veiligheidsvoorschriften, dan ook mogelijk zijn. Mevrouw Nele Thijs stelt dat aangepaste kledij en een vrije doorgang van de nooduitgangen tijdelijk in orde gebracht kunnen worden voor controles, wat een verkeerd beeld van de reële toestand schetst. Ze geeft het voorbeeld van een fabriek waar de nooduitgang belet was door een twee meter hoge stapel van zakken gevuld met afgewerkte kledij. Dergelijke fabrieken vallen echter dikwijls toch nog door de mand bij controles omdat ze niet of onvoldoende opruimen. Het beeld is dus nog niet dermate vertekend door het feit dat de controles aangekondigd worden (Thijs & Raskin, 2014).

Mevrouw Sara Ceustermans wijst op een gebrek aan objectiviteit:

“[...] BSCI doen ook eerder checklist-controles, die gaan praten bij een fabriekseigenaar, checken of er een aantal documenten aanwezig zijn, maar gaan niet praten met werknemers. Als dat al gebeurt, is dat vaak voorbereid, dus weten de mensen al wat zij moeten antwoorden.” (Ceustermans, 2014). Treffend is dat ze hierbij vermeldt dat Rana Plaza nog enkele weken voor de instorting een groen licht kreeg van het BSCI. De audits zijn volgens haar dus onvoldoende kwalitatief (Ceustermans, 2014).

Mevrouw Sarah Machiels stelt tenslotte nog dat het beter zou zijn wanneer de controles meer frequent zouden plaatsvinden. Momenteel impliceert het lidmaatschap van het BSCI dat er om de drie jaar een controle uitgevoerd moet worden. Dit volstaat niet (Machiels, 2014).

In verband met het BSCI en andere controlesystemen verwijst mijnheer Ranjeeb Sarma naar het probleem van belangenconflicten. De productiefaciliteiten moeten immers zelf betalen voor hun audits door derden. Die derden zullen echter kritiek moeten leveren op hun werkgevers. Hierbij rijst een geloofwaardigheidsprobleem (Sarma, 2014). Daarom is het aan te raden dat internationale spelers, naast de lokale inspectie, ook eigen en onafhankelijke controlepersonen in dienst nemen (Williams, 2014).

Volgens mijnheer Jef Van Hecken rijst er een groot probleem bij de betrouwbaarheid van de controles. Bijvoorbeeld bij het BSCI zijn het heel eenzijdige gebeurtenissen waar enkel het management van de productiefaciliteiten bij betrokken wordt. Het is echter essentieel dat ook de werknemers, bijvoorbeeld via vakbondsvertegenwoordiging, aan het woord gelaten worden. Wanneer dit nu gebeurt, leidt dit tot stereotype antwoorden die vaak vooraf ingefluisterd werden door het management. Als bijvoorbeeld gevraagd wordt naar de leeftijd van een bepaalde arbeider, antwoordt deze dikwijls met het veelzeggende “above 18”. Na de ramp van Rana Plaza bleek ook dat onder de slachtoffers veel minderjarigen waren. Arme ouders zijn immers genoodzaakt hun kinderen in te zetten om te compenseren voor de bijzonder lage lonen. Vermits de kinderen dan ongeschoold blijven, creëert dat een vicieuze cirkel. (Dit is de laatste jaren enigszins gebeterd.) De controles omvatten de veelzijdigheid van de realiteit dus onvoldoende (Van Hecken, Ali, Siddique, 2014).

Ook mevrouw Sara Ceustermans wijst op het belang van een onafhankelijke controle die samen met de vakbonden uitgevoerd wordt. Op die manier is er pas echt zekerheid dat de gedragscodes effectief worden nageleefd (Ceustermans, 2014)

De essentie bij controlesystemen is dat ze een rol spelen bij de duurzame inkoop maar er moet meer zijn dan dat. Een dergelijk systeem maakt deel uit van de verantwoordelijkheid van een bedrijf. Het ETI is strenger dan het BSCI maar dat wil niet zeggen dat bedrijven die aangesloten zijn bij het ETI het per se beter doen. Het moet namelijk geïmplementeerd worden in het bedrijf. Er moeten mensen aangeworven worden die zich met deze zaken bezighouden. De eigen inkooppraktijken mogen het succes niet in de weg staan en de resultaten van een audit betekenen niet alles. Er moet ingezet worden op stap voor stap verbeteren. Ze vervullen zeker een rol maar ze lossen niet alles zomaar op. Bedrijven geven

zelf dan ook toe dat controlesystemen moeilijk verbetering brengen met betrekking tot niet-kwantificeerbare aspecten zoals discriminatie (dit werd in het theoretische onderdeel reeds aangehaald). Het is moeilijk om door een momentopname de hele toestand ter plaatse te overzien. Hun directe impact is dan ook niet bijzonder groot bij minder meetbare problemen. Hun indirecte impact speelt echter ook een rol. Controlesystemen kunnen namelijk merken, (tussen)leveranciers en andere stakeholders bij elkaar brengen om expertise uit te wisselen (Duisterwinkel, 2014).

Conclusie

a) Interne belanghebbenden (in de waardeketen)

De eerste onderzoeksvraag peilt naar de aanleiding van de problematiek in de Bengaalse textielindustrie. De talrijke incidenten, waaronder in Rana Plaza, zijn niet meer dan de zichtbare top van de ijsberg. Elke schakel in de waardeketen draagt een eigen specifieke verantwoordelijkheid.

Om te beginnen bij de lokale confectiefabrieken komt naar voor dat deze eerste schakel die hier in beschouwing genomen werd, zich tussen een veelheid aan vuren bevindt. Hoewel zij hoofdzakelijk via prijsconcurrentie bestellingen moeten binnenrijven, stellen hun afnemers variërende ethische eisen. Om hieraan te kunnen voldoen, besparen deze lokale werkgevers op de lonen en de veiligheid van de zwakste partij: de Bengaalse textielarbeiders, waaraan overigens een overaanbod is. Onder meer omdat de textielsector essentieel is voor het land, staat de Bengaalse overheid aan de kant van de werkgevers. Het welzijn van de Bengaalse werknemers komt bijgevolg op het achterplan. De volgende eventuele schakel zijn de lokale, Bengaalse tussenhandelaars. Het ethische verantwoordelijkheidsbesef lijkt bij hen in onvoldoende mate aanwezig. In deel II werd aangegeven³⁷ dat zij leveranciers louter selecteren op de prijs zonder daarbij oog te hebben voor de ethische verantwoording. Een verdere schakel zijn de Westerse verdelers. Naast de merken kunnen ook zij lid worden van initiatieven (zoals het BSCI). Hun handelen wordt evenwel bepaald door de klant in kwestie³⁸. Uit het empirisch onderzoek bleek echter dat zij door de onderlinge uitbesteding in Bangladesh niet steeds een duidelijk overzicht hebben op de voorgaande schakels. Dit werd aangegeven door de knik in het conceptueel schema. Omdat de media-aandacht zich niet op hen richt, hebben deze verdelers toch de kans om door de mazen van het net van ethische vereisten te glippen. Een stap verder in de productieketen bevinden zich de opdrachtgevers, de merken. Zij zijn sterkere actoren die, aangespoord door de potentiële reactie van de consument op wantoestanden, ethische eisen stellen. Daartoe kunnen zij zich certificeren of aansluiten bij bedrijfs- of multi-stakeholder initiatieven. Het principe is veelbelovend, de effectieve controle op de eerdere schakels verloopt echter moeizamer.

Tenslotte wordt de kledij via de winkels ter beschikking gesteld van de eindconsument. Bij gebrek aan informatieverschaffing bij de aankoop, kennis van labels en interesse staat de consument nog enigszins achter. Om ook de consument de kans te geven een actieve rol in het verhaal te spelen, zijn een duidelijke weergave van labels en heldere informatie omtrent hun precieze betekenis essentieel. Bepaalde landen³⁹ vervullen een voorbeeldfunctie in dit opzicht.

De tweede onderzoeksvraag peilt naar de impact van de voorvallen en van de ramp in Rana Plaza in het bijzonder. Naar aanleiding van de rampen, lijkt het niet onwaarschijnlijk dat de waardeketen zelf zal wijzigen en de Bengaalse tussenhandelaars er in de toekomst niet langer

³⁷ Dit bleek uit het interview met mijnheer Patrick Vanhauwaert van Creamoda.

³⁸ Zoals bleek uit het interview met Global Impact, stellen bijvoorbeeld Disney en Aldi hoge ethische eisen waarmee de verdeler rekening moet houden.

³⁹ Bijvoorbeeld Duitsland.

toe zullen behoren. Zij vormen immers een eerder zwakke schakel in de keten. Westerse verdelers accommoderen zich daarentegen meer effectief naar de wensen van hun klanten, namelijk de merken. Basismerken zijn de actoren die de zaken in beweging moeten brengen, onder meer om hun reputatie te vrijwaren. Zij zullen zich bijgevolg genoodzaakt voelen om elementen die niet voldoen aan hun ethische vereisten in de mate van het mogelijke uit de productieketen te knippen. Bijlage 2 geeft een overzicht van de huidige ethische prestaties van elke schakel en een hypothetische, ingekorte waardeketen die het overzicht van de opdrachtgever ten goede komt. Ervan uitgaande dat de Westerse verdelers weldegelijk eerlijk en transparant zijn ten aanzien van hun opdrachtgever, verdwijnt de eerste knik van de waardeketen.

De derde onderzoeksvraag handelde onder andere over hoe de rol van bedrijven evolueert. Merken willen verder kijken dan hun eigen schakel. Bijgevolg is er weldegelijk een kentering waar te nemen in de wijze waarop merken hun rol in de samenleving percipiëren; deze is onderhevig aan een mentaliteitsverandering. Wanneer de staat in het productieland haar functie onvoldoende vervult, nemen bedrijven haar rol enigszins over. Hun verantwoordelijkheidszin strekt zich in toenemende mate uit over de eerdere schakels van de productieketen. De beweegreden van deze verantwoordelijkheid is eveneens onderhevig aan veranderingen. Er vindt een overgang plaats van de traditionele naar de nieuwe benaderingswijze van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Naast de overheid, krijgen het maatschappelijke middenveld en bedrijven eveneens inspraak via zachte regels en zelfregulatie. Merken lijken zich in de toekomst te verwijderen van het risicodenken en bewegen naar een bedrijfscultuur waar de ethische verantwoordelijkheid inherent aanwezig is. Daartoe wordt er gebouwd aan interacties met de politiek en sociale dialoog⁴⁰. Bijgevolg kan hun aanwezigheid positieve externe effecten hebben op de Bengaalse maatschappij. De positie van de consument is daarentegen nog voor verbetering vatbaar. Dit is een kwestie van zowel willen (responsabilisering) als kunnen (informatie en transparantie). Door de plotse media-aandacht wordt er enige responsabilisering in de hand gewerkt. De vraag rest echter hoe lang dit nazindert eenmaal de media-aandacht wegebt en wat het effect daarvan is in de praktijk. Daarnaast mag niet over het hoofd gezien worden dat de consumentenschakel een dubbele rol speelt: enerzijds als consument op economisch vlak, anderzijds als burger en politieke actor.

b) Externe belangenhebbenden

Om, met het oog op de derde onderzoeksvraag, de evolutie van de initiatieven te duiden moet eerst opgemerkt worden dat de verschillende (concurrerende) initiatieven hun oorsprong vinden in een gemeenschappelijk kader. Daarbij komt een duidelijke interne spanning tussen NGO-groepen naar voor. Ten eerste blijkt uit een kluwen van kritiek dat de CCC het BSCI onder vuur neemt omdat het geen multi-stakeholder initiatief is. Het BSCI kan echter dankzij haar opvallend grotere ledenaantal (1300 leden) meer invloed uitoefenen dan de FWF (80 leden) of het ETI (70 leden). Daarnaast worden multi-stakeholder initiatieven zoals de SA 8000 dikwijls te strikt bevonden. Bijgevolg hebben initiatieven zoals het BSCI een breder

⁴⁰ Dit kadert in mevrouw Carien Duisterwinkels standpunt.

bereik. Multi-stakeholder initiatieven genieten daarentegen meer democratische legitimiteit. Zo lijkt zich een afweging op te dringen. Door deze concurrentiepositie tussen de CCC en het BSCI wordt het moeilijk om een samenwerking op gang te brengen, hoewel er nood is aan een grotere harmonisatie. Doch een overlapping doet zich voor bij het Veiligheidsakkoord; dit werd namelijk ondertekend door zowel leden van het ETI (een multi-stakeholder initiatief) als van het BSCI (een bedrijfsinitiatief). Dus in dit opzicht is het Veiligheidsakkoord evenzeer vernieuwend.

Het is eveneens interessant om te bekijken of deze internationale standaarden een nieuwe generatie aan internationale regulatie kunnen voortbrengen. Aangezien de problematiek zich binnen een geglobaliseerde context situeert, dient ook de oplossing zich aan op wereldniveau. Hieraan is een gedeelde verantwoordelijkheid (zoals bij multi-stakeholder benaderingen) gekoppeld om tot een aangepaste uitkomst te komen. Een internationale ondersteuning van de nationale regulatie is zeer welkom in landen waar het overheidssysteem stroef verloopt. Dit kan helpen om inbreuken op mensenrechten komende uit de bedrijfswereld in te perken. Een internationale regulatie die zich rechtstreeks tot bedrijven richt is echter een riskante optie omdat deze het lokale beleid zou kunnen ondermijnen. Dit proces wordt evenwel tegengewerkt door lobbyende belangengroepen. Importheffingen kunnen wel als stuwkracht gebruikt worden. Wanneer internationale lichamen dit als dreigement opvoeren, zou de industri lobby in Bangladesh onder druk komen te staan om de problemen aan te pakken met het oog op het behoud van hun gunstige positie, bijvoorbeeld bij het Europese “preferentiebeleid”. De voortdurend ontwikkelende culturele context mag niet over het hoofd gezien worden⁴¹. Zo evolueert de hoogte van het minimum leefbaar loon eveneens continu. Bijgevolg kan een rigide regelgeving geen langetermijnoplossing bieden.

Verder mag het belang van vakbonden niet onderschat worden. De vrijheid tot vereniging is essentieel om het pad te effenen naar een eerlijk loon, behoorlijke werkomstandigheden en veiligheid. Het aantal vakbonden kent sinds Rana Plaza opnieuw een stijgend verloop. Veel Bengaalse vakbonden staan echter ten eerste dikwijls onder politiek invloed waardoor hun medewerking niet altijd gegarandeerd is of accuraat verloopt. Ten tweede is het niet per se een positief fenomeen dat het aantal vakbonden toeneemt. Het grote aantal vakbonden duidt immers op een versnippering, wat de totstandbrenging van coherente acties bemoeilijkt. In die zin primeert de kwaliteit op de kwantiteit.

Tevens lijkt er in de bedrijfswereld nog open terrein te bestaan: bedrijfsorganisaties trachten hun leden meer verantwoordelijkheidszin bij te brengen. De vraag rest echter hoe zij dit precies aanpakken.

Kortom, er manifesteren zich spanningen tussen de verschillende belangengroepen, zoals bij de internationale regulatie, enerzijds en soms zelfs tussen de spelers binnen eenzelfde belangengroep, zoals bij de initiatieven, anderzijds. Een betere afstemming is noodzakelijk om de fundamentele belangen van de eerste, kwetsbare schakel in de productieketen te waarborgen: die van de Bengaalse textielarbeiders.

⁴¹ Mijnheer Ranjeeb Sarma wees hierop.

Het drama van Rana Plaza op 24 april 2013 kan als een offer gezien worden dat verschillende schakels binnen en naast de waardeketen aangespoord heeft tot actie en verandering. Een herhaling van dit scenario is momenteel echter niet ondenkbaar. Bepaalde factoren werken dit in de hand. Ten eerste zijn er de corruptie en het overaanbod aan arbeid in Bangladesh, controlemoelijkheden bij initiatieven en de belangengroeperingen op internationaal niveau die lobbyen tegen verdere regulatie. Ten tweede bevinden de lokale producenten zich gekneld tussen neerwaartse druk op hun prijzen en toenemende veiligheidsvereisten. Deze inconsequentie zou onder de loep genomen moeten worden. Tenslotte ondergaan de attitude en kennis van consumenten kenbaar weinig verandering.

Er zijn daarentegen eveneens factoren die de situatie stelselmatig de goede richting uitsturen. Ten eerste is het niet onwaarschijnlijk dat de normen en de kwaliteit van educatie gestaag zullen verhogen in Bangladesh. Ten tweede neemt de verantwoordelijkheidszin van de merken toe, en dit zowel in de breedte⁴² als in de diepte⁴³. Zo werven bedrijven in toenemende mate mensen aan die de problematiek ter plaatse bekijken⁴⁴. Ten derde duidt het groeiende aantal leden van bepaalde initiatieven op een toenemende samenwerking tussen bedrijven en NGO's. Uit de empirie bleek dat verscheidene geïnterviewden verwachten dat standaarden en normen inhoudelijk diepgaander zullen worden. Verder is er geen onmiddellijke verbetering in het verschiet op korte termijn maar is het Veiligheidsakkoord een teken van een stap in de goede richting omdat het zowel vakbonden als bedrijven inkapselt⁴⁵. Tenslotte mag opgemerkt worden dat reeds voor de gebeurtenis van Rana Plaza de internationale interesse voor ethisch verantwoord ondernemen⁴⁶ groeide. De toenemende belangstelling van de VN werkt motiverend naar andere landen toe en de media-aandacht versterkt de impuls naar bedrijven toe. In het algemeen is er volgens de geïnterviewden een positieve trend⁴⁷.

c) Suggesties voor verder onderzoek

Omwille van het gebrek aan tijd en middelen om bijkomende interviews af te nemen, werpt deze thesis uiteraard niet meer dan een beperkt licht op de waardeketen. Zoals reeds in het begin aangegeven werd, liet dit onderzoek de eerste schakels die instaan voor de productie van basisproducten en materialen links liggen. Daarnaast werd de Bengaalse overheid eveneens buiten beschouwing gelaten. Ook de consumentenschakel werd niet empirisch onderzocht. Toch mag gesteld worden dat een aanzienlijk deel van de waardeketen en bovendien enkele externe actoren vertegenwoordigd zijn.

Aangezien het binnen het bereik van deze thesis niet mogelijk was elke schakel uit de waardeketen empirisch te representeren, kan het nuttig zijn om dit uit te breiden in toekomstig

⁴² Ze streven een grotere reikwijdte over hun waardeketen na.

⁴³ Er wordt niet langer louter aandacht besteed aan voorvallen die de reputatie rechtstreeks kunnen schaden, het maatschappelijk verantwoord ondernemen wordt inherent aan het geheel van bedrijfspraktijken.

⁴⁴ Mevrouw Carien Duisterwinkel vertelde dit.

⁴⁵ Mevrouw Sara Ceustermans wees hierop.

⁴⁶ De verdragen van de VN richten zich tegenwoordig eveneens tot bedrijven. Naar Ruggie's verwachtingen, zullen initiatieven in de toekomst uitbreiden zowel op inhoudelijk vlak als qua ledenaantal (Ruggie, 2007).

⁴⁷ O.m. mevrouw Friederike Römer

onderzoek. Voor een meer volledig beeld zouden additionele interviews zeer nuttig zijn. Het is eveneens een interessant idee om meer spelers uit de reeds vertegenwoordigde schakels aan het woord te laten en zodoende het onderzoek uit te diepen. Tenslotte zijn er nog ettelijke actoren in en rond de waardeketen die toelichting verdienen.

Literatuurlijst

Accord on Fire and Building Safety in Bangladesh. (2013). *Accord on Fire and Building Safety in Bangladesh*. Gedownload van http://bangladeshaccord.org/wp-content/uploads/2013/10/the_accord.pdf

Accord on Fire and Building Safety in Bangladesh. (2014). *Welcome to the Accord*. Geraadpleegd van <http://www.bangladeshaccord.org/>

AFP. (2013, 16 mei). Mogelijk zes doden bij instorting schoenfabriek Cambodja. *Het Nieuwsblad*. Geraadpleegd van http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=dmf20130516_00584748

Ali Manik, J., Greenhouse, S., & Yardley, J. (2013, 25 april). Western Firms Feel Pressure as Toll Rises in Bangladesh. *International New York Times*. Geraadpleegd van http://www.nytimes.com/2013/04/26/world/asia/bangladeshi-collapse-kills-many-garment-workers.html?pagewanted=all&_r=0

Ali Manik, J., & Yardley, J. (2013, 26 januari). 7 Die in Fire at Factory in Bangladesh. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://www.nytimes.com/2013/01/27/world/asia/factory-fire-kills-at-least-6-workers-in-bangladesh.html>

Ali Manik, J., & Yardley, J. (2013, 27 januari). Bangladesh Factory, Site of Fire That Trapped and Killed 7, Made European Brands. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://www.nytimes.com/2013/01/28/world/asia/bangladesh-factory-site-of-fatal-fire-made-western-brands.html>

Auret, D., & Barrientos, S. (2004). Participatory social auditing – a practical guide to developing a gender-sensitive approach, *IDS Working Paper, 237*, Brighton: Institute for Development Studies.

Avi-Yonah, R. S. (2000). 'Globalization, tax competition, and the fiscal crisis of the welfare state'. *Harvard Law Review, 113*, 1575–676.

Bangla News 24. (2013, 9 november). General strikes cost BD \$8bn. *Bangla News 24*. Geraadpleegd van <http://www.banglanews24.com/English/detailsnews.php?nssl=1c3dc18e69f6e8619702bbbf24e6658&nntl=0911201380835>

Bar. (2013, 2 mei). EU dreigt met sancties. *De Standaard*. Geraadpleegd van http://www.standaard.be/cnt/dmf20130501_00563137

Baron, D. P. (2003). Private politics. *Journal of Economics & Management Strategy*, 12, 31–66.

Beck, U. (2000). *What Is Globalization?* Cambridge: Polity Press.

Belga. (2013, 27 april). Eigenaars opgepakt na instorting textielfabriek in Bangladesh. *Het Nieuwsblad*. Geraadpleegd van http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=dmf20130427_00558276

Belga. (2013, 1 mei). Arbeiders Bangladesh eisen veilige werkomstandigheden tijdens 1 mei-protest. *Het Nieuwsblad*. Geraadpleegd van http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=dmf20130501_00562382

Belga. (2013, 10 mei). Dodentol Dhaka loopt op tot meer dan duizend. *Het Nieuwsblad*. Geraadpleegd van http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=dmf20130510_00574764

Belga. (2013, 23 september). Textielarbeiders manifesteren tegen lage lonen en slechte werkomstandigheden. *Het Nieuwsblad*. Geraadpleegd van http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=dmf20130923_00755192

BTC Belgian Development Agency. (2010). *Eerlijke & duurzame handel: welke labels en garantiesystemen voor mijn bedrijf?* Geraadpleegd van <http://issuu.com/tradefordevelopmentcentre/docs/labels-bedrijf/49>

Benoit, L. (2014). *De productieomstandigheden in de Bengaalse textielsector*. Interview algemeen directeur bij Bel & Bo, 13/05/2014, Bel & Bo Deerlijk.

Boddewyn, J. J., & Lundan, S. M. (2010). The internalization of societal institutions. Ongepubliceerd Manuscript, New York.

Braithwaite, J., & Drahos, P. (2000). *Global Business Regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Business Social Compliance Initiative. (2014a). *About BSCI*. Geraadpleegd van <https://www.bsci-intl.org/about-bsci>

Business Social Compliance Initiative. (2014b). *BSCI Code of Conduct*. Gedownload van http://www.bsci-intl.org/system/files/3.bsci_code_of_conduct_2014.pdf

Business Social Compliance Initiative. (2014c). *Engaging – Tackling the Challenge Together*. Geraadpleegd van <http://www.bsci-intl.org/our-work/engaging>

Business Social Compliance Initiative. (2014d). *Governance*. Geraadpleegd van <http://bsci-intl.org/about-bsci/governance>

Business Social Compliance Initiative. (2014e). *Participants*. Geraadpleegd van <https://www.bsci-intl.org/join-us/entreprise/regular-member>

Business Social Compliance Initiative. (2014f). *Producers*. Geraadpleegd van <https://www.bsci-intl.org/join-us/supplier>

Business Social Compliance Initiative. (2014g). *The BSCI Approach to Good Working Conditions*. Geraadpleegd van <https://www.bsci-intl.org/about-bsci/bsci-approach/bsci-approach-good-working-conditions>

Ceustermans, S. (2014). *De productieomstandigheden in de Bengaalse textielsector*. Interview met coöperante van Wereldsolidariteit en coördinatrice van de Schone Kleren Campagne, 07/04/2014, Wereldsolidariteit Brussel (Schaarbeek).

Chatterji, A., & Levine, D. (2005). Breaking down the wall of codes: Evaluating non-financial performance measurement, *Working Paper*, UC Berkeley: Haas School of Business.

Clean Clothes Campaign. (s.d.a). *Contact us: Belgium*. Geraadpleegd van <http://www.cleanclothes.org/about/contact/#Belgium>

Clean Clothes Campaign. (s.d.b). *What we believe in*. Geraadpleegd van <http://www.cleanclothes.org/about/principles>

Clean Clothes Campaign. (s.d.c). *Who we are*. Geraadpleegd van <http://www.cleanclothes.org/about/who-we-are>

Cohen, R., & Kennedy, P. (2000). *Global Sociology*. London: Macmillan.

Cragg, W. (Ed.) (2005). *Ethics Codes, Corporations and the Challenge of Globalization*. Cheltenham: Edward Elgar.

CSR WeltWeit. (2012). *Multi-stakeholder initiatives*. Geraadpleegd uit <http://www.csr-weltweit.de/en/initiatives-principles/multi-stakeholder-initiatives/index.html>

Cutler, A. C. (2001). Critical reflections on the Westphalian assumptions of international law and organization: a crisis of legitimacy. *Review of International Studies*, 27, 133–50.

De Coninck, K. (2012, 4 december). Bengalese arbeiders protesteren tegen werkomstandigheden. *Het Nieuwsblad*. Geraadpleegd van http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=dmf20121203_00390565

den Hond, F., & de Bakker, F. G. A. (2007). Ideologically motivated activism: how activist groups influence corporate social change activities. *Academy of Management Review*, 32, 901–24.

Detomasi, D. A. (2007). The multinational corporation and global governance: modelling global public policy networks. *Journal of Business Ethics*, 71, 321–34.

Devnath, A. (2013, 14 november). Bangladesh Raises Minimum Wage for Garment Workers After Unrest. *Bloomberg*. Geraadpleegd van <http://www.bloomberg.com/news/2013-11-13/bangladesh-garment-factories-to-stay-shut-amid-worker-protests.html>

Doh, J. P. (2005). Offshore outsourcing: implications for international business and strategic management theory and practice. *Journal of Management Studies*, 42, 695–704.

Doh, J. P., & Guay, T. R. (2006). Corporate social responsibility, public policy, and NGO activism in Europe and the United States: an institutional-stakeholder perspective. *Journal of Management Studies*, 43, 47–73.

Duisterwinkel, C. (2014). *De productieomstandigheden in de Bengaalse textielsector*. Telefonisch interview met lid van de stakeholdersraad bij het Business Social Compliance Initiative, programmahoofd goud en textiel en lid van het fashion team bij Solidaridad, 13/05/2014, Nederland.

Economy of Bangladesh. (2014). In *Wikipedia*. Geraadpleegd op 27/05/2014 uit http://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Bangladesh#Textile_sector

Ethical Trading Initiative. (2014a). *ETI's origins*. Geraadpleegd van <http://www.ethicaltrade.org/origins-eti>

Ethical Trading Initiative. (2014b). *Why we exist*. Geraadpleegd van <http://www.ethicaltrade.org/about-eti/why-we-exist>

European Information and Research Network on Parliamentary History. (2014). *Bangladesh*. Geraadpleegd van <http://euparl.net/9353000/1/j9vvhskmycle0vf/vgaxlcr0e007>

Falk, R. (2002). Revisiting Westphalia, discovering post-Westphalia. *Journal of Ethics*, 6, 311–52.

Fair Wear Foundation. (2009a). *About*. Geraadpleegd van <http://www.fairwear.org/22/about/>

Fair Wear Foundation. (2009b). *Countries*. Geraadpleegd van <http://www.fairwear.org/26/countries/>

Fair Wear Foundation. (2009c). *FWF Code of Labour Practices*. Gedownload van <http://www.fairwear.org/ul/cms/fck-uploaded/documents/companies/FWFdocs/fwfcodoflabourpractices.pdf>

Finactum. (2014). *Global impact. Algemene bedrijfsinformatie*. Geraadpleegd van <http://www.finactum.be/company/BE0457174361/Global+impact>

FNV Mondiaal. (2014). *Textielindustrie in Bangladesh*. Geraadpleegd van http://www.fnvmondiaal.nl/projecten/projectenoverzicht/Bangladesh_textiel

Fort, T. L., & Schipani, C. A. (2004). *The Role of Business in Fostering Peaceful Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Frederick, W. C. (1998). Business and society. In Cooper, G. L. and Argyris, C. (Eds), *The Concise Blackwell Encyclopaedia of Management*. Oxford: Blackwell, 54–6.

Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Giddens, A. (1990). *Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Gilbert, D. U., & Rasche, A. (2007). Discourse ethics and social accountability: the ethics of SA 8000. *Business Ethics Quarterly*, 187-216.

Gonchar, M. (2013, 30 april). Hundreds Killed in Bangladesh Garment Factory Collapse. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://learning.blogs.nytimes.com/2013/04/30/hundreds-killed-in-bangladesh-garment-factory-collapse/?action=click&module=Search®ion=searchResults&mabReward=relbias%3As&url=http%3A%2F%2Fquery.nytimes.com%2Fsearch%2Fsitesearch%2F%3Faction%3Dclick%26region%3DMasthead%26pgtype%3DHomepage%26module%3DSearchSubmit%26contentCollection%3DHomepage%26t%3Dqry446%23%2Fbangladesh%2Ffrom20130420to20130430%2F>

Greenhouse, S. (2013, 22 januari). Wal-Mart Toughens Fire Safety Rules for Suppliers After Bangladesh Blaze. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://www.nytimes.com/2013/01/23/business/wal-mart-toughens-fire-safety-rules-for-suppliers.html>

Group of the Progressive Alliance of Socialists & Democrats in the European Parliament. (2013). *Secretariat*. Geraadpleegd van <http://www.socialistsanddemocrats.eu/about-us/secretariat-0>

Habermas, J. (1990). *Moral consciousness and communicative action*. Cambridge MA: MIT Press.

Habermas, J. (1993). *Justification and application: Remarks on discourse ethics*. Cambridge MA: MIT Press.

Habermas, J. (1996). *Between facts and norms*. Cambridge MA: Blackwell Publishing.

Habermas, J. (1998). *On the pragmatics of communication*. Cambridge MA: MIT Press.

Habermas, J. (1999). *The inclusion of the other: Studies in political theory*. Cambridge MA: Blackwell Publishing.

Habermas, J. (2001). *The Postnational Constellation*. Cambridge, MA: MIT Press.

Habermas, J. (2003). *Truth and justification*. Cambridge MA: MIT Press.

Hancké, C. (2013, 25 april). Arbeidsters moesten werken ondanks gevaar. *De Standaard*. Geraadpleegd van http://www.standaard.be/cnt/dmf20130424_00554708

Harney, A. (2005, 21 april). Laying a False Trail. *Financial Times*. Geraadpleegd van http://www.ft.com/cms/s/a1b02c86-b295-11d9-bcc6-00000e2511c8,Authorised=false.html?_i_location=http%3A%2F%2Fwww.ft.com%2Fcms%2Fs%2F1%2Fa1b02c86-b295-11d9-bcc6-00000e2511c8.html%3Fsiteedition%3Duk&siteedition=uk&_i_referer=http%3A%2F%2Ffacebook.com%2F1.php%3Fu%3Dhttp%253A%252F%252Fwww.ft.com%252Fcms%252Fs%252F1%252Fa1b02c86-b295-11d9-bcc6-00000e2511c8.html%2523axzz335ohO9eE%26h%3DvAQE2yxKx%26s%3D1#axzz335ohO9eE

Hasan Abed, F. (2013, 29 april). Bangladesh Needs Strong Unions, Not Outside Pressure. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://www.nytimes.com/2013/04/30/opinion/bangladesh-needs-strong-unions-not-outside-pressure.html?pagewanted=all&action=click&module=Search®ion=searchResults&mabReward=relbias%3As&url=http%3A%2F%2Fquery.nytimes.com%2Fsearch%2Fsitesearch%2F%3Faction%3Dclick%26region%3DMasthead%26pgtype%3DHomepage%26module%3DSearchSubmit%26contentCollection%3DHomepage%26t%3Dqry446%23%2Fbangladesh%2Ffrom20130420to20130430%2F>

Haufler, V. (2001). *A Public Role for the Private Sector: Industry Self-Regulation in a Global Economy*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (1999). *Global Transformation*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Henderson, P. D. (2001). *Misguided Virtue: False Notions of Corporate Social Responsibility*. London: Institute of Economic Affairs.

Hillman, A. J., Keim, G., & Schuler, D. (2004). Corporate political activity: a review and research agenda. *Journal of Management*, 30, 837–57.

Institute for Global Labour and Human Rights. (2013). *Gap and Old Navy in Bangladesh: Cheating the Poorest Workers in the World*. Geraadpleegd van <http://issuu.com/iglhr/docs/1310-iglhr-gapoldnavyinbangladesh>

International Labour Office. (2014a). *Minimum wage systems*. Gedownload van http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_235287.pdf

International Labour Office. (2014b). *371st Report of the Committee on Freedom of Association*. Gedownload van http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_239692.pdf

International Labour Organization. (2014a). *Decent work agenda*. Geraadpleegd van <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/decent-work-agenda/lang--en/index.htm>

International Labour Organization. (2014b). *Mission and objectives*. Geraadpleegd van <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/mission-and-objectives/lang--en/index.htm>

International Labour Organization. (2014c). *Origins and history*. Geraadpleegd van <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm>

International Labour Organization. (2014d). *Rights at work*. Geraadpleegd van <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/decent-work-agenda/rights-at-work/lang--en/index.htm>

International Monetary Fund. (2009). *World Economic Outlook Database – Gross domestic product per capita, current prices*. Geraadpleegd van <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=12&pr.y=11&sy=2009&ey=2009&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=512%2C941%2C914%2C446%2C612%2C666%2C614%2C668%2C311%2C672%2C213%2C946%2C911%2C137%2C193%2C962%2C122%2C674%2C912%2C676%2C313%2C548%2C419%2C556%2C513%2C678%2C316%2C181%2C913%2C682%2C124%2C684%2C339%2C273%2C638%2C921%2C514%2C948%2C218%2C943%2C963%2C686%2C616%2C688%2C223%2C518%2C516%2C728%2C918%2C558%2C748%2C138%2C618%2C196%2C522%2C278%2C622%2C692%2C156%2C694%2C624%2C142%2C626%2C449%2C628%2C564%2C228%2C83%2C924%2C853%2C233%2C288%2C632%2C293%2C636%2C566%2C634%2C964%2C238%2C182%2C662%2C453%2C960%2C968%2C423%2C922%2C935%2C714%2C128%2C862%2C611%2C716%2C321%2C456%2C243%2C722%2C248%2C942%2C469%2C718%2C253%2C724%2C642%2C576%2C643%2C936%2C939%2C961%2C644%2C813%2C819%2C199%2C172%2C184%2C132%2C524%2C646%2C361%2C648%2C362%2C915%2C364%2C134%2C732%2C652%2C366%2C174%2C734%2C328%2C144%2C258%2C146%2C656%2C463%2C654%2C528%2C336%2C923%2C263%2C738%2C268%2C578%2C532%2C537%2C944%2C742%2C176%2C866%2C534%2C369%2C536%2C744%2C429%2C186%2C433%2C925%2C178%2C746%2C436%2C926%2C136%2C466%2C343%2C112%2C158%2C111%2C439%2C298%2C916%2C927%2C664%2C846%2C826%2C299%2>

C542%2C582%2C967%2C474%2C443%2C754%2C917%2C698%2C544&s=NGDPDPC&grp=0&a=#

International New York Times (12 april 2005). 26 Die and Scores Are Missing After a Factory Collapses in Bangladesh. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9E04EFDA123EF931A25757C0A9639C8B63&action=click&module=Search®ion=searchResults&mabReward=relbias%3As&url=http%3A%2F%2Fquery.nytimes.com%2Fsearch%2Fsite%2Fsearch%2F%3Faction%3Dclick%26region%3DMasthead%26pgtype%3DHomepage%26module%3DSearchSubmit%26contentCollection%3DHomepage%26t%3Dqry815%23%2Fbangladesh%2Ffrom20050410to20050501%2F>

International Organization for Standardization. (s.d.). *ISO 26000 – Social responsibility*. Geraadpleegd van <http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm>

International Organization for Standardization. (2010). *Discovering ISO 26000*. Gedownload van http://www.iso.org/iso/discovering_iso_26000.pdf

International Organisation of Employers & International Chamber of Commerce. (2004). *Joint views of the IOE and ICC on the draft “Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights”*. Gedownload van http://www.business-humanrights.org/Links/Repository/179848/link_page_view

Jensen, M. C. (2002). Value maximization, stakeholder theory, and the corporate objective function. *Business Ethics Quarterly*, 12, 235–56.

Kaul, I., Conceição, P., Le Goulven, K., & Mendoza, R. U. (Eds) (2003). *Providing Global Public Goods*. Oxford: Oxford University Press.

Kearney, N. (2005). Textiles. *ETI Biennial Conference*, Londen, Groot-Brittannië, 12 mei 2005.

Keim, G. D. (2001). *Business and public policy. Competing in the political market place*. In Hitt, M., Freeman, R. & Harrison, J. (Eds.), *Handbook of Strategic Management*. Oxford: Blackwell, 583–601.

Kobrin, S. J. (2009). Private political authority and public responsibility: transnational politics, transnational firms and human rights. *Business Ethics Quarterly*, 19, 349–74.

Koenig-Archibugi, M. (2005). Transnational corporations and public accountability. In Held, D. and Koenig-Archibugi, M. (Eds), *Global Governance and Public Accountability*. Oxford: Blackwell, 110–35.

KVDA. (2013, 20 augustus). Kledingexport Bangladesh explodeert ondanks dodelijke fabrieksrampen. *Knack*. Geraadpleegd van <http://www.knack.be/nieuws/wereld/kledingexport-bangladesh-explodeert-ondanks-dodelijke-fabrieksrampen/article-normal-99671.html>

Kvde. (2013, 25 september). Staking textielsector Bangladesh duurt voort. *Het Nieuwsblad*. Geraadpleegd van http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=dmf20130925_00759277

List of minimum wages by country. (2014). In *Wikipedia*. Geraadpleegd op 7/05/2014 uit http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_minimum_wages_by_country

Locke, R., Qin, F., & Brause, A. (2006). Does Monitoring Improve Labor Standards? Lessons from Nike. *Working Paper, 24*, Harvard University.

Machiels, S. (2014). *De productieomstandigheden in de Bengaalse textielsector*. Interview met verantwoordelijke van innovaties door onderzoek en ontwikkeling bij Global Impact, 22/04/2014, Global Impact Genk.

Mackey, A., Mackey, T. B., & Barney, J. B. (2007). Corporate social responsibility and firm performance: investor relations and corporate strategies. *Academy of Management Review, 32*, 817–35.

Mamic, I. (2003). Business and code of conduct implementation: how firms use management systems for social performance. *New York and Geneva: International Labor Organisation*.

Margolis, J. D., & Walsh, J. P. (2003). Misery loves companies: rethinking social initiatives by business. *Administrative Science Quarterly, 48*, 268–305.

Matten, D., & Crane, A. (2005). Corporate citizenship: towards an extended theoretical conceptualization. *Academy of Management Review, 30*, 166–79.

McWilliams, A., & Siegel, D. (2001). Corporate social responsibility: a theory of the firm perspective. *Academy of Management Review, 26*, 117–27.

McWilliams, A., Siegel, D., & Wright, P. M. (2006). Corporate social responsibility: strategic implications. *Journal of Management Studies*, 43, 1–18.

Merk, J., & Zeldenrust, I. (2005). *The Business Social Compliance Initiative (BSCI): A Critical Perspective*. Amsterdam: Clean Clothes Campaign.

Ministry of Foreign Affairs (Netherlands). (s.d.). *National Contact Point OECD Guidelines*. Geraadpleegd van <http://www.oesorichtlijnen.nl/en/national-contact-point>

Mitchell, R. K., Agle, B. R., & Wood, D. J. (1997). Toward a theory of stakeholder identification and salience: defining the principle of who and what really counts. *Academy of Management Review*, 22, 853–86.

National Bank of Belgium. (2013). *Jaargegevens: kleding en kledingtoebehoren, andere dan van brei- of haakwerk*. Geraadpleegd van <http://www.nbb.be/sdb/TableViewer/tableView.aspx>

Nike, Inc., et al. v. Kasky. (2003). *Certiorari to the Supreme Court of California*. Geraadpleegd van <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/539/654/>

O'Rourke, D. (2000). *Monitoring the Monitors: A Critique of PriceWaterhouseCoopers (PwC) Labor Monitoring*. Gedownload van <http://web.mit.edu/dorourke/www/PDF/pwc.pdf>

OECD. (2008). *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*. Geraadpleegd van <http://www.oecd.org/investment/mne/1922428.pdf>

Office of the High Commissioner for Human Rights. (2014). *International Human Rights Law*. Geraadpleegd van <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/Pages/InternationalLaw.aspx>

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2011). *Better policies for better lives*. Gedownload van <http://www.oecd.org/about/47747755.pdf>

Ostwind-Institut. (2011). *The Asia Floor Wage Campaign – Decent income for garment workers in Asia*. Gedownload van http://www.eu-china.net/web/cms/upload/pdf/materialien/2011_Musiolek-Asia_Floor_Wage.pdf

Palazzo, G., & Scherer, A. G. (2006). Corporate legitimacy as deliberation. A communicative framework. *Journal of Business Ethics*, 66, 71–88.

Povoledo, E. (2013, 6 december). Deadly Factory Fire Bares Racial Tensions in Italy. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://www.nytimes.com/2013/12/08/world/europe/deadly-factory-fire-bares-racial-tensions-in-italy.html?gwh=2E0573AE46EC03065033C1066C1597DA&gwt=pay>

Reinicke, W. H., Deng, F., Witte, J. M., Benner, T., Whitaker, B., & Gershman, J. (2000). *Critical Choices: The United Nations, Networks, and the Future of Global Governance*. Ottawa: International Development Research Centre.

Roach, B. (2005). A primer on multinational corporations. In Chandler, A. D. and Mazlish, B. (Eds), *Leviathans. Multinational Corporations and the New Global History*. Cambridge: Cambridge University Press, 19–44.

Rohitratana, K. (2002). SA 8000: a tool to improve quality of life. *Managerial Auditing Journal*, 60-64.

Römer, F. (2014). *The labour conditions in the Bengal textile industry*. Telefonisch interview met “Planning, Monitoring and Evaluation”-coördinatrice voor Zuid- en Zuidoost-Azië bij Solidaridad, 08/05/2014, India.

Rosenthal, A. (2013, 30 januari). Wal-Mart’s Modest Steps on Fire Safety. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://www.nytimes.com/2013/01/31/opinion/wal-marts-modest-steps-on-fire-safety.html>

Ruggie, J. G. (2006). Human Rights Policies and Management Practices of Fortune Global 500 Firms. *Working Paper*, 28, Harvard University.

Ruggie, J. G. (2007). Business and Human Rights: The Evolving International Agenda. *Corporate Social Responsibility Initiative, Working Paper No. 31*. Cambridge, MA: John F. Kennedy School of Government, Harvard University.

Sarma, R. (2014a). *The labour conditions in the Bengal textile industry*. Telefonisch interview met programmahoofd van textiel en katoen van Solidaridad, 16/04/2014, New Delhi (India).

Sarma, R. (2014b). *The labour conditions in the Bengal textile industry*. Telefonisch interview met programmahoofd van textiel en katoen van Solidaridad, 23/04/2014, New Delhi (India).

Scherer, A. G., & Palazzo, G. (2007). Toward a political conception of corporate responsibility. Business and society seen from a Habermasian perspective. *Academy of Management Review*, 32, 1096–120.

Scherer, A. G., & Palazzo, G. (Eds) (2008). *Handbook of Research on Global Corporate Citizenship*. Cheltenham: Edward Elgar.

Scherer, A. G., & Palazzo, G. (2011). The New Political Role of Business in a Globalized World: A Review of a New Perspective on CSR and its Implications for the Firm, Governance, and Democracy. *Journal of Management Studies*, 48, 899-931.

Scherer, A. G., Palazzo, G., & Baumann, D. (2006). Global rules and private actors. Towards a new role of the TNC in global governance. *Business Ethics Quarterly*, 16, 502–32.

Scherer, A. G., & Smid, M. (2000). The downward spiral and the U.S. model principles. Why MNEs should take responsibility for the improvement of world-wide social and environmental conditions. *Management International Review*, 40, 351–71.

Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A Critical Introduction*, 2nd edition. New York: Palgrave.

Schone Kleren Campagne. (s.d.). *Controlesystemen*. Geraadpleegd van <http://www.schonekleren.be/code/msi.htm>

Secretary-General of the United Nations. (2006). *Secretary-General launches 'Principles for Responsible Investment' – backed by world's largest investors - International Funds Worth \$2 Trillion - Announce Endorsement at New York Stock Exchange*. Geraadpleegd van <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sg2111.doc.htm>

SERV. (2007). *Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen*. Brussel: Sustenuto.

Shamir, R. (2004). 'Between self-regulation and the Alien Tort Claims Act: on the contested concept of corporate social responsibility'. *Law & Society Review*, 38, 635–64.

Siegel, D. S. (2009). Green management matters only if it yields more green: an economic/strategic perspective. *Academy of Management Perspectives*, 23, 5–16.

- Social Accountability International. (2012a). *About SAI*. Gedownload van http://sa-intl.org/_data/n_0001/resources/live/SAI_brochure_2012.pdf
- Social Accountability International. (2012b). *Corporate Program Members*. Geraadpleegd van <http://www.sa-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.ViewPage&pageId=906>
- Social Accountability International. (2012c). *SA8000 Standard: 2008*. Geraadpleegd van <http://www.sa-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.ViewPage&pageId=937>
- Social Accountability International. (2012d). *Social Accountability 8000*. Gedownload van http://www.sa-intl.org/_data/n_0001/resources/live/2008StdEnglishFinal.pdf
- Social Accountability International. (2012e). *Social Accountability International (SAI)*. Geraadpleegd van <http://www.sa-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.ViewPage&pageId=490>
- Social Accountability International. (2013). *Partnerships*. Geraadpleegd van <http://www.sa-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.ViewPage&pageId=1129>
- Strange, S. (1996). *The Retreat of the State and the Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stravens, M. (2014, 7 mei). Een jaar na Rana Plaza: word niet genaaid waar je bij staat. *Postacademisch Dagblad Opleiding Journalistiek*. Geraadpleegd van <http://www.erasmusjournalisten.nl/index.php/2014/03/07/een-jaar-na-rana-plaza-word-niet-genaaid-waar-je-bij-staat/>
- Sundaram, A. K., & Inkpen, A. C. (2004). The corporate objective revisited. *Organization Science*, 15, 350–63.
- Taylor, K. M. (2004). Thicker than blood: holding Exxon Mobil liable for human rights violations committed abroad. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 31, 274–97.
- The Associated Press. (2013, 11 mei). Death Toll in Bangladesh Passes 1,100. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://www.nytimes.com/2013/05/12/world/asia/death-toll-in-bangladesh-collapse.html>

The Associated Press. (2013, 8 oktober). Bangladesh: Garment Shop Fire Kills 10. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://www.nytimes.com/2013/10/09/world/asia/bangladesh-garment-shop-fire-kills-10.html>

Thijs, N., & Raskin, L. (2014). *De productieomstandigheden in de Bengaalse textielsector*. Interview met verantwoordelijken van respectievelijk aankoop en bedrijfsprocessen bij Global Impact, 22/04/2014, Global Impact Genk.

Timmerman, B. (2013, december). Recordomzet door rebranding. *Voka Tribune*, 7.

Uitgeverij EPO. (s.d.). *John Vandaele – bio-bibliografie*. Geraadpleegd van <http://www.epo.be/uitgeverij/auteursbio.php?id=1540>

United Nations. (s.d.). *UN at a Glance*. Geraadpleegd van <http://www.un.org/en/aboutun/index.shtml>

United Nations. (2006). *World Investment Report 2006*. Geraadpleegd van http://unctad.org/en/docs/wir2006_en.pdf

United Nations Global Compact. (2013). *UN Global Compact Participants*. Geraadpleegd van <http://www.unglobalcompact.org/ParticipantsAndStakeholders/index.html>

United Nations Global Compact. (2014). *Overview of the UN Global Compact*. Geraadpleegd van <http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/index.html>

van Alfen, S. (2013, 2 mei). Invoertarief op Bengalese kleding werkt niet. *De Telegraaf*. Geraadpleegd van http://www.telegraaf.nl/dft/21530677/___Invoertarief_op_Bengalese_kleding_werkt_niet_.html

Vandaele, J. (2014). *De productieomstandigheden in de Bengaalse textielsector*. Interview met journalist van MO-magazine, 08/04/2014, Brussel.

Vanhouwaert, P. (2014). *De productieomstandigheden in de Bengaalse textielsector*. Interview met raadgever technologie en milieu van Creamoda, 08/04/2014, Creamoda Brussel (Zellik).

Van Hecken, J., Ali S., & Siddique A. (2014). *The labour conditions in the Bengal textile industry*. Interview met respectievelijk coöperant voor Azië vanuit Dhaka, Bangladesh, voor

Wereldsolidariteit en Bengaalse vakbondsafgevaardigde en zijn vrouw, 05/05/2014, Borré Consultancy Mechelen.

Vermeire, S. (2013, 14 mei). Bangladesh, een tragedie. *MO-magazine*. Geraadpleegd van <http://www.mo.be/artikel/bangladesh-een-tragedie-0>

Verstraete, L. (Verslaggever). (2014, 24 april). Werkomstandigheden textielsector. In K. Leenknecht, T. Van den Bossche, & J. Dielens (Eindred.), *Terzake* [TV-uitzending]. Brussel: Canvas.

VK. (2014, 24 april). Rana Plaza is opgeruimd, de tragedie blijft duren. *De Morgen*, p. 16.

Vogel, D. (2007). Private global business regulation. *Annual Review of Political Science*, 11, 261–82.

Weissbrodt, D., & Kruger, M. (2003). Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights. *Am. J. Int'l L.*, 97, 901.

Williams, C. (2014). *The labour conditions in the Bengal textile industry*. Telefonisch interview met lid van de Eenheid van Internationale Handel, Ontwikkeling en Mensenrechten uit het Europees Parlement, 08/04/2014, Europees Parlement Brussel.

Yanz, L. (2002). Codes of Conduct and Worker Welfare, *Maquila Solidarity Network*.

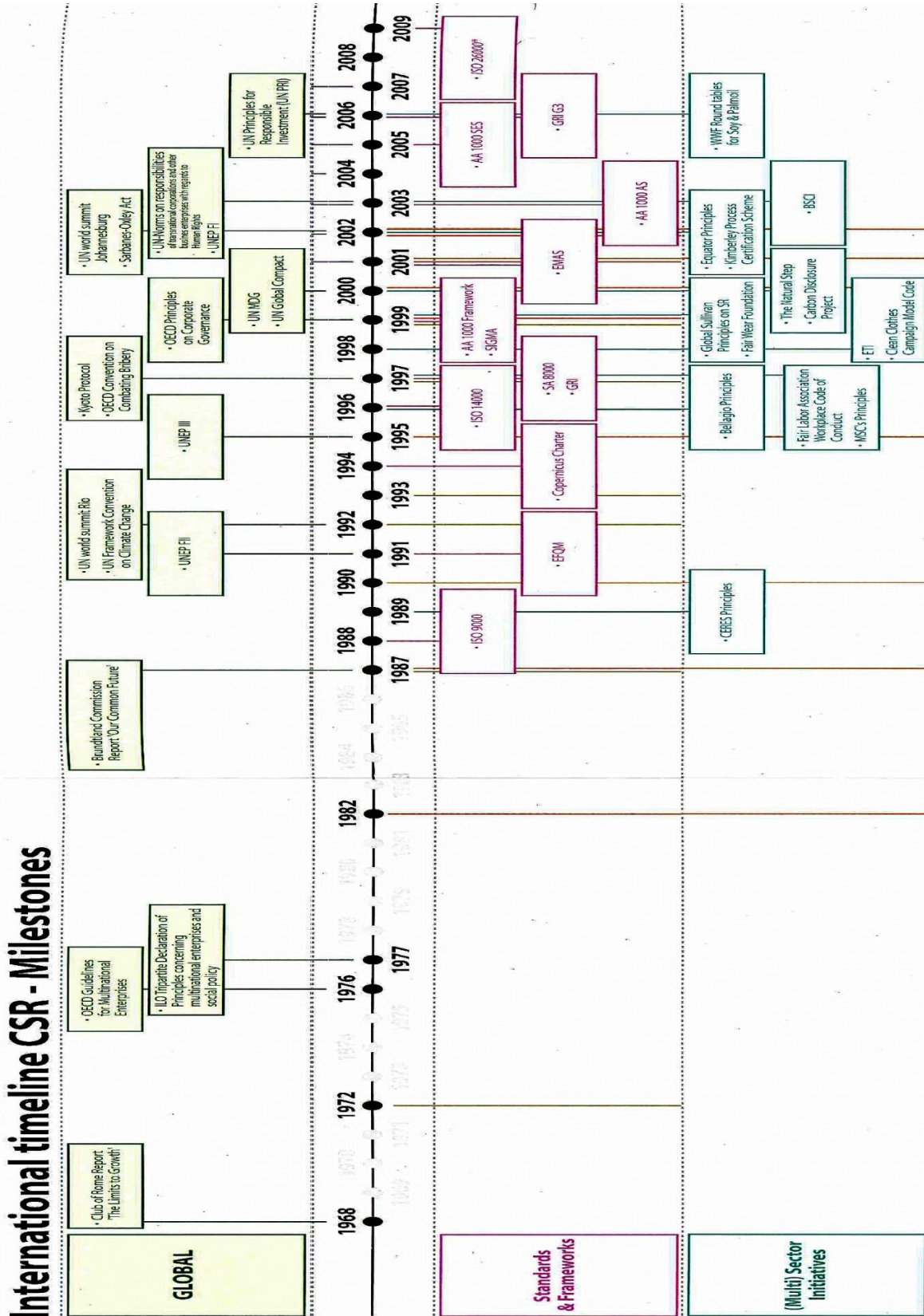
Yardley, J. (2013, 8 mei). Fatal Fire at Bangladeshi Factory. *International New York Times*. Geraadpleegd van <http://www.nytimes.com/2013/05/09/world/asia/new-fatal-fire-at-bangladesh-clothes-maker.html>

Zürn, M. (2002). From interdependence to globalization. In von Carlsnaes, W., Risse, T. and Simmons, B. (Eds), *Handbook of International Relations*. London: Sage, 235–54.

Bijlagen

Bijlage 1: Tijdslijn van MVO, internationale mijlpalen

Figuur 3: Mijlpalen van maatschappelijk verantwoord ondernemen

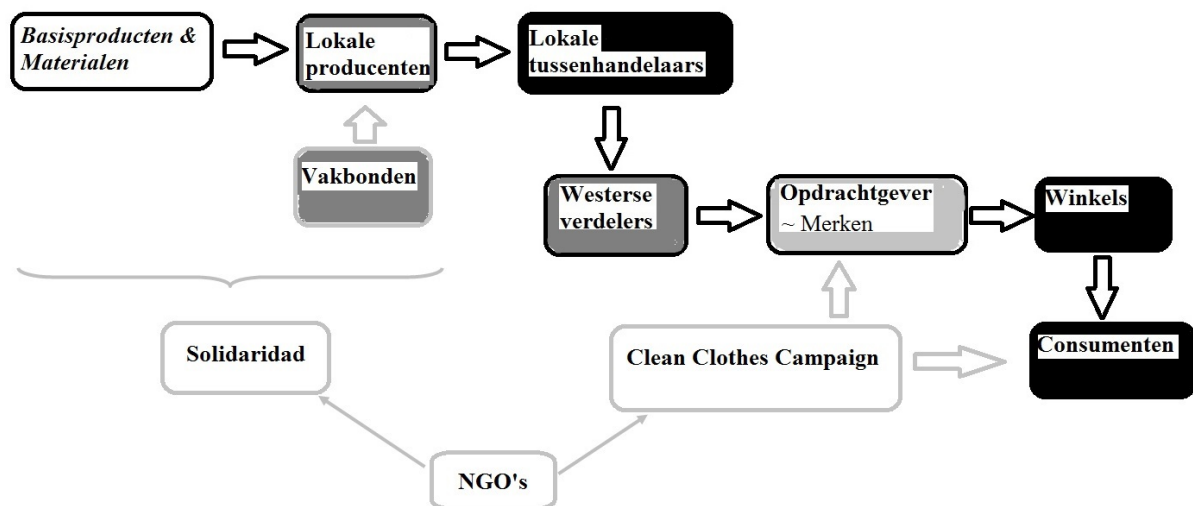
Bron: SERV (2007)

Uit figuur 3 blijkt dat het aantal initiatieven de afgelopen decennia sterk toegenomen is. Dit is enerzijds een indicator van een toegenomen aandacht voor ethisch bewustzijn. Anderzijds brengt dit het risico met zich mee dat zowel aan de productie- als aan de consumptiezijde de overzichtelijkheid verloren gaat door het grote aantal standaarden en normen, labels en certificaten.

Bijlage 2: Conceptueel schema met ethische prestaties en verkorte waardeketen

Met het oog op een duidelijk overzicht, zijn figuur 4 en 5 verkorte versies van de voorgaande weergaves.

Figuur 4: Conceptueel schema met ethische prestaties

Bron: eigen samenstelling

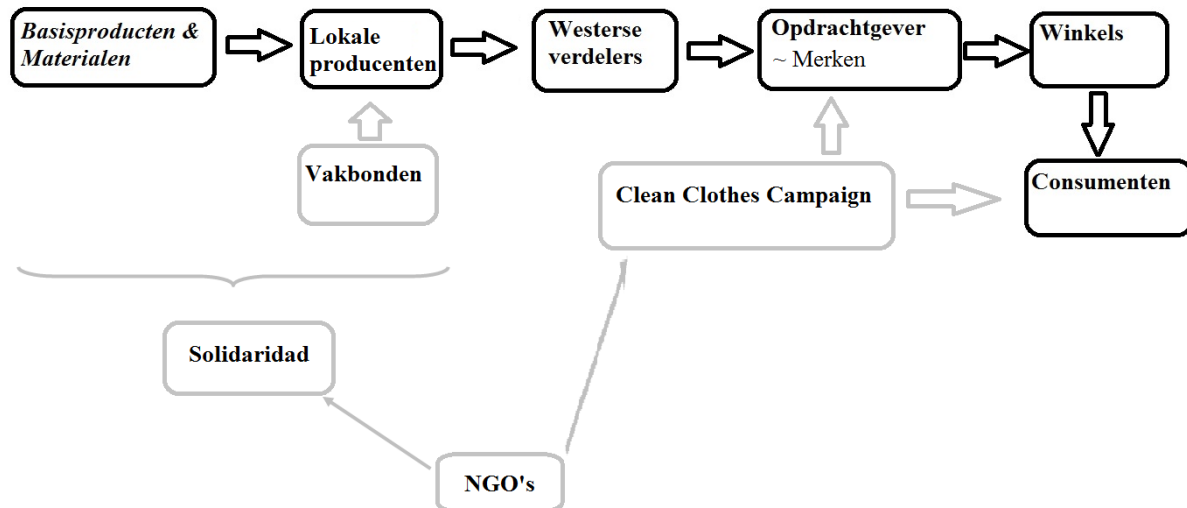
De grijze tint waarmee de schakel gemarkeerd is, vormt een indicator van de verantwoordelijkheid op ethisch vlak. Hoe donkerder de tint, hoe meer werk er nog aan de winkel is voor de schakel in kwestie. Witte schakels vallen buiten beschouwing (omdat ze buiten het bestek van de thesis vallen of bij gebrek aan informatie).

De lokale vakbonden hebben weinig inspraak en een cultuur van sociaal overleg kan slechts stelselmatig ontwikkeld worden. De lokale producenten staan onder druk van andere actoren, hebben binnen de Bengaalse context weinig kans om veranderingen door te voeren of staan weigerachtig tegenover wijzigingen. Lokale tussenhandelaars krijgen een zwarte kleur omdat zij het ethische aspect over het hoofd zien als pion in de prijzenoorlog. Westerse verdelers nemen een kameleonattitude aan en accommoderen zich naar de wensen van hun opdrachtgever. Hoewel er uitzonderingen zijn, heeft deze laatstgenoemde in toenemende mate aandacht voor de ethische kwesties. Dit gebeurt onder druk van de publieke opinie (hun consumenten) en het risico op een dwingende internationale wetgeving indien de wantoestanden de pan uit reizen. De schakels van de winkels en de consumenten zijn zwart gekleurd omdat de transparantie naar de consument toe te wensen overlaat en de gemiddelde consument zelf weinig inspanningen verricht om zich te informeren of merken aan te sporen actie te ondernemen.

Hierbij moet echter wel opgemerkt worden dat dit een zeer veralgemeend beeld geeft dat uiteraard niet focust op de geïnterviewden. Zoals steeds, zijn er bij elke schakel uitschieters en ethisch sterkere of minder sterke spelers. Ook de lichtgrijs gemarkeerde actoren hebben nog

een hele weg te gaan. Dit is logisch aangezien de hele keten van ver komt (cf. Rana Plaza en andere rampen) en ze geen eenvoudig proces moet doormaken.

Figuur 5: Conceptueel schema met verkorte waardeketen

Bron: eigen samenstelling

Naar aanleiding van de bevindingen die weerspiegeld worden door figuur 4, kan geconcludeerd worden dat een verkorting van de waardeketen in de toekomst niet onwaarschijnlijk is. De lokale tussenhandelaars zouden het onderspit delven als gevolg van de verantwoordelijkheid die op de merken rust om hun naam te vrijwaren. Ervan uitgaande dat de Westerse verdelers weldegelijk eerlijk en transparant zijn ten aanzien van hun opdrachtgever, verdwijnt de eerste knik. Merken zullen transparantie voorop stellen en bijgevolg hun leveranciers via minder tussenpersonen wensen te selecteren. Vooral de tussenpersonen die een minder goede reputatie hebben worden op die manier uit de keten geknipt. De laatste twee schakels kunnen moeilijk losgekoppeld worden. De opdrachtgevers kunnen echter zelf een betere transparantie in en buiten de winkels bewerkstelligen wanneer de consument hiernaar vraagt.

Bijlage 3: Interviews

Merk op dat de cd die bij de afgedrukte exemplaren gevoegd is, afgespeeld kan worden met de computer en bepaalde (echter niet alle) types van cd-spelers.

1. Interview met mevrouw Sara Ceustermans (coöperante bij Wereldsolidariteit en coördinatrice van de Schone Kleren Campagne)

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 0.24h)

(Schaarbeek, 7 april 2014, aanvangsuur: 13.59h)

2. Interview met mijnheer Patrick Vanhauwaert (raadgever technologie en milieu bij Creamoda)

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 1.11h)

(Zellik, 8 april 2014, aanvangsuur: 15.01h)

3. Interview met mijnheer John Vandaele (journalist bij MO-magazine)

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 0.24h + 0.35h)

(Brussel, 8 april 2014, aanvangsuur: 14.02h & 14.27h)

4. Telefonisch interview met mijnheer Christopher Williams (lid van de Eenheid van Internationale Handel, Ontwikkeling en Mensenrechten uit het Europees Parlement) (Engelstalig)

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 0.24h)

(Brussel, 8 april 2014, aanvangsuur: 16.09h)

5. Telefonisch interview met mijnheer Ranjeeb Sarma (programmahoofd van textiel en katoen van Solidaridad) (Engelstalig)

5.1 Deel 1

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 0.39h)

(New Delhi, 16 april 2014, aanvangsuur: 11.54h)

5.2 Deel 2

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 0.30h)

(New Delhi, 23 april 2014, aanvangsuur: 11.34h)

6. Interview met mevrouw Nele Thijs & mevrouw Livia Raskin (verantwoordelijken van respectievelijk aankoop en bedrijfsprocessen bij Global Impact)

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 0.52h)

(Genk, 22 april 2014, aanvangsuur: 14.12h)

7. Interview met mevrouw Sarah Machiels (verantwoordelijke van innovaties door onderzoek en ontwikkeling bij Global Impact)

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 0.38h)

(Genk, 22 april 2014, aanvangsuur: 15.19h)

8. Interview met mijnheer Jef Van Hecken, mijnheer Sohrab Ali & mevrouw Amena Siddique (respectievelijk coöperant voor Azië vanuit Dhaka, Bangladesh, voor Wereldsolidariteit en Bengaalse vakbondsafgevaardigde en zijn vrouw) (Engelstalig)

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 2.28h)

(Mechelen, 5 mei 2014, aanvangsuur: 12.14h)

9. Telefonisch interview met mevrouw Friederike Römer (“Planning, Opvolging en Evaluatie”-coördinatrice voor Zuid- en Zuidoost-Azië bij Solidaridad) (Engelstalig)

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 0.23h)

(New Delhi, 8 mei 2014, aanvangsuur: 9.00h)

10. Telefonisch interview met mevrouw Carien Duisterwinkel (lid van de stakeholdersraad bij het Business Social Compliance Initiative, programmahoofd goud en textiel en lid van het fashion team bij Solidaridad)

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 1.24h)

(Utrecht, 13 mei 2014, aanvangsuur: 10.36h)

11. Interview met mijnheer Lode Benoit (algemeen directeur bij Bel & Bo)

De opname van dit interview kunt u verkrijgen op aanvraag. (Afspeelduur: 1.10h)

(Deerlijk, 13 mei 2014, aanvangsuur: 13.48h)